

توحید

مؤلفی مصر مفتی سی الشیخ محمد عبدہ

مترجمی: عبد اللہ بوبی

ناشری:

حسینف ورثہ لری

قراندہ «اورنہک» مطبعہ سی

Казань.
Электротип, «УРНЭК»
1911

مترجمدن بر سوز.

بز خصوصاً بو زمانده یعنی دین علیهنده فوتلی اعتراضلر کیتارلگان
بر زمانده، بک اساسلی و دلایللری جوابلری بک فوتلی و معتقدات اسلامیه دن
بولمغان مسئله لردن بک براق و شاگردلرنک فلب لرینی اوزی طرفینه بک
زیاده جلب قیلورلوق بر اعتقاد کنایینه بک محتاج مز. ایسکی عقاید کتابلری
شول زمانده غنی منکرلرنک بحث لرینی ازاله یه کافی ده اولسون بوزمانده غنی
شبهه لرینی کیتارمیه اصلا کافی دکلدن. بو کون ایسکی شبهه لردن بک کو بسینک
بطلانی تمام آکلاشلیمش و اول شبهه لر طرفدار ی هیچ کم فاله امشدن. بس
اول شبهه لرنی دفع ایله ماطاشونک. بک کوبدن سونوب بیتکان اودنی،
سوندیهم دیهرک دوروشا دوروشا صو سیبودن و شولای عمر ارام اینودن
بر آیرمه سی ده یوقدر. بو کون تابعلری برده فالمغان بر منذهب نی رد
ایله عمر اوزدرو، بزگه نیگه کیراک؟ حال بوکه فارشومزده تابعلری بیته سی
دگل یاکی منذهب لر بیک کوب؛ بونلرک شبهه لری ایسکی جوابلر ایله
کیته چک دگل؛ بونلری جیبارو ایچون یاکی فن ارگه و یاکی معلومانلرگه
بیا فیلغان یاکی یاکی فوتلی فوتلی جوابلر کیراک اویلر جوابلرکه آنلر
فارشوسنده عقول مخالفین اختیارسز سجده قیلورغه مجبور اولسون بزم
ایسه بویله شبهه لردن کوز یوموب ایسکی و کوبدن فسادی معلوم شبهه لرنی
ازاله ایله ماطاشوومز، بک فورقونوچلی بوراک هسته لکمزنی دو الایونچه
بر اهمیتسز و حاضر بیته چک جزئی بر باش آغری سینه بک زیاده اهمیت
ویرومزه بک اوغشامقده در. اساس اسلامده بوننیمان مسئله لرنی معتقدات
کتابلرینه کروتوده نه معنا وار؟ شریعتده وارد بولغانچه الله تعالی نی عالم
فادر دیوب بیلدیکمز صوکنده شریعت اسمندن صفاتنک عین ذات و غیر
ذات بولووندن بعث، شریعت که بهتان و افترا در. اوز علمی ننگ کیفیتینی
بیلودن عاجز انسان الله نلا علم و قدرت کیفیتلرینی نیچک بیلورگه کیراک؟ ..
اگر برکشی صفات آلهیه نک عین ذاتی غیر ذاتی و علم واجب ننگ حصولی می
حضوری می بولمق لغنده اسلام نی برده فاتشدرمایوب مجرد فلسفه طرفندن

بحث فیلسه، بو بحث بك تیوش لی ده بولماسون بز آنگا انكار قیلماييز؛ لکن صوفور بر تین لك فائده حاصل بولمیه چغندن بز آنی تیوش سز ونضیب عمر دیمز. حتی بزم بعض بر یاشلرمزنی دیندن چغارن واعتقاد سز یا صابان، شوشی اعتقاد اسلام اسمی نعتنده گی کلام کتابلری بولدیفی ایچون بز آنلری اوقونونی حرامغه باقین بر درجه ده صانایمز. ملا جلال ننگ وجوه خمسه سی، سلم قاضی سی ننگ دهر مسئله سی وتوضیح ننگ مقدمات اربعه سی ایله الله ننگ وجود واختیار مسئله لنده نچك یقین حاصل بولسون که هر بر دلیل لرینه بش اون بحث ننگ کیلووی ایله برابر بو کتاب صاحب لری اوزلرینه قطعی بر نتیجه چغارودن عاجز فالمش لردر؟ یاشلرمزنی علم معرفتدن طبو ایله طوفی طور حال یوق، قرون وسطی پوپلری سز ننگ کبی گینه دگل بلکه فیلیچلر، طاغان آغاچلری و اودغه صالحوب نزدیروار کبی دهشتلی فوراللر ایله ده علم معرفت چیمه سنی فوروته مادی ار. سز اوز یکنده بو کون علم معرفت فارشوسنده طوره مادی قکنزنی بك آچق بیلسه کز کیراک؛ چونکه سز نه قدر کبری گه طابا طارتسه کز، بزم آره مزده علم معرفت شول نسبتده آلفه طابا بارمقده در. فویاشن کبی بر حقیقت که یعنی علم معرفت ننگ لزومی نه انکار ایله دین صاقلانماز بلکه اول انکار سببلی دین بتونلای اساسندن چیمریلور.

اسلامی سهوگان و آننگ آلفه بارووبینی ایستگان و یاشلرمز ننگ فضائل اسلامیه ایله زینت لاندولرینی آرزو ایدن هیچ کیم، علم معرفت که خصوصاً اسلام اوزی عقلغه خطاب فیلا و علم معرفت فی فایدن بولساده آلورغه فوشه طوروب، انکار قیلمازغه کیراک اسلام اسمندن علم معرفت گه فارشو، یاشلرمز ننگ اسلام دن نفرت لاندولردن باشقه بر نتیجه ویره چك دگل در سن کافر سن دهری دیوبلن کشی فی اوز ایسابندن قایتاروب بولماز بلکه اول ایساب ننگ بطلانینی براهین قطعیه ایله اثبات قیلورغه تیوشلی در. عقلی فکری بر آز آچلقان آدم، فورقوتوبلن مسلمان بولماز بلکه اسلام فی عقل قبول قیلاچق دلیللر ایله اثبات سوکنده عیننه مسلمان بولور. بس یاشلرمز گه اعتقاد اسلامی سکندر و اسلام گه محبت باغلانو ایچون مدرسه لرمزده او ایله بر اعتقاد کتابی اوفولورغه تیوشلی که آنده اساس اسلامغه و فضایل اسلامیه گه

باشقه هيچ بر نرسه سولانماز، بو اساس لر، علم گه موافق بك معقول طريقلر ايله اثبات اولنور، شاگردلرمنك فلبلىرى، اول دليللر قارشوسنده ايرور راحتلانور، فضائل اسلاميهنى واسلامنك علم ومعرفت كه دعوتينى هم فلوب ناسغه حریت مساوات وعدالت روحلرينى صالحووينى كوروب اسلامغه محبتى آرطور وبنائاً اعليه بو دين سماوى قارشوسنده سجده فيلورغه مجبور بولور، بو كون كه قدر چغارلمش ناءليف فيلنمش اعتقاد كتابلرى آراسنك بو طريق ايله يازلمش وبو مقصدى تماميله ايضا ايلمش اك برنجى كتاب فيلاسوفى اسلام مصر مفتى سى مرحوم شيخ محمد عبدهنك «توحيد» نام رساله سى در. بو رساله، وحى نك امكانينى، افندمز صلى الله عليه وسلم نك نبوتينى وفرآن نك مختراعات بشردن دگل ايكانلكينى بك قطعى دليللر ايله اثبات ايلديكندن واسلام نك انتشارى قيلچ ايله دكل بلكه حقلقى وطبيعت بشرگه موافقتى سببلى ايديكينى وعلم معرفت گه تعريض فيلووينى بك آچيق كورساتوب كيتديكندن بو كئابده. . . . كى وحى گه يعنى اساس دينگه شبهه ايله قاراغان بعض بر آدم لرك مرضلرينه دوا طابيله چقى كى فضائل اسلاميه گه انكار قيلان بعضيلرك شبهه لرينه ده جواب چيغه چق در:

شونك ايچون بن بورساله نى بوزمان ناتار چه غه ترجمه قيلونى مناسب كوروب مونه بو كتابنى چقاردم. مقصدم ملت بالالرمزغه اسلام نك هر بر هرافات دن صاف لغينى، اسلام چه عقل نك اك مقدس بر شى ايكان لكينى، اسلام ده عقل غه فن گه مخالف هيچ بر نرسه نك بولمغان لغينى، بالعكس اسلام نك اوزى نك علم ومعرفت كه نشويق فيلووينى ووجدان نى فكر نى حر بر اقمق لغينى آكلانمق در اگر فكرلرى علم ومعرفت ايله زينت لانگان شا كردلر بيمز بو كتابنى ياغشى آكلاب اوقوسه لر، آنلرك قابلر نده اثر ايتمش بعض برواهى شبهه لر نك اوز اوزلر ندىن جيمريلوب نوشوارنده بنم هيچ بر شبهه م بوق در. الله تعالى دهشتلى چوقور فرنده طورغان ملت مرنى شرل چوقور غه نوشودن صافلانور غه وهو كونگى آبانوچلى حال مزدن تيزلك ايله فوتولور غه نصيب ايلسون وما توفيقى الا بالله

عبدالله بوى

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

توحيد

مؤلفی مصر مفتی سی الشیخ محمد عبدہ

مترجمی عبداللہ بوبی

مقدمہ

علم توحید؛ اللہ نیک وجودندن، آکا اثباتی واجب صفتلردن، آکا اثباتی
جایز یاخود آندن نفی واجب شیلردن، رسوللرک رسالتلرینی اثباتندن وآنلرک
ندابین صفتندہ بولولری واجب ونیدابین حاللردہ بولولری جایز ونیدابین
شیلری آنلرہ الحاق ممتنع شونلردن بحث ایدن بر علم در۔
توحید نیک توب معناسی، اللہ بر شریکی اورطاغی یوق دیوب اعتقاد
ایلمک دن عبارتندر، دیمک کہ توحید: بو علم نیک بر جزئی در لکن بو علم دن
اک زور مقصد، اللہ نیک ذاتندہ۔ عالمی خلق وفعلندہ وحدتینی واول ذات
باری نیک هر وجود نیک مرجعی وهر بر قصد نیک نہایہ سی اولمق لغینی اثبات
بولدیغی حتی قرآن کریم دن آه کلاشلدقچہ افندمز علیہ السلام اوزیدہ اساسا
اشبو توحید مقصدی ایلمہ بحث قیلندیغی ایچون بر شی نی اوزینک اک مهم
بر جزئی ایلمہ تسمیہ بابندن بو علم نی دہ (علم توحید) دیوب آطامشلردر۔
بو علم یعنی عقایدنی اثبات ونیوندہ وار اولان شیلرینی بیان علمی؛
اسلامدن ایلمگی املنلردہ دہ وار ایدی۔ هر بر امت آره سنده دین ایشی
ایلمہ قایم کشیلر شول دین نی صاقلارغہ و اساسینی اثبات غہ هر برسیلہ
ایلمہ دوروشورلر ایدی۔ لکن بوتلر بو صاقلاو بو اثباتلرغہ دلیل عقلی غہ
یک آز یاناشورلر و اعتقادلرینی فکرلرینی طبیعت وجودکا ونظام عالم ایچنہ

آلغان شپلر گابك آرزو پارلر و بناء عليه بر اعتقادنى التزام و باخود بز آدمك فكرينه يرلاشدير و خصوصلرنده آنلرك عقللرى بك كوب وقت ايكى نقيضغه كيدرلر و دين اسمندن دين عقلغهده و مقدمات عقلهغهده دوستان ديوب بك آچق سولاب باطورلر و شول سببلى بو علمنى تاويل تفسيرلر معجزه ايله دهشتلانديرلر و خيالات ايله خياللانديرلر ايله تمام طوطور و بپنور مشلر ايدى. بعثت اسلاميه دن ايلك كى امتلرك حاللرينى تيكشپرن هر بر آدم كا بو سولادېكمز شپلر بك آچق بر صورتده معلوم اولسه كيراك.

صكره قرآن كىلدى؛ ديننى شونداين بر بولغه قويدى كه اوزغان كتب مقدسه نك هيچ برسى اول بولنى بيلما ديكى حالده فقط آنى اسلام كشف بيلمش و دنيانك آخرينه قدر اول بواغه كيرن هر بر ملتنى مسعود ايله چك بر صورتده وضع ايلمش در.

بس قرآن؛ افندمز عليه السلام نك نويتى اثباتده نپوتلرنى اثباته ايسكى دن معهود اولان طر يقلرنى قويوب احوال نبى ايله هم آكامنزل اولان كتابنك بلغاى عرب الك قسقه بر سوره سينك مثلىنى كتور و دن عاجز بولور در جهده فصاحت و بلاغتى ايله دليل ايستامش و مقام الوهيتدهده الله بزه اذن و برن باخود علمينى واجب فيلان شپلرنى گنه آلمش در.

اسلام؛ بو معتقداتغه مجرد قرآن سويلاديكى ايچون تسليمنى دخی ايسته مدى؛ بلكه دعوا فيلوب دليل كتوردى. مخالفلرنك مذهبلىنى سولاب ادب دائره سنده رد ايلدى هر بر خطابنى عقللرغه بورتوب فكرلرنى اويغاندى و نبى اولان ذات دعوا فيلان و دعوت ايدن شپلرنك درستلكينه ايرشلسون ايچون بو عالمده گى نظام و انتظاملرنى عقللرغه عرض و عقللرنى شول شپلرده تدبر و تفكر كا سوق ايلدى.

حتى احوال سابقيننى فسه سيافنده بيله (سَنَّةَ اللَّهِ الَّتِي فَدَخَلْتُ مِنْ قَبْلِ
وَلَنْ نَجِدَ لِسَنَةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرَ وَأَمَّا بِأَنفُسِهِمْ)
ديبرك خلقتنك اوزگارماى طورغان سنت وقاعدهسى وار لغينى بيان فيلدى
و باب ادبده بيله دليل ايله قولاب (ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ
وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ) ديوب تصريح ايلدى.

رسولینه منزل اولان کتاب مقدسنده هیچ بر ناولی قایل اولمیان
 بك ظاهر سوزلر ايله عقل ايله دین نی آیرلماز ایکی فرداش دیوب اڭ بر نهی
 مرتبه سویلاگان دین؛ اشبو دین اسلام در.

عقلی نه دینینه اعتبار اولنمیان بعضلردن باشقه هر بر مسلمان اجماغ
 وانفاق ایتشلردرکه: دین؛ احوال آغرت کبی فهم بشردن اوستون بعض
 بر شیلرنی کتورسهده عند العقل معال اولان شیلرنی کتورودن منزهر
 هم الله نڭ وجودی، ارسالرسلگا قدرتی، علمی نڭ هر برشی دن عمومی،
 رسالت ايله بعض بر آدم نی خاصلاوی، رسالت نی اثبات ورسالت معناسینی
 اڭلاو طوطاغان شیلر کبی بعض بر دین فضیه لرینی عقل یولندن باشقه
 علم واعتقاد ممکن دگلدر.

قرآن: الله تعالی نی بعض بر صفتلر ايله توصیف؛ قدرت، اختیار، سمع
 وبصر کبی صفات بشرگا فقط اسم یا که جنسده مشارک بعض صفتلر نی
 ذکر و حتی مشابهی انساننده بولنان عرش کا استواء هم وجه ايله بدکبی
 بعض بر شیلرنی اللهغه اسناد ایتسهده اول باری تعالی نی مخلوقاتقه عاثلت دن
 کامل طازارنش وایسکی ملئرک سوزلر فنده کی صفتلردن تزیبه کا یافین
 صفتلر ايله گینه صفاتلمش در.

قرآن؛ قضای سابقده انسانیله ویرلمش اختیارده وایکی مذهب
 اهلندن افراطه کیدنلر ايله مجادله حقنده بك کوب سوزلر سولادیکی کبی
 حسنات ايله سیئاتغه وعدووعیدلر و ثواب ايله عقاب امرنده ایش نی بالکیز
 بر اللهغه طاپشرو لر کبی دخی بك کوب نرسه لر سویلادی.

مونه قرآنده ذکر اولنان متشابهات؛ اشبو احوال آغرت حقنده کیلگان
 آیتلردرکه آیتلری بیلودن عقل بشر عاجز بولدیقی ایچون الله تعالی
 (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا) دپهرك احوال
 آغرت نی بیلونی اللهغه طاپشرا تلری مدح ونعسین ایلمش در

اما احوال آغرتدن باشقه اورنلرده قرآن؛ هر بر یرده حکم عقل نی اعتبار
 فیلمش وعافلر نڭ اعتبار وتفکر لرینه بك کیڭ یوللر اچمش ومخلوقاتده تفکر
 وندبر قیلکیز دیوب دعوتنده هیچ بر حد ايله چیکلاماش وهیج بر شرط

ایله شرطلاماش بلکه هر نظر صحیحنی الله حقنده الله اوزی قوشقنچه اعتقادغه اولاشدیره دیوب تصریح ایلمش در.

افندمز صلی الله علیه و السلام؛ وقت خیرنده فایتولا طورغان بیر وقارانفی شبهه لر کیلگاندنه یافتی لقی ایدی. اول رسول اکرم نڭ زمانی اوزدی؛ ایکی خلیفه دخی اوزلرینه مقدر بولغان زمانلرینی دویشانلره فارشی مدافعه و مسلمانلرینی بر سوزگا جیو ایله شغلاندىلر. اول وقتدهغی مسلمانلرغه اصول اعتقادیهنی تیکشیره م دیارک یوق بار نرسه لر ایله ماطاشرغه وقت برده یوق ایدی. آرنغه اخلاق چقدیسه؛ بو ایکی سینه فایتارولور ایشده-مشاوره گامحتاج اورنلرده نیوشلی ککشیلره مشاوره سوکنده- آنلرک حکمی ایله اوزولور ایدی و خلافتک بیک کوبسی ده اصول عقایدده دگل بلکه فروع احکامده ایدی.

صوگره بو ایکی زمان یعنی رسول اکرم ایله بو ایکی خلیفه زمانینڭ مسلمانلری قرآن کریم نڭ نصلرینی اشارتلرینی آکلارلر و الله نى هر بیر نقصلردن و حوادث کا مشابهدن تنزیه ایله اعتقاد قیلورلر و تشبیه آکلانتان بیرلرینی اهلینه هم الله غه طابشورلر و بوسوزنڭ ظاهری آکلانتان معناسینه باشقه معناسی وار دیوب بیلورلر ایدی.

مونه اوچنچی خلیفه زماننده حادث بولوب آنی اوتور وگا قدر واردرغان بدعتلر طوغانچی مسلمانلرک ایشی شوشی حالده ایدی. فاچانکه بو بدعتلر طودی مونا شوندن صوگ بنای اسلام نڭ الک ضرور بررکنی اتحاد و اتفاق جیمرلدی و مسلمانلر بری دیگرینه بهریلوب بو کونه قدر یور دکلری استقامت بوغالدى و الله تعالی نڭ (انانجن نزلنا الذکر و اناله لعافظون) دیوب وعده سینه بناء قرآن اوز حالته سلامت قالاطور و مسلمانلرغه دین تحدید قیلغان حدلرینی اوز و ایچون ایشکلر آچیلدی.

بس خلیفه حکم شرعی دن باشقه اوتورولدی. ایمان اورونلاشوب یتمگان آدملرک فیللرینی دورلی شهوتلر باصدی و آچولری قاباردی. بس تیگی لریده بولاریده اوزلرندن بولغان اهل اصالت کامیل قیلوب ایشلر برده سوینمای طورغان بک ناچار و بک قورفونوچلی بر حالده بولوب کیندی.

مونه بو فتنه نڭ باشی؛ حضرت علی نى سه ووده غلو نیلوب آنده الله نڭ حلولینه قدر واران عبدالله بن سبا ایدی. بو عبدالله؛ حضرت عثمانده طعنه

فیلوپ خلافت حضرت علی گه تیوشلی دیوب. سویلاندىكى سبیلی حضرت عثمان طرفندن مصرغه سورلمش ایدی. بو عبدالله آنده اوز فکرىنه یاردمچی لر طابوب یوغاریده سویلانگان فتنه و قباختار پولوب کیندی. صوگره حضرت علی زماننده اوزینک حلول مذهبینی ظاهر ایلدیکنده اول حضرت طرفندن مدابن کانفی قیلندی. مونه شول عبدالله نك فکری صوگره حادث اولان غلاة شیعه مذهبلرینک اورلغی در.

موندن صوگه حادثه لر برسی صوگنده برسی کیله باشلادی؛ مسلمانلر دورتنچی خلیفه گه بیعت ویرگانلردن بعضلری بیعتلرینی بوزدی؛ مسلمانلر آراسنده صوغوش چغوب آخرنده سلطنت امویلرگه قالدی. لکن بو صوغوش و بو فتنه لر سبیلی پینای جماعت صارصلمش، مسلمانلر آراسنده وحدت باغی اوزلمش و دورلی فرقه لر چغوب هر برسی اوز رأینی اثبات ایچون همیشه قارشى سوز ایلده عمل ایلده ایش کا ویا رد ملاشورگه طو طونمش ایدی.

بس روایتده و آیتلرنی تاویلده اختراهار بولا باشلاب مسلمانلر شیعه، خوارج و معتدل گه آیرلیدی. خوارج مروان اول زماننده غلو فیلوب اوزلرندن باشقه هر کم نی کافر دیدیلر. مونه بونلرنک اوشبو تکفیرلری و جمهوریتکا مشابه بر حکومت ایستاولری؛ المهلب بن ابی صفره فولنده آنلرک نوئلری جیبرلگانگه قدر اوزاق زمان دوام قیلدی. و بو المهلبدن قاچقانلری بلاد مغرب کا واروب آنده دخی فتنه لر چغارغالادیلر. مونه یونلردن بعض بر فالغانلری؛ افریقانک اطرافنده و بلاد عرب نك چیتلرنده مونه بو کونگه قدر باقی در.

شیعه لردنده بعض بر غلوفیلغانلری؛ حضرت علی نی یا که بعض اخفادینی الوهیت و یا خود شوکا یاقن بر درجه گه منگزدیلر. مونه شوشلای مذهبلر و اعتقادده اختلافلر کوبایدی. لکن بونلرک هیچ بری اسلامک انتشار یولینی کیسمادی و بونز اعلی اورونلردن یراق یرلرده فرآن نك ضیاسینی قاپلایه مدهدی بلکه فارس لر، سوریه لی لر، مصر لر و باشقه لر فوج فوج مسلمان بولورلر ایدی. بس اسلام دنیاسی کیکایدی. کوب کشی اسلام حکومتنی مدافعه گه محتاج بولمای باشلادی. بس فرآن کورسلاک ان یول بو یونچه اصول عقاید

واصول احکامده اجتهادغده وقت یتدی. بس اهل اخلاص دن-اوزینی علم هم
تعلیم ایله قیام ایچون وقف ایدن- بعضری چقدی ده بو فنلر ایله اشتغا لگا
طوطوندی و بو اشتغاللرنده نقل گاه حریص بولدفلری قدر عقل نیده اعتبار
فیلولر و نظر ایله فکردن اصلا کوز یوممازلر ایدی.

مونه بونلرک ائک مشهورلرندن برسی حسن بصری در. آنک بصرده
تعلیم وافاده ایچون بر مجلسی وار ایدی که اول مجلسده هر بر طرفدن
طالبلر کلور و هر دورلی مسئلهلر امتحان فیلنور ایدی. بو مجلس گه بیگ
دورلی ملت افرادندن مسلمان اولان ولکن ایچلرینه اسلام قرارلانو
یتمگان بلکه ایسکی عادت و اعتقادلرینی یوکلادی و شونلر ایله اسلام
آراسنده مناسبت و ارتباط طابونی سوگان آدلرده کلورلر و حضرت حسن نک
تقریرینه خلافته کیدرلر ایدی.

بس فتنلر بورانی باصلدی دیوب طورغان و فتنه غینه آندن دهشتلی
شبهه لر بورانی چقدی هر کیم قرآن تدریح قیلغان فکرده حریت گه طایانور،
و بو یاشکی مسلمانلرغه ایسکی مسلمانلردنده بعضری طوطاشور ایدی.
مسلمانلر آراسنده مذهب و فرقه باشلقلری کورنه باشلادی.

ائک ایلک کی خلافی؛ انسان نک اختیاری و افعال اختیاریه سنده اراده سی
ایله استقلالی و ضرور گناه فیلوبده توبه قیلغان آدمنی الله نک عفو ی
مسئله لرنده وافع بولدی. بو صوگفی مسئله ده واصل بن عطاء؛ استنادی
حسن بصری غه فارشو کیدوب آندن آیرلدی و آندن اورنهادیکی اصولنی
تعلیم قیلا باشلادی. لکن سلفلرنک کوبسی و برسوزگه بناء حسن بصریک
علم و اراده سنندن صادر بولغان اعمالنده قول نک اختیاری اولمق ایسابنده
ایدیلر و بناء علیه بونلر (قول، اعمال ارادیه سننده آغاچلرنک جیل ایله
حرکتلری کبی اختیار سوزدن) دیگان اهل جبر گه فارشی نزاع و مدافعه قیلا باشلادیلر.

مونه شوشی نزاعلر و اختلافلر و افغ بولوب یاتقانده بنی مروان دن
اولان سلطنت ایله لری؛ بو ایش که اصلا اعتبار ایتمازلر و مسلمانلرنی بر
اصل غه جیو و بر اساس غه باغلاونی برده ایسابله ازلر و بناء علیه دیلسه
کیم دیلسه نرسه گه کیدر ایدی؛ حتی بو نزاعلر بو مسئله لرده گینه طوقتا مایوب
الله تعالی نک صفتلری عینی می غیر می آگاهده کوچدی و آندن ده اوزوب

(عقل اوزى گينه جميع احكام دينيهنى حتى فروع وعباداتنيده بيلوده مستقل مى باخود بوغارى ده سولادىكمزچه برنجى اصللردن باشقهنى بيلوده شريعت كيلووينه طوقتايمى) شول بعشلكه ده واروب كيردى و صوكره بر فرقه دخى غلو نيلوب عقل نك برنجى اصللرني بيلوده ده دخلى وارلغينه انكار و اوگيلرگه عناد آقرآن بولينه ده خلافتق ايلدى. هم شول وقتك خليفه لر و خلافت خصوصلر نك گى فكرلرده - خلافت؛ اعتقاد اسلام اساسلرندن برى ديگان خصومات - عقابده اولان فكرلر ايله برابر يورور ايدى.

و اصل نك اتباعسى كوبايدي تورلى طرف غه و تورلى فكرگه طارالدى ويونان كتابلردن عقللرينه لايق كوب شيلر آلوب عقابدى شونلر ايله تايد قىلدى تفوالق ديوب خيالانديلر. حال بوكه اوزلرى علم ايله اثبات قىلنمش ديگان شيلردن اوليات عقليه گه راجعلر ايله وهمه سرايلر جمله سندن بولغان شيلر آره لر ينى ده آبرمازلر ايدى. بناء عليه بونلر اصول نظر دن هيچ بر اصل غه موافق اولميان بايتاق شيلرني معارف دينيه ايله فانتشدرديلر و بويولده بك ديرنلرگه چومديلر. دولت عباسيه اك ؤوتلى وقتنده آنلرى تايد ايلديكندن آنلر ك رأى لرى غالب كلدى عالملرى كتابلر تاليف ايلدى. بس اسلاف كرام. مذهبينه يابشانلر - حاكملردن قوت و يروچيلرى اولماسه ده فقط فوت يقينلر ينه لوشانوب - آنلره فارشومدا فقه قىلور غه طوطونديلر. دولت امويهنى بيتروب دولت عباسيهنى تاسيس ايدوچيلر نك باشك فارس لر بولند بقتنن عباسى لرنك ايلككى لرى آنلردن يعنى فارسيلردن ياردم ايستارلر وزيرلر آراسنده ضرور ضرور درجه لر و يررلر ايدى بس بونلردن بك كوبسى نك درجه لرى كونارلدى حال بوكه اوزلرنده دين اسلام ديگان شى نك ابزى ده بوق بلكه بونلر ك هر برسى ايسكى و بوزون فرق فارسيله دن برسينه منسوب ايدى. بس بونلر؛ مناسب طابدقلى ك شيلره اوز فكرلرينى صالحديلر ده شوندن الحادوزندقه باشى كيلوب چقدى حتى منصور، آنلر ك شيهه وزعملرينى كشف و ابطال ايجون كتابلر وضع قىلديرور غه مجبور اولدى.

بو علم مونه شوشى زمانلرده طودى؛ لكن ياكى صالمنش كاملانامش ايدى هم شول وقتلرده خلق قرآن و ازليت قرآن مسئله سيده كيلوب چقدى.

خلفای عباسیه دن کوبسی خلق فرآن طرفدارلرینه یاردم ویردی. حدوثنی مختراعات بشردن معناسنده دیوب آکلاغان یاخود دین یابنده فقط ظاهر کتاب وسنت که یابشو لازم دیوب بدعت سوز ایله سولاشودن قاچقان بک کوب کشیلر حدوثن ایله قولدن صافلانیدیلر یاخود مختراعات بشردن دگل معناسی ایله ازلی دیدیلر وشونک ایچون اهل علم وتقوی دن بعضیلر اهانت قیلندی وحقیقز قانلر نوگلدی.

مونه شوشلای مسلمانلر، دین اسمی ایله دین حدودندن چقدیلرده فقط نظر عقل طرفدارلری ایله ظاهر شرع که نمسکده توسط یا که غلو ایسدنلر آراسنده نزاہلر بولا باشلادی! لکن بونلر همہسی، احکام دینیگا اتباع واجب دیوده متفق ایدیلر وایتورلر ایدی که احکام دینیہ دن عبادت ومعاملات قسملرینه حدود شرعده وفوف واخلاق قسملرینه ریاضتلانو فرض وواجب در. اما بونلر دن باشقه اهل سلوک یا که دهری دینلان بر طائفه وار ایدی که آنلر اسلام کیومنده کورندکلری حالده فرآننی اوز فکرلرینه طارتورلر، تاویلده افراط کیدیلر، هر بر ظاهر عملنی سرباطنغه قایتارورلر وفرآننی لفظ برده احتمال طوطمغان شیلر ایله تاویل قیلورلر ایدی. مونه بونلر باطنیه واسماعلیہ طائفهلری درکه آنلرک دینگا ضررلری واسلام آراسنده غی فتنهلری هیچ بر حساب قیلوب بیتورولک دگل در. سلفلر وآنلرک اعوانی بوز نادقہنی رده متفق اولسه لده اوز آرہلرنده اختلاف بوق دگل بلکه بک کوب ایدی وشولای بولا طوروب آنلرک بو اختلافی بربرینه قاطشودن برسی دیگرندن اورانو واستفاده قیلودن مانع دگل ایدی.

بس دور دنچی قرن باشلرنده شیخ ابوالحسن الاشعری کلوب اسلاف بولی ایله مخالفین بولی آرہسنده اولان معروف مساکنی وضع ایلدی وعقائدنی اصول نظر ایله تقریر قیلورنہ کرشدی باشده بک کوب کشی بونک اعتقادنده طعنه فیلسه لده وحقی حنابلہ آنی کافر و فانی حلال دیسه لده امام حرمین، اسفراینی وابوبکر الباقلانی کبی طور عالملردن آکباردمچی لده بوق دکل وحقی آنک رأیننی اهل سنت وجماعت مذهبی دیوب تسمیه قیلور ایدی مونه شوشی کشیلر قولنده شول وقتغه قدر دوام قیلغان ایکی

ضور فوت یعنی ظاهر نصده نوقی ایدنلر ایله هر خیالنی حقیقت دیوچی لرنک فونلری جیگلدی واول قدر جیگلدی که ایکی قرن سوگنده بو ایکی قوعدن بک آز بر مقدار غینه فالدی.

لیکن اشعری مذهبینی بافلاوچی لر، آنک رأیی بنا فیلنگان فواعد وجودنی تقریر سوگنده بعض مقدمات ایله ابریشلان عقایدنی یقین لازم اولدیقی کی شوشی مقدماتنی شوشی نتایج گان تعیین ده لازم دیملر و بو فکر لرینه عدم دلیل عدم مدلولنی مستلزم دیوب دلیل ایستامش لر در؛ لیکن سوگوره امام عزالی لر و امام رازی لر کلوب آنلره بو فکرده خلاف کتمش لر و بر دلیل یا خود بر چوق دلیلنک بطلانی مطلوبنک بطلانینی مستلزم دگل چونکه مطلوبنی اثبات ایچون ایکنهی بر فونلی دلیلنک بولوی احتمالدر دیهرک استدلال یوللرینی بیکلاونی درست کورماش لر در.

اما فلاسفه: آنلرک تحصیل علمدن و کشف مجهولدن باشقه قایغی لری یوق ایدی. بونلر ایسا بلرینی فکر محضدن آلورلر و ایستاد کلری مطلبغه ابرشو ایچون یولنی آچق کورورلر ایدی. چونکه اهل دیندن کوبسی آنلری حمایه فیلورلر و اسرار عالمنی کشف ایدرک نظام بشرنی فوتلاندرسونلر و دورلی صنعتلر چقاروب لذتلانسونلر ایچون آنلرک اراده لرینی مطلق قویارلر چونکه الله تعالی نک (خلق لکم مافی الارض جمیعا) دیکان سوزندن ظاهر اولسون خفی اولسون بو عالمده گی هر بر اسرارنی عقللر مز ایله فکرلر مز ایله آلونی مباح حتی تیوشلی فیلونی آگلارلر و شول سببلی عقللی مسلمیندن هیچ برسی بو فلاسفه نک ایشلرینه برده مانع اولمازلر و ایزلاب طابدفلری هیچ بر شی ایچون آنلرغه عذابا مالزلر ایدی. چونکه اسلامده و صریح قرآنده شأن عقلنی کوتارمشلر و آنی منشأ سعادت و حق ایله باطل و فایده ایله ضررلی آره سینی ممیز فیلمش لر در. ذاتا افندمز علیه السلام اوزیده (انتم اعلم بامور دنیا کم) دیوب هر بر هنر و صنعتنی امتی نک اختیارینه طابشرمش و بدر غزا سنده و باشقه معاربه نرده ده تجربه لر کورسانکان و عقللر معقول طابغان شیلرینی طوطوب بزمده مقتضای عقلغه متابعتمه یول کورستمش در.

لیکن سوگوره بو فلاسفه نک کوبسینه بر طرفدن ایسکی یونان فیلاسوفلرینک

خصوصا ارسطو ایله افلاطون سوزلرینه قزیغو و آنلره نقلیده لنت طابو
 وایکنهی طرفدن شول وقتدههی قورنوجلی و مشئوم اولان روح غالب
 اولوب بونلر علمای دین آره سنده چقان نزاع ایچینه باروب کردیلر
 (اوزلری بك آز بولا طوروب) بتون مسلمانلرک وجدانلرنده مطبوع شیلره
 بهرلدیلر. بناء علیه علمای دینده آنلره طابا فاراب عقاید اسلامیه نی حمایه
 قیلامز دیرک آنلرک کتابلرندههی آلهیات بحثلرینی واکامتعلق اولان
 امور عامه و جواهر هم اعراض حکملرینی و آنلرک ماده و ترکیب اجسام دههی
 مذهبیلرینی همه سینی آلدیلر حتی اول شیلر نی مبانی دیندن دیوب اولادیلر.
 بو خصوصده غزالی و آنک طرفندههی کشیلرده بایناق غینه مبالغه قیلمشلر
 ایدی. اما صوگفی راق لر بیگراک زیاده مبالغه گا کیندیلر حتی اعتدال نك
 بك زیاده اوته طرفینه چغوب کیندکلرندن عامه ده آنلردن بوز دوندردی
 هم اعتبار ایتمادی. ولسکن شوشلای بولسه ده آنلر اوز بوللرنده دوام قیلدیلر.
 مونه بیضاوی و عضد کبی متأخرین کتابلرنده علم توحیدنی فلسفه مذهبیلری
 ایله فانشدیر وغه و دورلی علوم نظریه نی جیوب علم واحد قیلورغه و مقدمانک
 نظر و فکر یورتودن زیاده تقلیدکا یاقین بر درجه گا توشوگا سبب اشبودر
 و شول سببدن علم هم تقدم دن طوقتامش در. صوگره هر زمانک پادشاهلق ایستاوچی لرنک
 فتنه لری ده طوقتاوب طورمادی؛ ایش باشینه نادانلر اوطوردی؛ اسلام نی ده
 علوم نظریه چشمه یینی ده قوروندی؛ علم بوللری طوغری لقتن چقدی؛
 اسلاف نك کتابلری فارالباز اولدی؛ علماء کیمونده گی کشیلر فقط الفاظدن
 واسلوبدن بحث قیلا باشلادی؛ و اوفو هم اوفوتو ایچون صوگفی لرنک کتابلری
 هم ضعیفلری اختیار قیلندی؛ و جاهل سیاسی لرنک حمایه سی آستونده دین
 اسمندن دینده ایزی ده بولمغان بك بدعتلر حادث بولدی؛ اوزلرینک جهالتلرینی
 بیله بیلمیان احمقلمعارفندن ده و دین نك چشمه سندن ده براق بولدفلری
 سببلی اسلام ده برده بولمغان نرسه لرنی احتمال ایله وضع قیلدیلر؛ تضلیل
 تکفیرنی کو بابتدیلر حتی اوزغان امتلرگا ایباروب علم ایله دین آره سنده
 عداوت دعواسینه قدر واردیلر؛ بو حلال بونسی حرام، بو کافر تیگیسی
 مسلمان دیدیلر. حال بوکه دین بونلر ظن و توهم قیلدفلری شیلردن عالی
 والله تعالی ده بونلرک توصیفندن منزله ایدی. بونلرک بو بوز و قلق و بو فسادلری

اوز لرنده گينه فالسه طاعی بر نرسه ایتهی لکن آلاهی بولمادی بارا بارا عامه گاده بوهوب بگ کوب و بک صور ضرر لر حاصل بولدی. مونه بو علم نك فسقه غینه تاریخی اشبودر سزگا بوتاریخن بو علم نك باشه نچک وضع قیلنوی و فرآن کریمدن آلتغان قواعدگا نچک بنا قیلنوق لقی و صوکره تفریقچی لر طرفندن نچک اوز گارتلمک و اصلندن چغارلمق لقی یقشی غینه بر صورتده اگلاشلیدی.

بس بزه لازم اولان شی: اسلام؛ عقایدده تفریق، دینی دگل بلکه توحید دینی درو نقل کبی عقلده آنک اگ قوتلی رکنی و یاردمچی سی در و بونلرک مقتضالرینه خلاف هر بر شی یا نفسانیت دن و یا خود سلطان لر شهواتندن در دیوب تصدیق ایلمک لک در. مونه بو دعوا مزه بزم شاهد مز قرآن و صوابنده حطاسنده حا کیمز هم قرآن در.

مونه بو علمدن مقصد: اللهنی معرفت، صفات ثبوتیه لرینه اوشانوق هر بر نقایص دن منزله دیوب بیلمک، رسول لرینی تصدیق قیلماق و بو خصوصلرده مجرد تقلید درست دکل بلکه دلیلگا اعتماد لازم دیارک هر بر اعتقادنی بر هان ایله اثبات ایلمک در.

قرآن بزنی تقلیددن طیدی و تحصیل یقین ایچون آلدیمزده کورنوب طورغان اجزای عالمده هم کوزمزه کورنیمان اسرارنی کشفده عقلمزی استعمال ایله امر قیلدی و ایسکی امتلرنی آنالرینه صوفور تقلید قیلدقلری ایچون ذم و تنقیح ایلدی و اعتقاد لرینک بطلانینی و وجود ملی لرینک معو و برباد اولمه سنی بک آچق آگلا ندی و انعا تقلید بعضا حق و فایده لی ده اولسون لکن کوبراک باطل و ضررلی در بناء علیه بو فو داین بر ناچار نرسه، حیوان غه لایق بولسه ده انسان غه اصلا لایق دگل در.

معلوم نك قسملری

معلوم، ممکن لذاته، واجب لذاته، محال لذاته دن عبارت اولوق اوزره اوچ قسمدر، محال، عدمی ذاتندن بلا واسطه و واجب ایسه وجودی ذاتندن بلا واسطه بولنان شی در؛ اما ممکن نك وجودی ده عدمی ده ذاتندن بولماز بلکه وجودینه سبب بولسه موجودا کر یوق ایسه معدوم اولور.

بناء عليه ممكن اكر علمسى طابلسه واجب لغيره اكر طابلسه محال لغيره اولادر.
 محال انسام معلوم دن مانالسه ده آكام معلومنى اطلاق حقيقت دگل بلكه
 مجاز بواورغه كبراك. چونكه بر شى حقيقه معلوم اولدىمى وانعهه آنك
 بر كوفى اولغى لازم دركه حتى علم آكنا منطبق اولسون؛ حال بوكه
 كبلچكه آكلاشيله چغى كىي محال نك اصلا كوفى يوق، بناء عليه بوراده
 معلوم دن مراد، ديلسه وجودى بولسون ديلسه عقل آنك ايچون اختراع
 ايندىن بر صورت ايله ده بولسون آكنا حكم ممكن اولان شى در.

محال نك حكى

محال لذاته نك عدمى اوز ماهيتى نك و اوزينك لوازمندن در. بناء عليه
 آكنا اصلا وجود كيلماز، چونكه اگر آكنا وجود كيلسه بر شى نك اوزينك
 لازمىنى اوزندن سلب و بناء عليه - شى اوزينك لازمندن باشقه طابلسه مانلقندن
 - شى نك اوزندن اوزينى سلب لازم بولادر. بس محال لذاته نك وجودى
 قطعا ممكن دگل در؛ اوقدر ممكن دگل دركه حتى عقل آنك ماهيت كائنهسى
 بار ديوب تصورده قىلاماز؛ بناء عليه محال لذاته ذهندهه موجود دكل در.

ممكن نك حكى

ممكن لذاته نك ذاتينه نظراً وجودده عدمده بولنمايوب بوايكنى آكنا
 نسبت مساوى در. بناء عليه ممكن بر سبب سز موجودده بر سبب سز
 معدومده بولماز؛ اگر ايكنى سندن برسى آكنا هيچ بر سبب سز ثابت بولديسه
 ايكنى مساوى نك برسى ديگرينه هيچ بر مرجع سز رجحاننى لازم بولادوركه
 بو ايسه بك آچق محال بولنان بر شى در چونكه بك صاق بر اولچاونك
 ايكنى نالينكاسندن برسى ايكنه سز سز - بر طوزانده توشمايونجه وبر جيل
 فلانده قاغولمايونجه - رجحان طابوب باصوب كيتماك لكى هيچ بر عقل
 نجويز قىلا طورغان نرسه دكلدر.

بس مادامكه ممكن لذاته سبب سز موجود دگل، بناء عليه اگر موجود
 بولديسه حدوشى لازم بولوب كيلدر چونكه آنك وجودى سببى نك وجوديه
 يا مقدم يا مقارن يا مؤخر بولور اگر مقدم بولسه معناج اوزى معناج

بولدیغی شیء دن ایلك بولوب احتیاج نك معناسی فالهایدر حال بوکه بز
 یوغاریده ممکن نك معین برسببگه احتیاجینی اثبات ایتدك. اگر مقارن
 بولسه بووقنده بوایکی سی نك وجود مرتبه لوی تیب تیگز بولوب بزسینی
 اثر و دیگرینی مؤثر دیورگه ممکن بولمای در) بس بوایکی احتمال باطل
 بولدیغی صوکنده فقط اوچنچی احتمال فالدیکه اولده ممکن نك وجودی سبب نك
 وجودندن صوك بولمق لغی در. دیك که ممکن سببی موجود بولغان مرتبه ده
 معدوم و بناء علیه هر بر ممکن نك وجودی عدم ایله مسبوق یعنی حادثدر.
 ایجاد واحداث ایله انصافی غه صالح فقط موجود اولدیغندن وعدم،
 وجودکا اصلا سبب بولامدیغندن هر بر ممکن وجودنده سبب موجودکه
 محتاج بولاسده عدم و بوقلق ایجادغه محتاج بولمادیغی ایچون ممکن ده
 عدمنده سبب موجودکا محتاج دگلدر. بلکه آنك عدمی یا آکا ناءثیر
 وعله نك بولمقندن و یا خود بقاسینه سبب نك عدمندن کیله در.

ممکن ابتدای وجودنده سببکا محتاج بولدیغی کی بقاسنده ده سببکا
 محتاجدر؛ چونکه بوغاریده اثبات اولندچه ذاتینه نظراً وجودنی دیلاماز
 سزلك و آکا نسبة وجودنك عدمدن راجح دگل لکی و آنك سبب خارچیسز
 اصلا موجود بولماز سزلی ماهیه امکان نك - اصلا انفکاک کی درست بولمقان
 - لوزامندندر. دیك که ممکن نك لذاته وجودنی تقاضا فیلا طورغان هیچ
 بزحالی یوق. بناء علیه ممکن هر بر حالنده دیلسه ابتداسنده دیلسه بقاسنده
 وجودینی عدمینه ترجیح فیلا طورغان بر سببگه محتاجدر.

مونه اوشبو منشاء ایجاد و معطی وجود معناسنده اولان سببندن (موجد
 - علئ فاعلیه - فاعل حقیقی) کی سوزلر بلنده تعبیر فیلالرکه بونلرک
 عبارلری مختلف بولاسده معنالی مختلف دگلدر.

سبب دیوب بعضا شرط غده یا خود ممکن فی موجدندن ایجادنی قبولغه
 حاضرلای طورغان (علئ معده) گده اطلاق فیلنده در. مونه بومعناده اولان
 سبب نك وجودینه یا خود وجود صوکنده عدمینه ممکن بعض وقت ابتداسنده
 محتاج بولاسده بقاسنده آکا برده محتاج بولمای در. یورط صالحی کی که
 یورط نك ابتدای وجودی آنك وجودینه محتاج بولاسده بقاسنده آکا اصلا

محتاج دگل بلکه آنک موتی سوکندهده بافی بولادر. دبهک که سالوچی بورطفه وجود ویرمای بلکه آنک قوللرینک ذهنلرینک حرکتی واراده سینک طورولری فقط یورطنک وجودینه شرط بولادر. والحاصل ممکنک برشی که توفقی ایله برشی دن وجودنی استفاده سی آراسنده آبرمه وار توفقی بعضا وجود سوکنده عدم گهده بولادر: ایکنچی آدومنک برنچی آدومغه توفقی کیکی که ایکنچی سی اولگی سی عدم گه چقدیغی سوکنده غینه موجود بولدیفندن اولکی سی ایکنچی سینه وجود ویره دیوب ایتورگه اصلا ممکن دگلدر؛ اگر وجود ویرسه ایدی ایکنچی سی نک وجودی وقتنده برنچی سینکده وجودی لازم بولور ایدی. اما وجودنی استفاده آنسی وجودی بولنان بر شیء سابقنک مستفیدکا وجود ویروینی ومستفیدنک وجودی آندن باشقه قایم بولماز سزلقنی تقاضا قیلادر بناء علیه ممکن هیچ بر حالنده موجودندن مستغنی بولا آلمایدر.

ممکن برده شبهه سز موجوددر

بزنیانات و حیوانات کیکی اشیانی هر وقت کوروب طورهمز، بعضی بولمغاننک سوکنده موجود بولا وبعضی بولغاننک سوکنده عدم گه چقهدر. مونه بو موجودلر البته محال دگل؛ اگر محال بولسه ایدی اصلا وجود کیه آلماز ایدی. واجب دخی دکل؛ اگر واجب بولسه ایدی (کیله چکده اثبات قیلورمز) اول باشدهده معدوم اولماز و سوکنده آکا عدم کیلماز ایدی بس بوشیلر البته ممکن و بناء علیه ممکن قطعاً موجوددر

ممکننک وجودی واجبنک وجودینی تیلایدر

موجود بولغان ممکناتنک جمله سی البته ممکن هر بر ممکن، وجودنک برسببکا محتاج بولغانلق ایچون بو ممکنات موجوده نك جمیع سی ده البته بر موجودکا محتاج؛ مونه بو موجود اگر بوممكناتنک اوزی اولسه شینک اوز اوزینه مقدم بولمقلقی لازم بولادور؛ اگر جزئی اولسه و بوجزدهده جزء اول بولسه شینک اوز اوزینه سبب بولمقلقی لازم بولادور اگر سوکشی جزلردن بررسی بولسه اول وقت بو جزء اوزینهده اوزندن سابقلهدهده سبب و مقدم بولمقلقی لازم بولادر. بس مادامکه بو جمله

ممکناتغه سبب اوزیده و جزئیده دگل آخا سبب البتة آندن خارج بولورغه کبراک ممکن بولمغان موجود، محال دگل معین واجب ایدی بس ممکنات وجوده نڭ واجب الوجود بولغان موجدی البتة بار بولوب چقادر. بوننده اوستون ممکنات موجوده دیلاسه متناهی دیلاسه غیر متناهی اولسون البتة آنلرک وجودلری وار. یوغاریده احکام ممکنده سولادیکمز چه ماهیات ممکنه دن هیچ برسی وجودنی مقتضی اولامدیغندن بوجودنڭ علمسی ذات امکانه ماهیة ممکنانده بولورغه ممکن دگل بس آخا علم بتون ممکنانندن خارج بولورغه کبراککه اول ایسه واجب دن باشقه هیچ برترسه دکل در.

واجب نڭ حکمی

قدم، بقا و نفی ترکیب

واجب، قدیم وازلی در یوغاریده اوزدی هر بر حادث نڭ وجودی عدم ایله مسبوق و رجحان مرجوح محال بولدیغی ایچون البتة آنڭ وجودینی ترجیح طابدیبه طورغان بر علمه کبراک. بس اگر واجب، قدیم بولما یوب حادث بولسه اولده وجودنده بر موجودکا محتاج بولمق لفی لازم بولادرکه بوده واجب نڭ یعنی وجودی ذاتندن بولغان برشی نڭ وجودی ذاتندن دگل لکینی مستلزم اولدیغی ایچون تناقض و بالبدیهه باطلدر. اییدی مادامکه واجب نڭ وجودی لوازم ذاتندن در وشی دن لازمینی سلب ممکن دگل محالدر بس واجبغه عدم کلمک لکده ممکن دگل محالدر بناء علیه واجب الوجود، بانى و ایدی در.

هم واجب الوجود، مرکب دگل بسیطدر. اگر مرکب بولسه اجزاسندن هر بر جز نڭ وجودی جمیع اجزادن عبارت ذاتینڭ وجودینه مقدم بولسه کبراک. بواجزادن هر برم برمی بالبدیهه ذاتغه باشقه ایدی بس جمیع اجزادن عبارت واجب نڭ وجودی اوزندن باشقه شیلرنڭ وجودینه محتاج بولمق لفی لازم بولادرکه بوايسه واجب نڭ وجودی ذاتندن بولوغه باشمه باش مخالفدر. مرکبکه وجود ایله حکم، اجزاسینه وجود ایله حکم که نوقف ایله دیکندن وجودی ذاتندن بولغان برشی نچک مرکب بولورغه

کیراک؟ حال بوکه مجموع مرکب کا وجوب نك ثبوتندن هر برم برم
 اجزائه وجوب نك ثبوتی آرتفریق و معقولرک بولندیفندن اگر واجب مرکب
 بولدیسه واجب حقیقی ذات واجب بولمایوب اجزاسی بولمقی لایم بولادر
 واجب نك مرکب بولمازسزلفی اجزای خارجه ایله اجزای قلبه نك هر
 ایکی سندن عامدر چونکه عقلیه نك خارجه منشأ انتزاعه و لمقلق معین
 لازم؛ بونسه حقیقت عقلیه دیوب اعتبار قیلنغان بر شی مت بولمایوب
 اعتبار کاذب بولووه کیراک؛ بس اگر حقیقت واجب هه هه مرکب بولسه
 خارجهده مرکب بولادر بناء علیه عقل نك ذات واجبنی مرکب ایله حکایه سی
 مکن دگلدر.

واجب مرکب بولمادیفی کبی امتداددن یعنی طول و عرض هه هه
 قسمتنی قبولدن ده منزهدر اگر قسمتنی قبول فیلسه وجود واجه جودات
 متصده کا یعنی قسمتدن حاصل بولغان وجودات اجزائه فایتادرکه بوايسه
 قبول عدم هم ترکیبنی مستلزم بولدیفی ایچون معالدر.

حیات

وجود نك معناسی بدیهی اولسهده عند العقل الك ایلك ظهور صوگره
 ثبات واستقرار ایله تمثیل اولدیفی ایچون بو معنانه قدر کامل وقوتلی ایسه
 وجودده شول قدر کامل وقوتلی بولادر.

مراتب وجوددن هر مرتبه، شول مرتبه گه کمال بولغان صفات وجودیهنی
 مقتضی در؛ بونسه بو مرتبهده دیوب فرض قیلنغان وجود اول مرتبهده بولمایوب
 باشقه بر مرتبهده بولمقی لایم بولادر.

هندالعقل ظاهر اولان حسابسز وجود مثاللری آرمسندن الك کاملی
 نظامه مناسب وهیچ بر تصور وتشویه بولنمیان وجه ایله وجوددر! بس
 اگر بر نظام دیلسه بالنوع بولسون وجود مستهرنی مستتبع بولسه اول وقت
 بو نظام نك صاحب مثالدهغی وجود نك کمالینه دلالتی قوتلی رک بولادر: امدی
 اگر هندالعقل حاصل اولان مراتب وجوددن بر مرتبه، هر بر نظامنی موجد
 بولوب ظاهر بولسه، اول وقت شوشی ظهور، بو مرتبه نك الك کامل، الك

عالی واک فونلی بولمق لغینه دلیلدر؛ بز یوغاریده وجود واجب هر وجودنک
موجدی دیوب اثبات قیلمش ایدک بناء علیه وجودلرنک الک فونلی سی واک
اعلی سی وجود واجب بولوب چغهدر.

بس شوشی الک یوغاری مرتبه گه ملایم اولان صفات وجودیه نک همه سی،
واجب الوجودده بولورغه تیوشلی در وهر بر شیکه عقل آنی-ثبات، ظهور
واستقرار معنالرینی احاطه سی ایچون-وجودده کمال دیوب تصور قیلدی بی
و اول واجب الوجودکا ثبوتی صحیح بولدی بی اگا ثبوتی واجبدر بس وجود
واجب، شول مرتبهده ممکن وشول مرتبه مقتضی اولان هر بر صفات وجودیه نی
مستتبعدر.

مونه واجب الوجودکه لازم بولغان شیلر جمله سنندن برسی صفت حیاتدر-
عیات، علم ایله اراده نی مصحح اولدیغندن واوزینه تابع اولان شیلر ایله
برابر هر بر نظامنک اساسی و فایسی غینه مرتبهده بولنسهده شول مرتبهده گی
ظهور واستقرارنک مبدأی بولندیغندن اول یعنی حیات بسالبدیه هر بر
وجودنک کمالیدر. واجبنک انصافی جایز اولان هر کمال وجودی نی اگا
اثبات لازم ایدی بس صفت حیاتنکده واجبکا ثبوتی لازم بولوب چغهدر.
ذانا اکر واجبده صفت حیات بولنمسه ممکنانده حیات وار ایدی
بس ممکنات آره سننده وجودی، وجود واجبدن کاملرک بعض بر شیلر
بولنمق لقی لازم بولادرکه بونک معال لکی یوغاریده بک آچق آکلاشلدی؛
حال بوکه واجب، حیاتنکده موجدی بولدی بی ایچون آنک اوزنده حیات
بولمق لقی لازمدر؛ دیلاسه آنک حیاتی حیاة ممکناتغه مابینده اولسون
چونکه اوزنده حیات بولمغان بر-شی، حیاتی نهک وار قیلنق کبراک؟

علم

واجب الوجود کالازم بولغان صفاتردن برسی علمدر. چونکه علمه
واجب کائوتی جائز اولان صفات کمالیه دنذر ذانا اکر واجب الوجود علم ایله
متصف اولمسه ممکنانندن عالم بولغانلری وار ایدی بس آنلر واجبدن
کاملرک بولولری لازم بولادر؛ حال بوکه عالم امکانده فی علملری و بروجی

بر ذات نك علم دن معروم اولمق لغى هيچ بر وجه ايله عقلايه صبيه طورغان
برشى دگلدر.

بس علم واجب، وجودنك لوازمندن در و بناء عليه آنك وجودى هر
بر وجوددن عالي بولديشى كى علمى ده هر بر علم دن عالي بولورغه و بيلوى
ممكن اولان هر برشى نى احاطه قىلورغه تيوشلى در. چونكه وجود واجب دن
كاملرك ديگر بر وجودنى مستلزم اولان آنك علمندن كامل ايكنهى بر
علمنى تصور قىلورعقلا معالدر.

بس مادامكه علم واجب، وجودينك لوازمندن در بناء عليه آنك كى
باقى هم ازى و ابدى درو واجب، وجودنده هيچ برشى كا محتاج بولمادى
كى علمنده نورال و اعضالرغه هم نظر و فكر لر كا محتاج دگلدر؛ بناء عليه
علم واجب، علوم ممكناتغه بالماهيت مخالفدر.

واجب نك علمينه دليللردن برسى، اشبو هالده كوردى كى انتظام: هر بر
شى اوز اوزينه قوبو و هر بر ممكننى اوزى وجودنده و بقاسنده محتاج
اولديشى كا مقارن قىلوردر. بوايش بزم آلد مزدهغى شيلرنك ضورسك
كچى سنك بوغارسنك توبانك هر وقت كورنوب طورادر: بولنلر آراسنكغى نسبتلرنى
قوبو، هر برسنى اوزينه مناسب و آندن چقد بيه بتون نظام عالم بوز ولورداى
مدارلرغه تخصيص و آنلرك بقالرينى نامين قىلورداى قاهده لر اوزرينه
حركتلاندىرو و بونلردن باشقه علم هيت ده تفصيل قىلنغان شيلر هممى
بونلر صانع نك كال علمينه و حكمتينه بك آچق شهادت و بره لر.

بر مرتبه نباتات ايله حيواناتنى نظر دفته دن كچوره يك: بونلره و برلگان
فوتلر، وجودلرينى تقويم ده محتاج اولدقلى آلت و اعضالر و بو آلتلرنى
آنلرك اك موافق اوزنلرينه اورناشدىرو لر بزم ايسلر مرنى كيتاره چك
درجه ده هجبر؛ نباتات كى حساس بولمغان مخلوقانده فقط اوزلرينه
مناسب اولان آزلرنى غينه آلوب وجودلرينه ملايم بولمغانلرغه باقنده
كيلمايلر: صوغان ايله جىلاك اورلقلرنى ايكى سى بر برده كومىلا، برصو ايله
اوسد بىرلا طوروب صوغان اوزينه مناسب آچىلق و بره طورغان ماده لرنى گينه
و جىلاك هم اوزينه مناسب طائلىق و بره طورغان ماده لرنى گينه ايله در.
مونه بونلرى بولاي قىلوجى الله بوايدى كى حيوانات كى حساس بولغانلرنى

اوزلرينه و بىرلىگان ادوات و اعضانى استعمال كه ارشاد ايدوچى و هر بر كوچلرى جينه طورغان شيلرگه سور و چيده همه سى شول الله تعالى حضرتلر بدير، جنين، نطفه ياخود علفه بولغان وقتدوقى آنك حالينى آكلاوچى، خلقتى كامالانوب ايشنده مستقل بولدبغى سوكونده آنك قوللر، اياقلر، كوزلر بورونلر، فولاكلر، بوراك و باورلر، اوپكه و سگرلر و اجل معدودگا قدر اوسوى و بيقاسى ايچون. لازم اولان باشقه اعضاى ماديه و مشاعر باطنهغه احتياجىنى بيلوچى و بو اعضالر و بو قوتلرنى دوشمانلردن صافلانوب ايچون استعمال طريقلرينى كورساتوچى شول الله تعالى حضرتلر بدير.

اول الله تعالى نك علمى، كو كايلىر نندن، چقمغان چيشلرنك حاللرينى، ضرور ايدقلرنده كو بهى كو كاي سالوب نيچه چي چقاره چقلرينى و بونلردن باشقه حيوانات و نباتات كتابلرنده، تاريخ طبيعى ده و منافع الاعضاء هم طب فنلرنده تفصيل فيلنمش بك كوب شيلرنى و آنلردنده خارج حساب سز نوسه لرنى همه سىنى شاملدر الله نك معلوماتى اول قدر كوب و اول قدر حساب سزدر كه بو قدر اهل فنون بو كونگا تيكلى نه حه تلى اجتهادلر و همتلر صرف ايلبه رك كشف فيلقلرى شيلر، معلومات آلهيه گا نسبة دكزدن بر طامچى كى ده دگلدر. عقللر، سرلرينى و بك اينجه حكمتلرينى آكلاو ايچون ياز يشوب طور دقلرى

مونه بو صنعتلر، الله تعالى نك (الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى) ديدىكى كى آنلرى صانع هر بر شىنى عالم بولمق لغينه بك آچق دلالت فيلمقده درلر. بو انتظامى و بنون موجودات استناد ايليان بو فواعدننى (صدفه) تسميه فيلنان مجرد اتفاقه سوياونى فاييسى عقل جايز كورمك كيراك؟ يوق بلكه بونلرى موجد شوبله بر ذات بولورغه كيراك كه آنك علمندن نه پرده نه كوكده بر طوزان قدرى شى ده غايب بولماز (وهو السميع العليم).

ارادة

اراده، عالمى و جوه ممكنه سندن برسى ايله تخصييص قىلاطورغان بر صفتلر بس مادامكه يوغار يده اثبات فيلنمقچه بو عالم گا اوزى نك علمينه موافق وجهلر ايله ايله وجود و بروچى و هر موجودنى و جوه ممكنه آره سندن قدر

مفصوص و صفت معینه ایله تخصیصی هم بعض بروقت و اورون ایله تصدیق
ایدوچی الله تعالی حضرتلر بیدر و ما دامکه اراده نك علی وفق العلم تخصیص
قیلودن باشقه معناسی بوقی در بناء علیه اول واجب الوجود کا اراده صفتی نك
ثبوتی لازم در.

اما اگر بر اراده که فاعل، اول صفت ایله فصیدینی بورتور که ده فاینورغه ده
ممكن معناسی و بیرسه ك اول وقت مادامکه بو معنا فسخرنی قابل اولان هموم
قییلندن در و مادامکه بو معنا فاعل نك بواعث فعل ایله بواعث ترك آراسنك متردد
بولوینی مستلزم در. بناء علیه بونك کبی علم واجب نك نقص هم اوزگار وینه
اولاشدرغان شی اول باری تعالی حقنده لایق دگل مجال در.

قدرت

قدرت، ایجاد و اعدام آنك ایله واقع بولا طورغان بر صفتدر الله تعالی
ممکناتنی علمی و اراده سی ایله موجد ابدی بس اول واجب الوجود آنلره
مسلطده بولورغه کبراک؛ قدرتنك معناسی شول سلطه و علیه دیمک ابدی.
بس الله تعالی که قدرت صفتی نكده ثبوتی لازم بولادز.

اختیار

مونه شوشی اوچ صفت (علم، اراده، قدرت) نك ثبوتی اختیار نك ثبوتینی
مستلزم در. چونکه اختیار دیمک علم اراده که موافق قدرت ایله اثرنی بار
قیلوق دیمکسر. اگر افعال آلهیهدن بررسی بطریق الایجاب صادر بولسه
اول باری تعالی ده شعور و اراده ده بولماز سزلق لازم بولور. بناء علیه الله تعالی
فاعل مختار در: مصالح عالم دن هیچ بر نرسه یوقدرکه الله تعالی که آنی رعایه
لازم اولوب رعایه قیلما دیغی تقدیرده تنقیددن فورقوب آنی ایشلار که
مجبور اولسون؛ بلکه عالم نك انتظامی و ضرور ضرور مصلحتلری همه سی،
اکمل موجودات اولان واجب تعالی نك اثری بولدقلری ایچوندر؛ بس وجود نك
کهالی موجد نك کهمالینه تابع و ایجاد نك مکملیتی ایله مبدع نك یوغاری لقی ظاهر
بولادر. موتسه الله نك علم شاملی ایله اراده مطلقه که متعلق اولدیغی ایچون

شوشى عالم نك انتظامى الك غايه سینه ایرشمشدر . وبوندن صوگره هم شولای بار اچقدر (افعیستیم انما خلقناکم عبثاً وانکم الینا لا ترجعون) مونه افعال الله، اعراض ایله معلل دگل دیگان سوز نك معناسی اوشبودر؛ لکن الله تعالی عبثدن و افعالی نك هیچ برسی حکمتدن (دیلاسه بو حکمتلر بزم نظر مزده خفی ده قالسون) خالی بولودن منزهدر.

وحدت

واجب الوجود کا لازم بولغان صفتلردن برسی وحدتدر: الله تعالی ذاتده صفاتده وجودنده افعالنده واحددر. ذاتده وحدتینی و غارجه هم ذاتده مرکب دگل لکینی یوغاریده اثبات ایلدک.

صفاتده هم واحد یعنی الله تعالی که صفات ثابته سنده هیچ برسی مساوی دگلدر؛ چونکه یوغاریده اثبات ایلدک که صفت، مرتبه وجودکه تابعدر؛ موجوداندن واجبغه مرتبه وجودده مساوی هیچ برسی یوق ابدی بناء علیه آکا تابع اولان صفاتده مساوی بولغان شی یوق.

وجودنده هم فعلنده واحد یعنی وجوب وجودده واکا تابع اولان ایجاد ممکناتده متفرددر؛ اکر واجب الوجود متعدد بولسه معنای تعدد حاصل بولسون ایچون بوایکی واجب نك هر برسی دیگرینک تعینینه مخالف بولغان بر تعین ایله متعین بولورغه کیراک؛ صفتلرنک وجود و تعینلری اولزلی ثابت بولغان ذات نك تعینی ایله بولدیغی ایچون و بناء علیه تعینات مختلف بولغان صابون اول ذوات متعینیه که ثابت اولان صفاتده مختلف بولنه چی سببلی اکر ذوات واجبه متعدد و متخالف اولسه آنلرک هر برسی نك ذاتینه خاص و تعینینه ملایم علم و اراده لری طابیلورغه و بناء علیه برسی نك علم و اراده سی دیگرینک علم و اراده سینه مخالف و مابین بولورغه تیوشلی و لازم بولادر.

واجب نك علمی و اراده سی ذاتندن و ذاتینه لازم بولدیغی ایچون بو ایکی ذات نك متخالفی کی صفتلرنک متخالفی ده ذاتی بولورغه و بناء علیه بو علم و اراده نك شوشی ایکی ذاتغه مخصوص وجهدن تبدل و تغیری

ممكن بولمازغه كيراك. بزيوغاريدە فعل واجب نك آندن علمى و ارادهسى اعتباريله صدورينى اثبات ايلدك؛ بس اگر واجبلىر متعدد بولسه آنلر نك علم و اراده لرى متباين بولديغى ايچون برسى نك فعلى ايكنچى سينك فعلينه ده بالذات مغالى و مباين بولورغه كيراك.

بونلر هر ايكىسى واجب الوجود و چوب گه لايق صفتلر ايله منصف بولدىلرى ايچون بونلر نك هر ايكى سينك عامه ممكناتنى ايجادغه تسلط و صلاحيتلرى واردر و علملرى اراده لرى ايله ممكناتنك هر برسندە تصرفلرى تيوشلى در. بونلر نك برسى نك نفوذ و قدرتينى ديكرندن ترجيح ايدن هيچ بر مرجع يوق؛ بس بو عالمده بونلر نك هر ايكى سينك قدرتلرى نافذ بولوب علملرى و اراده لرى متباين بولديغى سببلى فعللريده متباين و متضارب بولمق و بناء عليه الله تعالى نك (لَوْ كَانَ فِيهَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا) ديدىكى كى بو نظام عالم بوزولمغه حتى بر شى گه علوم مختلفه و ارادات مختلفه ايله ايجادنك تعلقى اول شى نك وجودات متعددە ايله وجودينى مستلزم و بوده بديهه معال بولنديغى ايچون بو عالم باشندوق موجود بولمامق لازم بولادر؛ حال بوكه ممكنات بالهديه موجود ايدى. بناء عليه الله تعالى ذاتنده صفاتنده برواكتا وجودنده افعالنده مشارك يوق در.

اعتقاد لازم اولان صفات سميّه

بوغاريدە واجب الوجود كا ثبوتينى اعتقاد لازم ديوب سولادىكمز صفلا رنى دليل و برهان اثبات فيلديغى كى آنلرنى اسلام هم شرايع سابقه ده نائيد ايلمىش و باشقه انبياي كرام ايله برابر افندمز عليه السلام ده آنلرى اعتقادغه دليللر ايله ايند امشدر.

صفتلردن بعضلرى واركه آنلرى ذكر فقط لسان شرعده كيلمش در؛ فكر بشر بونلره ايريشه مسده مادامكه بونلرى شريعت اثبات ايدوب صادق خبر و يرگان و مادامكه واجب الوجود كا لايق معناغه حمل فيلنغان وقتده عقل آنلرى معال صانامغان بناء عليه الله تعالى آنلر ايله منصف ديوب اعتقاد باغلامق تيوشلى و لازم در.

بو صفتلردن بېرى، كلام در. قرآن، اوزىنى كلام الله دىوب ايندىكى كىي الله تعالى نىڭ بعضى بر انبياء ايله سولاشووينى ده كوچرهدر؛ بس بو كلام مسموع نىڭ منشاى الله تعالى ده وار وآن نىڭ قدىمى ايله قدىم بولورغه نيوشلى در. اما بو وصف قدىمدن نعبير ابدن كلام مسموع نىڭ حدوشى والله نىڭ مخلوقانندن بر خلق ايدىكى انسى بديمه معلوم اولان شى در؛ چونكه فارسى اوقوغان آينلر حادث و اوقوغان صابون فانى بولوب بارادر؛ لکن بو كلام مسموع مخترعات بشردن اولمايوب ترتيب آلهى ووحى آلهى بولدىغى ايچون انكا كلام الله دىنلمش در. بر شاعر نىڭ شعرىنى كيم اوقوسه ده شول شاعر نىڭ دىنلىكى كىي بر قرآن نىده دىلسه كيم اوقوسون كلام الله دىنلىكده در. الله تعالى قرآن نى هيچ بر كسب بشر نىڭ مداخله سننن باشقه ايجاد قىلدى ديگان سوزده قرآن نىڭ شرافتىنه طوقونغان هيچ بر نرسه يوق بلكه بوسوز افندمز عليه السلام نىڭ اوزى نىڭ هم اصحابى نىڭ طرىقى وبناء عليه بوندىن باشقه هر بر فكر بدعت و ضاللتدر.

+ اما اين حنبلى كىي بعضيلرنىڭ قرآن مخلوق دىودن طارتنولرى انسى مجرد تامدبه مبالغه ايچون ايدى. يوقسه اين حنبلى كىي بر امام نىڭ درجه سى - اوزى قرآن نى هر وقت اوقى و طوازش ايله تكييف قىلا طوروب - بو اوقولمش و بر سوز سوگنده ايكنه سى بولوب بيتمش قرآن نى قدىم دىوب اعتقاددن يوغار بىدر.

الله تعالى نىڭ نقل ايله ثابت بولغان صفتلرنىڭ دىسى سمع ايله بصر صفتلرى وار بصر، مبصرات نى وسمع، مسموعات نى كشف قىلا طورغان صفتلردر لکن بوانكشاف بزدىگى كىي آت و فورال (كوز قولاق) ايله دگل بلكه الله تعالى نىڭ اوزىنه لايىق صفتلر ايله در.

صفات خصوصنده اجمالا كلام

مقصوديه بر حديث نى ذكر ايله باشلايمىن كه اكر اول حديث صحيح دگل ايسه كتاب الله، اجمالى ايله ده تفصلى ايله ده شون حديث نىڭ معناسى مؤيددر بو حديث افندمز صلى الله عليه وسلم نىڭ (تفكروا فى خلق الله ولا تفكروا فى ذاته فتهلكوا) ديگان سوزى در.

عقل بشر ابرشه طورغان كمال نك الك نهايەسى، حس ياكە وجدان ياخود تعقل ايله ادراك اولنه طورغان بعض كائنات نك عوارضىنى معرفت كا وصول در. صوكره بو معرفتنن اشبو كائنات نك منشأينه و كليانينى تحصيل غه و آنلره عارض اولان شيلرنك عرضى ايچون كبراك اولان بعض قاعده لرنى احاطه غه نوصل فيلادر. اما بر حقيقت نك كنه سينه وصول آنسى فوه عقليه نك خار جنك در. چونكه مركبات نك كنه سينى معرفت اجزاسى نك كنه سينى معرفت ايله گنه بولادر؛ اجزا ايسه بسيط صرف غه منتهى اولغانلقدن آنك كنه سينى بيلورگا هيچ بريول يوق در بلكه معرفت ممكن بولغان قدر نك غايه سى اشبانك عوارض و آثارينى بيلودر. مونه الك ظاهر بولغان ضونى آلايق؛ حكيملر آنك حقتده بك كوب حكملر كتورديلر و اوزينه مخصوص عامده بك كوب تفصيلات و يرديلر؛ لکن هيچ برسى ضو نرسه آنى آكلارغه و اضامت معناسينى اکتناه غه قادر بولهاديلر حتى كوزى بار هر بر آدم بيله طورغان نرسه لردن آرنق بر شى ده كتوره مديلر.

شونك ايچون الله تعالى انسان نك كائناتندن بر رشى نك كنه سينى معرفت كا حاجتينى ده نوشورمادى؛ بلكه انسان نك حاجتى فقط عوارضنى معرفت كادر؛ عقل انسان اكر سليم بولسه آنك لدنى ده شول خاصه لرنك اوزلرى مختص بولغان شيلرگا نسبتلر بىنى تحقيق وشول نسبت قايم اولان قواعدنى ادراك در؛ شونك ايچون اشبانك كنه سينى بيله م دبوب شغللانو، وقتنى اضاعه و فوتنى كوچى يتماي طورغان كبرا گماز برگا صرف دن باشقه بر نتيجه ده و بر مايدر.

انسان نك اوزينه الك ياقين نرسه سى نفسى در؛ انسان، شول نفسى و آكما عارض اولان بعض شيلرنى بيلورگا بك دوروشدى جوهرمى عرض مى جسم دن ايلك مى صوكمى و جسمانى و ياخود جسم دن مجردمى بك كوب نيكشردى؛ لکن بو حاللردن هيچ برسنى قناعت حاصل بولوب اتفاق فيلورداى وجه ايله هيچ كيم اثبات فيلامادى؛ فقط اجتهادى ايله الك نهايت شونى بيلديكه انسان، موجود، عى و شعورى هم اراده سى واردر و بوندن صوكم احاطه ايلديكى حقايق ثابت نك همه سى، باشدوق بديهه بيلديكى اشبو عوارض غه راجع در اما بو شيلردن برسى نك كنه سينى بيلو حتى انسان نك

بو صفتلر ایله انصاف کیفیتینی آڭلاو، آنسی همان هر کیم چندنده مجهول فالمش و آڭا بول طابیلماش در.

مونه عقل انساننڭ، وجودده اوزینه مساوی یاخود نافص بولغان شیلر ایله-حتی فکر، حرکت، نطق کبی اوزندن صادر دیوب ظن فیلبدی نرسه لر ایله ده حالی اشبور. بس آنڭ بو وجود اعلیٰ غه نسبه دهشتلانوی بلکه بو ازلی، ابدی، غیرمتناهی وجودگانظرا اقطاعی، نه مرتبه ونه درجه لرده بولور غه کبراک؟

مخلوفانده نظر، منافع دنیویه که ایرشدیره و بو آثار کیم آثاری شونی معرفت گا و بو آثارک شوشی نظام ایله صدورینی مصحح اولان صفتلر ایله انصافی بیلو گایول کورسه ته در. درست بو خصوصارده ده نظر لر نڭ اختلافی و حق ایله باطل نڭ کوراشووی وار لکن معین بر وقت کبلور افکار، کونار بیلورده فونلی نڭ ضعیف غه غلبه سی ایله حق مظفر و باطل غه غالب بولور. اما ذات اللهده نظر، آنسی عیث و تهلکه دن باشقه هیچ بر نرسه طودر مایدیر: عیثدر چونکه ایکی وجود آرهنده نسبت منقطع واللہ نڭ کنه سنی بیلو مہنتع در؛ تهلکه در چونکه بو تفکر، تحدید و حصر درست بولغان بر شینی تحدید و حصر غه بناء علیه اعتقادده خطا و یا کلشوغه اولاشدیره در. مونه بو حدیث و بز کتورگان دلیل، ذات اللهده یوردیکی کبی صفاننده وری و بناء علیه بونهی و کنه گا و صول نڭ استعمال سی صفات واجب نیده شامل در؛ بس بزگا الله تعالی بو صفتلر ایله منصف دیوب علم کافی در؛ بوندن باشقه لر نی علم ایله الله تعالی متفرد و بزم عقلمز آنلره ایرشور گا ممکن دگل در شونڭ ایچون فرآنده و باشقه کتب مقدسه ده فقط مصوعانده نظر ایله فوشمشلر در حتی آندن وجود صانع ایله صفات کمالینی معرفت حاصل بولسون. اما کیفیت انصاف آنسندن بحث بزم ایشمز دگل در.

بس بزه واجب اولان شی الله تعالی موجود، کائنات غه مشابه دگل، ازلی، ابدی، حی، عالم، مرید، قادر، وجوب وجودده خلقنده هم باشقه صفات کمالند متفرد، منکلم، سمیع، بصیر و بونلر دن باشقه شریعتده وارد هر بر صفات ایله منصف) دیوب اعتقاد باغلق لوق در. اما صفات واجب نڭ ذاتینه زاید، کلام صفتی نڭ کتب سماویه دن آڭلشلفان معناغه باشقه و سمع ایله

بصركم مسموعات و مبصراتنى علم گامغاير اولمىقى كىبى نظر لر مختلف
 و مذهب لر متفرق اولان مسأله لر آنلره وصول عقول بشرى كى اقتدار نده بولمايدى
 ايچون اول مسئله لر چومو اصلا دريت دگل در. استعمال الفاظ حقيقت كا
 منحصر بولمايدى ايچون بو شيلردن برر سينه الفاظ وارده ايله استدلال،
 عقلده ضعف و اوز اوز كنى آلدادر؛ شونك ايچون بزه بونلر كى شيلرده توفى دن
 باشقه ايكنجه بر يول بوق در. فلاسفه بو خصوصلرده بيك كوب و بك اوزاق
 بحث فيلوب ماناشسه لرده هيچ بر فريق، بر قناعت حاصل بولور داي بر نرسه
 كنور مامش در.

الله تعالى نك افعالى

يوغار يده اثبات ايتيك: الله نك افعالى علم و اراده سندين حاهل و علم ايل
 اراده دن صادر بولغان هر برشى اختيار دن صادر بولغان هيچ برشى، مختارغه
 واجب دگل ايدى بس افعال آلهيه دن هيچ برسى اول بارى تعالى دن واجب
 الصدور دگل در؛ شونك ايچون خلق: رزق، اعطاء منع، تعذيب، تنعيم
 كى صفات افعال نك هر برسى اول واجب تعالى غه بالامكان الخاص ثابتدر.
 افعال آلهيه، لوازم ماهيات يا خود صفات آلهيه كى اول بارى تعالى دن واجب
 الصدور ديه طور وب فعل واجب نك آندن علمى و اراده سى ايله حصولينى
 تسليم قيلمىق لى فساد و بطلانى بك ظاهر اولان بر تناقض در.
 بو اراده بعض بر احمق مقاله لر واركه آنلر كى صاحبلىرى، همه سى
 بر فصدغه وصول ايچون چقان لكن دورلى بولمىن و اروب نون اور تاسنت
 قارا فارسى اوچراشقان و بر برينى دوشمان ديو ظن قىلار ق طاك اطاقانچه
 صوغوشوب بك كو بسى اولگاندىن صوك غينه ايشتى سيزگان بر قوم كا
 اوغشايدركه اگر بونلر باشده بيلشسه ايدى بو حاللر برده بولماز مقصد دن ده
 معروف قالنماز ايدى؛ بو احمق مقاله لر دن مرادمز: الله تعالى غه هر بر فعل نك
 مصلحت نى ده رعابه واجب و عاصى قوللرى حقدنه و عيبدى نك تحقى لازم
 و افعال آلهيه اهراض ايله معلل اولمىقى كى مسأله لر در كه علمى اسلام
 بونلر خصوصنده طالشوب بيتمشلردر.

بعضیله ایجابده غلو قیلوب مکلیندن برسی الله‌تکده اوزرنده اداسی ایچون اجتهاد فرض اولان حقار واریدیکی حالده بعضیله افعال آلله‌دن نفی تعلیلده غلو قیلوب گویا الله‌تعالی نی کیچه بوزدیغینی بو کون ایشلار و بو حکون نقیضی ایله خبر ویریدیکی برشی نی یارین وجودگا چقارور بر آحق یاخود ایشی نك آرطندن کیله چك ثمه لرینی بیلماز بر غافل منزله سنده ایلمشدر؛ حال بوکه الله‌تعالی نك طور لغی و دین اسلام نك طازه لغی بو کیبی سفسطه لر نك هر برسندن منزله ایدی.

بونلر نك افراطچی لری تفریطچی لری باری بر اتغافده الله نك افعالی حکمتدن خالی دگل والله تعالی افعالنده عبثدن واقوالنده کذبدن منزله در دیدیلر ده شونك سوکونده اوزلری برده یوقغه مجرد الفاظ ایله مجادله گه کرشدیلر مقصود نرسه هیچ برسی بیلمادی طبیعی بز کویدن بیلمایمز؛ شونك ایچون بز متفق علیه نی آلامزده آنلر اختلاف قیلشقان شیلر نك همه سینی حقیقت واحده گا فاینارامز.

هر بر عمل نك حکمنی، آکا مترتب اولان منفعتدن یا نظام صافلاودن یارفع فساددن عبارتدرکه عقل آنی بر آز قارادیبی آکلار و ایش عبث بولمغان دیوب حکم قیلور. اوضاع لغاتده بدیهه عقلده حکمت نك شوشندن باشقه معناسی یوقلغینه شاهددر؛ لکن یوقلاغان بر آدمدن بر حرکت صادر بولوب اتفاقا بر صبی نی چاغارغه بافلاشقان بر عقرب نی اوتورمک لکی یا اول صبی نی توشارگه بافلاشدیغی بر چوقوردن قوطقارمقلغی هم دیلسز حیوانلر نك کوبسندن حاصل بولغان بعض بر حرکتلر نك منافع خاصه یاخود منافع عامه طودرمق لغی حکمت دیلمه دیکی و بو نائم ایله بو حیوان حکیم نسیمه فیلمادیغی کیبی فعل گه مترتب اولوب فاعلی طرفندن مراد اولمغان باشقه فایده لر گده هیچ برسی حکمت صانالماز رعند العقل حکمت دیوب متمثل اولماز.

جهیع عقلاء عندنده ثابت اولان قواعد صحبه دن درکه افعال عاقل هیچ بر وقت عبث اولماز؛ بونلر چه عاقل دیمک، اوزندن اراده سی ایله صادر بولغان شی نی عالم دیمک در و عبث اولمازدن، عاقلدن بر فعل صادر بولدبسه آکا مترتب اولان بر مقصد ایچون صادر بولمق لغی اراد

فيلار ايندى حادث بولغان بر عاقلنىڭ ايشى بولاي بولغاچدىن هر بر عقلنىڭ مصدرى و علم هم حكمتدە گى كمالنىڭ منتھاسى بولنان بر دانندە ايش نچك بولورغە كيراك؟

الله تعالىنىڭ هر بر صفتندە بك كوب نورلى حكمتلر وار: كوكلرنىڭ بولرنىڭ فيسمى، بونلر آراسندە بولنان شېلرنىڭ ثبوتى، عالمىڭ انتظامىنى صافلاو و هر بر موجودنىڭ خصوصا نباتات و حيوانات كىبى موجودات حىدەنىڭ هر برسېنىڭ اوز آلدېنە اوز آلدېنە مصلحتلرىنى و بروب طور و ھەسسى شول حكمتلر جەملەسندىن دركە مونە شونلر ايلەدە اللهنىڭ علم و حكمتىنە استدلال فيلندە.

مونە الله تعالى هر بر شىنى تيوشلى اورنىنە قويدىغىدىن وەر بر محتاجغە اوزى محتاج بولغان نرسەسىنى و يردىكىندىن البتە آنىڭ ھېچ بر فعلى حكمتدىن خالى دگل. الله تعالى اوزىنىڭ افعالېنە مترتب اولان بو حكمتلرنى يا بېلوب ارادە قىلور يا بوق، اگر بېلماسە جھالت و ارادە قىلماسە غفلت لازم بولادى؛ حال بو كە يوغارېدە اللهنىڭ علمى هر بر شىنى واسع و ھېچ بر اثرى ارادەسز بولماز ديوب تحقيق قىلنىش ايدى بس الله تعالى فعلنى ارادە قىلدىقى كىبى آنگا تابع اولان حكمتىندە ارادە فيلادىر. ذاتا حكمتنىڭ فعلگە ارتباطىنى بىلدىكى حالدە وقت فعلىدە حكمتنى ارادە قىلماسزلىق مەكندە دگل بنا عليه الله تعالى، افعالېنە مترتب اولان حكمتلرنى مريددر. بس افعال آلھىدە حكمتنىڭ و جوبى، علم و ارادەسندە كمالنىڭ و جوبىنە نابعدىر؛ وعد و وعيد ايتدىكى شېلرنىڭ و جوب تحقيقىدە شول علم و ارادەسىنىڭ صدق و كمالېنە نابعدىر. اگر كتاب ايلەسندە بونىڭ خلافيىنى موھم بر رشى وار ايسە اول وقت آنلرنى - يوغارېدە بديھتە ثابت واللھنىڭ كمال حكمتى و جليل عظمتىنە لايىق اولان شېلرگە موافق كلسون اېچون - باشقە آيتلر و اثرلرگە فايئارو لازم بولادىر.

بو بابدە هر كېمىنىڭ مراجعتى لازم بولغان اصل مونە بودىر: (وما خلقنا السماء و الارض و ما بينهما لا عين * لوار دنا ان نتخذلھوا لانخذناھ من لدنا ان كنا فاعلين بل نقذف بالحق على الباطل فيد مغه فاذا هوزاھق

وَلَكُمْ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ) یعنی بز کوکنی ویرنی و بونلر آره سنده بولغان شیلرنی اویناب و بر مقصدسز خلق قیلماق؛ اگر بز بر او یون اوینامق و برده یوقغه بر ایش یاساونی اراده فیلسهق اول وقت بوایش هیچ بر احتمالی اولمیان و کمال مطلق ایله متفرد ذاتمدن صادر بولورغه کیراک؛ حال بوکه بویله بر ذاتدن او یله عبث بر او یوننک صدوری محالدر بناء علیه بز هیچ بر شیئی اویناب ایشلامه دک و بوندن صوگده اویناب ایشلایه چک دگل مز.

ایندی شونی سولاسی قالدی که: بو حقیقتلرده ناظرلر ایکی گا بولینه لر بر قسمی بو حقایقنی علمنی طلب قیلادر عقللری شونده لذت طاہقانلق ایچون؛ بونلر هر بر معنائی اوز اسمی ایله تسمیه قیلالر؛ الله حقنده بو اسمنی اطلاق ایله اذن شرع کیلگانمی یوقمی برده قارامایلر؛ واجب حقنک بر معنا صحیح بولدیسسه آکا موضوع اولان هیچ بر لفظنی اول باری تعالی گا اطلاق دن چیرکانمایلر؛ شونک ایچونده بونلر حکمتنی غایه، غرض، عل، غائیبه و رعایه مصلحت دیوب ایتودن قورقما دقلری کبی واجب اورنینه واجب علیه دیوب لفظ موهم بولغان شی دنده طار طونمایلر.

اما ایکنجی قسمی ایسه بو حقایقنی علمنی طلب قیلادر دین امر ایلدیکندن هم الله تعالی شاعننده گی اعتقادلری صحیح بولسون ایچون؛ بونلر اللهغه عبادت و آنی تعظیم قیلدقلری کبی آنی تنزیه ده ده بک زیاده احتیاط ایتلر؛ شول درجه ده که حتی الله حقنده نقصنی موهم اولان لفظلرنی مفردینی مرکبینی تلفظ دن ده صافلانالر؛ وجوب علیه، تکلیف و الزامنی و ایکنجی عباره ایله ایتکانده قهرنی و باشقه شی دن ناعثرنی رعایت مصلحت، دوروشه دوروشه فکر یورنونی و بناء علیه علمده نقصنی غایه هم غرض همده علمده غائیبه، ایشنک باشندن آخربنه قدر نفس فاعلنک حرکیتنی آکلاندقلری ایچون الله تعالی گا اطلاقنی جایز کورمایلر.

لکن الله تعالی بک طور و اول قدر طور درکه آنک خصوصنده غی بونک کبی واقی اختلافلر، مؤمنلر آراسنده تفرقه گا سبب بولورغه اصلا صالح

دگلدر. مونه حقیقتده ایش شولای در؛ لکن مع التامسی بو ایش ده حقیقتی کویونجه فالمایوب مسلمانلر آنک ایچونده بک دهشتلی آیرلمشدر و بک ناچار حاللرگا توشمشلدر.

افعال عباد

عقلی و حواسی سلامت بولغان هر بر آدم اوزینک وجودینی بدیهه بیلدیکی و بو خصوصده دلیلگا معلمگا اصلا معناج بولمادیغی کبی اعمال اختیار بدهسنی ده بالبدیهه بیله حتی اول عمللرنک نتیجه لرینی عقلی ایله اولچای و اراده سی ایله تقدیر و قدرتی ایله تصویر فیلا و بو انکارنی وجودینه انکارغه مساوی بک آحمقلق صانایدیر.

مونه هر بر انسان اوز خصوصنده شولای بولدیغی کبی باشقه لر عقنده ده شولای شهادت ویره در؛ لکن ایش شولای بولا طوروب بعضا بر انسان بر دوستینی راضی فیلوننی دیلاد بکی حالده آنی آچولاندیروب طاشلای در و بعضا رزق ایستیان بر آدم سبیلرینی فیلا طوروب آندن معروم فالادر. کوب وقتده انسان، فونولورغه دوروشدیغی هلاکتگا نوشه ده اکر ایشنی حقی ایله اوزی ایسابلامگان و بناء علیه هلاکت اوزندن کیلگان بولسه اول وقت اوز اوزینی شیلته لای، عقلغه کیلا وایکنچی مرتبه بولای التفتانسز بولمایوب اول ایشنی نیفراق و طوغریق بول ایله یا کادن فیلورغه طوطونادر؛ اکر هلاکت و معرومک منافسه دن و باشقه بر کشی نك آرهغه توشووندن کیلسه اول وقت آکا آچولانوب غالب کلورگا دوروشه در؛ اکر هلاکت و معرومک اوز فصورندن ده و باشقه براونک آراغه توشووندن ده بولمایوب بلکه فرضا طاواری جیل ایله هلاک بولسه یا که باشون ایله یورط برلری یانسه یا خود مقصودینی باغلا دیغی معین بر کشی هلاک بولسه و یا خود اول کشی صاحب منصب ایکان اور نندن توشور و لسه اول وقت بو آدم دخیده یوغاری رقغه یونالوب بیله درکه بو عالمده بونک فوننی احاطه سندن عاجز و تدبیری سلطه سی واصل بولودن یوغاری معین بر قوت و سلطان واردر. بس اکر بو کشی طوغری دلیللرگا موفق بولسه اول وقت عوادت نك همه سی نك واجب الوجودکا استنادینی و آندن علمی و اراده سی ایله صادر

بولوپنى بىلە و آڭا خشوع و حشوع فيلا و ايشلر ينى مەسبىنى آڭا فائىنارا
ولكن ايشلر نده اوزى نىڭ نصيبى و اختيارى وار لىقنى دە خاطر ندىن بۇرە
چىار ما يونچە طور ادور و دليل ايله دە عيان ايله دە بىلە دركە: عالم نى موجد نىڭ
قدر نى مېكنا نىڭ قوت ندىن يوغارى و انسان نىڭ هر بر اعمال اختيار يەسى
دېلسە عقلى دېلسە جسمانى بولسون الله تعالى نىڭ آڭا ھەبە قىلدىغى مدارك
وقوتلىرى نە اېھون خلق قىلغان شوڭا صرف ايله قايم در؛ مونە احتمال
قوم دە بلكە شونىڭ اېچوندر شىكر تعريف نده (صرف العبد جبيع ما انعم
الله به عليه الى ما خلق لاجله) ديوب تصريح ايلەمشلردى.

مونە شريعت قوشقان و تىكلىق وارد بولغان درجە بودر جە در؛ بو درجە گا
انكار ايدىن آدم محل ايمان اولان و الله تعالى انىڭ مرنه و نھى خطابلىرى ايله
مشرف قىلغان اوزى نىڭ عقلينە انكار قىلغان بولادىر.

اما بو درجە دن اوستون وارد و برھان قطعى ايله مثبت الله نىڭ علم
وارادە سىنىڭ احاطە سى ايله بدىھە ثابت قول نىڭ بعض ايشلردە فاعل مختار
اولمىقى آرسىندە توفيق بىزارغە طوطنو آنسى شريعتچە آڭا چومودن
نھى قىلنمىغىز و عقل نىڭ ھم آڭا وصولى بك بعد اولان سر قدر دندىر
آڭا چومونىڭ ھېچ بر فايده سز بلكە ضرر لى ايكانلىغى موندىن دە معلوم دركە
بو مسالە گە هر بر ملتندىن خصوصاً مسلمانلر ايله خرىستىيانلردىن چومو چىبار
بولمش و بك اوزاق بحث و جدال قىلنمىش ايدى؛ لىكن نە قدر ما طاشسە لردە
ھمان باشلغان اورنلرنىن اوزمادىلر و افتراق دن طارالودن باشقە بر نتيجە گە
ايرىمادىلر: بعضى قول، جبيع افعالندە مطلقاً مستقل دېر ك غرور
ظاھرغە كېتىدى و بعضى بك آچق ياھود باشرون جبر ايله قائل بولوب
بدىھە عقلغە فارشى طور دىغى كېنى تكاليف شريعتى دە يوزتوبان توشوردى.

قول افعالندە مختار و كاسب ديوب اعتقادنى اشراك باللهغە اولاشدېرە
ديوب دعوا، كتاب ايله سىندە وارد اشراك معناسىنى آڭلامغان كىشى نىڭ
سوزى در: اشراك دېمك، الله دن غيرى نىڭ الله قويعان اسباب ظاھرە دن
اوستون اثرى و مخلوقات قدر نىڭ خارچندە بولغان بر شى دە سلطە سى
وار ديوب اعتقاددر؛ بو ايسە صوغوشدە عسكەر قوت ندىن باشقە دن ياردىم
اېستەو، خستە لك دە الله بىزى ھدايت قىلدىغى دارولردىن غيرى بىردىن

شفا نیلاؤ و دنیا با که آخرت سعادتق ایچون اللهنک بزه مشروع ایلدیکی سنتلر و طریقلردن باشقه یوللردن یاردم صوراو کبی قولنک کوچی یتیمگان یرلرده اللهدن فیروی دن استعانه و آنی بک ضورلغان کشی نك اعتقادیدر. مونه بو اعتقاد، وثنی لر اعتقادی بولنان شرک درکه اسلام آنی توپندن چیمرمش و قدره بشرنک هم اسباب کونیه نك فوفنده بولنان ایشرنک بارسنی بالکز بر اللهغه طابشرمشدر.

اسلام کیلدی؛ سعادتنک رکنی و اعمال بشریه نك قوامی بولغان ایکی امرنی تقدیر قیلدی، برسی قول اوزینک سعادتینه وسیله بولغان شیئی اراده و قدرتی ایله کسب قیلورغه بولدرمقلقی ایکنچی سی اللهنک قدرتی جمیع کائناتنک مرجعسی اوامقلقی در. مونه قول بلهن آنک اراده ایلدیکی نرسه سیننی وجودکا چقارو آراسنده پرده بولغان شی شوشی قدره آلهیه اثرلریدر و آکا کسبی ایرشهادیکی شیلرده اللهدن باشقه هیچ بر یاردمچی یوقدر. اسلامچه قولنک هیچ بر ایشنده خالقندن باشقه دن استعانه سی درست دگل بلکه فکرینی تصحیح و عملینی یقشی و طاقتینی صرف فیلدیغی صوکنده فقط بر اللهدن یاردم ایستاو لازم در؛ مونه بو نقطه ده هم عقل، شریعت ایله متعدددر. اسلاف کرام مونه بو حقیقتنی بک آچق آکلاملشر و شونک ایچونک هر بو ملت عجبلا نور دای طور طور عمللر کتور مشلر اییدی.

هاصل: وحدانیتنی تصدیق دیمک، مکلفنی هر بر فونلرنده نصرف قیلدرتوچی، الله دیوب اعتقاد ایلمک دیمک در؛ بس بو اعتقادده بولغان قول بیله درکه آنک مرادینی انعام دن مانعلرنی بیاروچی و اول بیلمکان و اراده سی تحتینه کومگان سببلرنی تماملاوچی سلطان اعلی شول قدره آلهیه بولسه ده آنک (قولنک) اوزینک ده ایمانینی والله تکلیف ایدن باشقه عمللرینی کسبده دخلی یوق دگل در.

اما بوندن اوستون، اطلاعسی مشکل بولغان شیلرگه صوزلو، آنسی مقتضای ایمان دکل بلکه اسرار پرده لرینی یرتونی ایستاو خصوصنده عقللرنک قومسزلغندن در. درست بعض بر آدملر علم قوتی و مجاهده گه دواملری ایله حیرنلری کیدوب قیلبری فرارلنان بر درجهیه واصل اولدیلر؛ لکن بونلر الله تعالی طرفندن قبلرینه نور صالنو ایله امتیاز طابقان و اهل ولایت

والصفاد بیلان بك آز آدملردر؛ یوفسه بو مسئله گه چومغان آدملرنك بك وبك كوبسى اوزلری گینه آزوبه قالمادیلر بلکه سولادكلری سوزلرنك یاوز تاثیرى ایله امتنى بو كونگه قدر اواره قیلوب یورتدیلر.

اگر ایستسهك اینورسك: عالمده اك شور حكمت، انواع اوز اوزلرینه ممتاز اولمایوب كوزگه كورنگان خواص لازمه ایله ممتاز بولولریدر؛ هم اشخاصنك امتیازیده شولای خواص لازمه ایلدر. الله تعالی، انواع غده اشخاص غده وجودنی مطلق اینوب ویرهده صوكره شول وجودنك توابعی حاصل بولادر. مونه بو نوعلردن برسی انسان دركه آنك باشقه حیوانلردن امتیازی، ایسابلحك ومقتضای فکری اوزرینه عملده مختار اولمق بلدر؛ بس انسان موجود اولدیمی آنك آرطندن شوشی مییزانده موجود بولوب کیلدر. اگر بو مییزانندن برسی سلب فیلسفه اول وقت انسان، انسان بولوب قالمایونجه یا فرشته یا كه باشقه بر حیوان بولوب کیتهرگه کیراك. دیهك كه انسان غه وجودنی ویرهده آنی عمل گه قهر قیلواصلایوفندر. هم واجب نك علمی طرفندن ده آنی عمل گه قهر یوق. علم واجب، انساندن اراده واختباری ایله واقع بولاچی هر بر شنی وفلان ایندگولك فلان وقتده حاصل و آكا ثواب مترتب وفلان یساوزلق فلان وقتده حاصل و آكا عقاب مترتب اولاجیغنی همه سینی محیطدر؛ بس علم واجبه بولنان برشی نك شبهه سز واقع بولاچی اصلا متبدل اولمیه چی واقع طرفندن کیلدیکی و واقعه ایسه قول اول شنی اختیاری ایله قیلدیغی ایچون علم طرفندن هیچ بر مجبوریت فلان یوفندر بناء علیه ثواب عقاب مسأله لریده صحیح بولوب فالادر.

اهل عناددن بولغان بر آدم نك، امیریمه اختیاری ایله عصیان فیلسه م بگا شبهه سز عذاب قیلور دیوب بیلووی وشول بیلوو فیک واقعغه انطباقی یعنی شونی ایشلاب عذاب غه دوچار بولووی، بو آدم نك اختیارییه الزام بلنده منع بلنده اثر ویرمادیکی کبی واقع نك باشقه هالمه رگه انكشافی ده اختیارییه اثر ویررگه صالح دگلدر.

مونه بن بو مقامده شوشندان آرتق سولامك قصنده دگل من اگر ایستسه ایدم بو مسأله نی صوزار، اوزونایتور، ودورلی فلسفه لر ایله فکری بوزولمغان نظر صحیح صاحب لرینی بلکه افتاعده قیلور ایدم؛ لکن صحت

ایمانده بوگا حاجنده یوقلغی و عقول عامه نك نه قدر ابضاح فیلسه نكده بو مسألنی ادراك دن فاصر و خواص دن كوبره گینك قیلبری مرض نقلید ایمل ملوث بولندیغی بنی بو مسألنی صورودن منع قیلادر.

مونه بو خواص دیدکلمز اولا بر شیئی اعتقاد قیلالرده صکره شول اعتقادغه موافق دلیل ایولارگه طوطونه لر؛ اگر بر دلیل بو اعتقادلرینك خلافنده چقدیسه نه قدر قونلی بولسه ده آثا فارشی طور ورغه دوروشه لر؛ بونلر آره سندن اعتقاد قیلو ایچون دلیل ایستگان بلکه برنیده طابنازسك؛ بونلر ك دلیل الف و عادتدر؛ بو ایسه الله تعالی نك بو عالمده قویغان سنتینی قلب و شریعت هدایت قیلغان شیئی تعریف و مقتضای عقلغه محالقتدر؛ بس بو نداین آدملر فارشوسنده بو مسألگه تفصیلات و یروب ما طاشودن نینداین فائده چیقارورغه کیراك؟!

افعال نك حسنی هم قبعی

انسان نك افعال اختیاریه سیده برم مدارکمز تحتند و افع اولان اکوان جملسندندر؛ بزم بو افعالنی کوردیکمز یاخود صورتلرینی حاضر قیلدیغمز وقت نفسلرمزه حاصل اولان افعال؛ بعض کائناتنك حواسمز تحتند و قوعسی یاخود مخیل مزده حضوری وقتنك حاصل بولا طورغان افعالگه بتولای مشابه در.

بز، اشیا نك جمیلی ایله قبعی آره سنی بالبدیهه آیره مز ارلر ك کیفلری فادینلر ك محاسبینی و فادینلر ك کیفلری ارلر ك جمالینی فهمده مختلف بولسه ده و بعض اجزاسی و الفان و بعضی انتظامسز قویولغان بر صورتنك قبعنده و صاچكالرنك هم آهاچلر ایله اولانلرنك حسنده - خصوصاً صاچكال نك و ضعلری نوسلرینه متناسب بولسه - هیچ کیم نك اختلافی یوق؛ هم نفسمز نك جمیلدن شادلق و قبیح دن نفرت ایله افعالنده ده هیچ کیم نك نزاعسی یوق مونه بو تمیز مبصرانده غی کبی مسموعات، ملموسات، مدفوات، مشموماته هم و افع در و بو حقیقت شوشی حسلرنك برسی ایله منحس هر بر کشیگه معلومدر.

بز بو مقامده حسن ايله قبيحنى تعديد فيلمايمز؛ لىكن بونلر آرسندهغى
 آيرمه نك انسان حتى بعض بر حيوان خاصه سندن بولمقلفنده بر آز عقلى
 وار هيچ كيم خلافلى فيلماز ديوب دعوادنده نورقمايمز؛ ذانا دورلى دورلى
 صنعتلرنك چغوى وعمران عالم نك حاضر بز كوره طورغان چاماغه ايرشوى
 همهسى شول مذكور تمييز سببلى در؛ ديمك كه اذواق مختلف بولسه ده
 اشباهه حسن ايله قبح معين واردر

مونه بو حسن ايله قبح آرسندهغى فرق، محسوسانده بىك ظاهر
 بولديغى كىبى بعض موجودات معقوله ده ده - ديلسه اعتبار جمال مختلفى ده
 بولسون - آنده غندن كيم ظاهر دگل در؛ معقولاندىن وجود واجب، ارواح
 لطيفه وصفات نفيسه كىبى شيلرنك جمالينى نفس عارف سيزوب آنى ملاحظه
 ايله شادلانديغى كىبى نقايص نك قبيحنى سيزوب آنندن نفرنلانورگه ده
 مدارك عاليه صاحبلىرندن هيچ برسى انكار قيلماز؛ ذانا عقلمده نقص همتده
 سقوط وغزيمتده ضعف نك قبيحنده كيم نك شبههسى وار؛ حال بو كه بو
 نقايص معنويه صاحبلىرنك بو كيمچيلكلرنى ياشوروكاد وروشولرى حتى
 بعضا آنلرك ضدى ايله متصف بز ديوب ماقطانوغه قدر وارولرى بر
 اوزيده بزم بو مدعامزى اثباتغه كافي در.

بعضا بر قبيح، اثرينك جمالى سببلى جميل وبر جميل، آنگا مقارن
 اولان بر شى نك قبيح سببلى قبيح بولادر؛ آجى دارو، قبيح بولسه ده
 خستنهنى معالجه ده اولان اثرى سببلى جميل ديامسز بر پادشاه قبيح بولسه ده
 رعيه سينه عدلى ويساخود سكا خصوصى احسانى سببلى نفس آنى سوبه،
 نفرنلانماى وآنى خورلغان كشيبيده يارانتمايدر؛ شونك كىبى طائلى برشى ده
 ضرر ويرسه قبيح سانالا وجميل آدم ظالم اولسه آنندن نفرنلانوب قايچيلادر؛
 چونكه اثرده گى جمال نك ضورلغى صاحبى نك هر بر پامسزلكلر ينى قاپلاب
 طاشلادىغى كىبى اثرده گى فباحتنك ضورلغى ده صاحبينك هر بر چيبارلكلر ينى
 محو وبر باد ايتهدر.

ايندى موجودات كونيه ده جميل ايله قبيح آراسنده بولاي فرق
 بولغاچدين بو فرقنك افعال اختياريه ده هم بولووينه هيچ بر هافل انكار
 فيلماسه كيرك؛ افعال اختياريه ده بزم حواسمز ومدارك عقليه مز استونك

پا اوزلری یاخود اثرلری ایله واقع بولالار و نفسلرمز آلردن سیزدکتری شیلر ایله صور کائناتنی کوروب اثرلنگان کبی اثرلانهلر؛ ذاتا افعال اختیاریه اوزیده موجوداتنک کونیهدن بر نوعدرکه آنک حکمی بالطبع باشقه موجوداتنک حکمی کبی بولورغه نیوشلیدر.

افعال اختیاریهدن بعضاری وار؛ نفس آندن جمال خلقنی کوروب لدنلانگان کبی لدنلاندر؛ منتظم حرکات عسکریه، جانبازلرنک دورلی فیلانوشلری و اوصطا کشینک قوانین موسیقه گه موافق جولاوی کبی؛ هم ضعیف نفسلی آدملرنک قایقی وقتلرنده فیلانوشلری و یامسز طاوشلی آدملرنک جولاولری کبی بعضاری وارکه نفس آلردن بعینه یامسز آدمنی کورگانده حس قیلدیغی شیئی حس قیلادر.

افعال اختیاریهدن بعضاری آنی تعقیب ایدن الم سبیلی قبیح و بعضاری اول جلب ایدن لذت یا که دفع ایلدیکی الم سبیلی جمیل بولادر؛ مثلا صرب و جرح، الم ویردیکی ایچون قبیح و آچقغاچدین آشار و صوصاغاچدین ایچو کبیلر؛ لذت ویردکلری یاخود الم و جوعنی دفع قیلدقلری ایچون حسن و جمیل؛ مونه بو قسمده اولان حسن لدنلاندیروچی و قبیح، الم و بروچی معناسندهدر.

انسان، مونه بو ایکی معناده (چیلرک، یه مسزک - لدنلاندیرمک الم ویرمک معنالرنده) اولان حسن ایله قبیحنی معرفتده، سلسله و جودده مرتقی اولان باشقه حیوانلردن بک آز ایریلادر؛ آیرمه فقط فوؤوجدان ایله جمال و قبیح مرتبهلرینی تحدیددهدر.

افعال اختیاریهدن بعضسی فایده ویرگانلکدن حسن و ضرکتورگانلکدن قبیح بولادر. اگر بزبومعنانی الک کامل جهنندن آلسهق اولوقت بومعناده اولان حسن ایله قبیح آره سینی تمبیز؛ انسانغه مخصوص بولادر؛ بو خصوصه آکا باشقه حیوانلر مشارک بولمای فقط الک ضعیفی دان توبن درجهده آلسهق غنه مشارک بولادر. مونه بو تمبیز عقلنک خاصهسی والله تعالی نک فکر و برودهگی سر و حکمتیدر.

بعض بر لذتلی شیئی، صوکی مشئوم بولغانلقدن قبیح سانالادر؛ طعام ایله شرابی تناولده افراط، جرولرنی طکلاوغه انقطاع و شهوتینی سو

استعمال کبی که بونلر صحتنی بوزدقلری، عقلنی مالنی ضایع فیلدقلری وعجز هم خورلق کنوردکاری ایچون قبیجدر؛ چونکه بونلرک لذت مدتلری بک آز و آرنلرندن ایبارندکاری الملر بک کوبدر؛ اول قدر کوبدرکه حتی بعض وقت اک ناچار برحالده اولمگه قدر اولاشدرهدر.

هم بعض برالم ویرگان شی ننگ حسن بولغانیده وار؛ کسب رزق ایچون مشقتلی ایشلرنی یوکلاو وشهوتلرگه فارشی طوروده بر آز وقتغه بعض برلندلردن محروملکنی اختیار فیلو کبی که انسان بونلرنی کیلهچکده قوای بدنیه وعقلیهسی ایله اوزاغراق وقونلیرک لذتلنکنک ایچون برده اضطرابسز فلانسز تعمل ایتهدر.

عقل بشرحسن صنایان مؤلمدن دخی برسی انسان ننگ اوزندن یا که ملتندن مدافعه ایچون حیاتیینی مضطرهغه صالا صالا دوشمانی ایله صوغوشووی گویاکه انسان، بو حیاتیینی صرفده - عقلی تعدید قیلماسهده نفس سیزگان دیگر برحیاتغه وصول کورهدر.

عقل بشرحسن صنایان مؤلمدن طاعی برسی حقایق کوندن علمی مشکل بعض شیلری کشف ایچون مشقتلر اختیار فیلودرکه بو کشی مقصدینه وصول لذتینه قیاسا بومشقتلرنی بر نرسه گده کورمایدر.

باشقهسی کسب قیلغان مالغه قول صوزو ومحقوقد علیهنی باخودمالینی تلف ایله الم حقدنی شفالاو، - عامه گه حتی متعدی ننگ اوزینه قورقونوچ بولدیقی ایچون - لذت مستقیب باندندر.

ذاتا بو ایکی قسم ننگ مثالینی عهد وعقدلرگه وفا یا که غدر وخیانت فیلودننه چچارورغه ممکندر.

مونه بونلرک همهسی عقل بشریله، ضررلی ایله فائدهلی آرهسنی آبرده اولگی سنی فعل شر ودیگرینی فعل خیر دیوب نسبه قیلا وبو تفریق سببلی فضیلت ایله ردیلت آرهسنده تمییزده حاصل بولا هم نظر فکری اوشبو فضیلت ایله ردیلت تعدیدده ایتهدر؛ لکن ناظرلرننگ درجه عقلیه لری متفاوت اولغانلقدن بو تعدیدده اجمال وتفصیل ایله تفاوت واقع بولدی؛ شوننگ ایله برابر عمران بشری ننگ انتظام وفسادی همهسی اشیو فضیلت ایله ردیلت کا باغلانندیگی کبی انسان ننگ بو حیاتدهغی سعادت وشفاوتی ده شوکا

باغلاشمش در. درست فضیلت ایله رذیلتنی تعدید، ایدوب صوابغه ایرشوچیلر
 بك آز بولور؛ شولای بولسهده برامت نك عزت وذلتي، ضعف و قونی همهسی
 شول فضیلت ایله رذیلت اثری بولوده اهل ملت ایله فیلاسوفلر باری متفق در.
 دیمك كه اعمال اختیاریه نك، یا اوزنده یا كه خواص ده یا خود عوام ده
 حاصل بولغان اثری اعتباریله معین حسن و فعی وارد؛ هم یوغاریده
 اوزغان معنا ایله بو عمللرنك جمیلنی قبیحندن هیچ برسیمگه توفقسز مجرد
 حس یا كه عقل ایله بیلورگه ممکن در: بعض اصناف حیوانانندن و شریعت نه
 برده بیلیمان صبی لردن کوردیکمز و جاهلیتده گی خلقلردن ایشندیکمز شیلر
 همهسی، بزم بودعوامزه شاهدلر جملہ سندلرلر.

اگر بز احوال نملنی تیکشیرگان کشیلرنك سوزلرینه فاراساق، اول
 وقت بزم بودعوامزنك صدقی بتولای آچق کورنه در: فرمسه دن برجماعت
 اوزیورطلرنده مشغول ایدیلر شول آراده بر فرمسه کیلدی ایشلرینی
 تیکشردی و سقونی ارتفاع مناسیندن آزراق طابقان بولورغه کیراک،
 جیمورگه فوشدی جیمردیلرده بنانی موافق بولغان حدکا قدر کوتارتوب
 سقونی ایلکگی سندن یوغاریراق فویدردی و آنی ده ایسکی سقونی نك
 انقاضندن یابدردی؛ مونه بوسوز، حیوانات تفتیشی ایله اشتغال ایدن علمانك
 سوزی دركه ضار ایله نافع آرسنی بوندن آرزق نچك تمییز قیلورغه کیراک؟
 بس هیچ بر عملده مطلقا حسن و قبح بوق دیگان آدم، عقلسز فرمسه دنده
 احق بولوب چغادر.

یوغاریده اوزدی الله تعالی اوزیده صفات کمالیه سیده همهسی عقل ایل
 معلوم در؛ بس اگر بر مستدل، واجبنی و صفات غیر سمعیه سنی علم و اثباتغه
 برده رسالت ایرشما یونچه مجرد برهان عقلی ایله واصل بولسه (بعض بر آدم
 شولای واصل بولدی) صکره بونده هم اوزینك اطوارنده نظردن انساننگی
 میداعقل نك بعد الموت فالاجفینه کوچسه (بعض بر آدم شولای کوچدی)
 صکره خطا قیلغانمی صواب قیلغانمی آنسنده ایشمز بوق اشبونفس بشریه نك
 بعد الموت بقاسی، نفس نك آنده یا سعادت یا شقاوتینی مستلزم دیسه صکره
 نفس نك سعادتنی اللهنی و فضیلتلرنی معرفت ایله و شقاوتی اللهنی جهل و رذائلنی
 ارتکاب ایله بنا علیه بعض اعمال، بعد الموت نفس کافائنده ویره، سعادتکا ایرشدیره
 و بعضی ضرر ویره عذابغه اولاشدیره دیوب اعتقاد باغلاسه، مونه بوندن

صوڭ شوشى كىشىنى (اللهنى معرفت واجب، هر بر فضيلت ايله اڭما ناهم
 عمالمىنى قىلو فرض وهر بر رذيل ايله آندىن طوغان شىللىرىنى قىلو حرام،
 ديوب ايتودىن وشونڭ ايجون اوزى موافق كورگان فانوتلر قوبودىن وباشقه
 كىشىللىرىنى هم اوز اعتقادى كىسى اعتقادغه واوز عملى كىسى عملگه اينداودىن
 - موڭا معارض، آدم عقللى هيچ بر شريعت، فانون يوق اېكان - قايسى
 عقل وقايسى شريعت مانع اولسون؟ درست هامة ناسنى بو حالده بولور
 ديوب ايتمايمىز چونكه هر بر امتنڭ حالينى استقرأ بونڭ خلافينى
 كورسته در؛ لىكن بعض بر مستثنا آدملىرڭ بو حالده بولولرىنڭ جواز يئنه ده
 انكار قىلور حال يوق.

اگر انساننڭ حاجتلىرى هم قورقديغى شىللىرى، قىل و آرسلان
 حاجتلىرى كىسى محدود وفكر يئنه شول محدودده واقف بولسه ايدى، فايك لرغه
 كونولوده و ضررلردىن صافلانوده افراد انسان هيچ برسى مختلف بولماز بلكه
 هر كىم مسعود بولور وهر برسى شر آخردىن قوطولور بلكه باشقه
 حيوانلرده آنلرڭ جفالردىن سلامت قالور ايدى.

لىكن ايش برده آلاى دگل بيت انسان محتاج بولغان شىللىرىنڭ هيچ
 بر حدى يوق؛ آنڭ معيشتى هيچ بر هواغه و هيچ بر وضعغه مخصوص
 دگل؛ شونڭ ايجونده آگا قايسى اقليمده وقايسى حالده بولسه ده احتياجىنى
 دفع ولدتيني كوتايىتو ايجون استعمالغه كافي قواى مدركه و بىرلش و صنفلىرڭ،
 طارمقلىرڭ هم شخصلرنڭ اختلافى ايله بو مدارك نڭ اطوار و آثارنده ظهور يئنه
 هيچ بر انتهاسىز بر درجه ده مختلف، قىلنمشدر. اگر ايش بولاي بولماسه
 ايدى؛ آنڭ باشقه حيوانلردىن بويئنه طوغرىلغى ايله طبرناغىنڭ باصصيلغىدىن
 باشقه آيرمه يئنه بولماز ايدى.

الله تعالى، انسانغه (ذاكره؛ خيال مفكره) دن عبارت اوچ فوت و بىردى
 وشونڭ ايله آنى باشقه حيوانلردىن امتياز طابىردى؛ ذاكره: حاضر ايله
 اشتغال سببلى ستر قىلنغان صورماضىنى استحضاردى؛ بس چىبار ياكه
 يامسىز شىللىرىنڭ صورتللىرى، حاضرگى اشباه ياغود اضدادى تنبيه قىلو سببلى
 خاطرگه كىلادر؛ انساننڭ بعض بر شىنى اوخشاشى وبعضىنى ضدى
 ايله خاطرلكلكى هر كون كوز آلد مزده كورنوب طوره طورغان بديهياندر.

خیال: ذا کره ایله حاضر بولغان شیئی هم آنی محیط بولغان احوالی
تجسیم قیلارقی حاضر کبی ایتوب جیباره وماضیده شی کبی مستقبلدهده آئا
بر لنت یا که بر الم انشا قیلوب نفسنی آنی طلبغه یا که آندن قاچارغهده
رتلاننیره در؛ بس نفس، آئا وسیلهنی ایللاوده مفکره گه النجا قیلادر؛
مونه انساننک سعادتی وبختسزلکی همه سی اوشبو اویچ فوه دن کبله در.

آدملردن ذا کره سی معتدل، خیالی ساکن وفکری صحیح بولغانلری
وار؛ مثلا بر مسرف، اوزغان زمانده مالینی فائده سز بر لرگه انفاق
قیلویینی وشول سبیدن معیشتینی تأمین اینه راک نرسه سی فالهادیغنی
قارایده شوشی اوزغان حاجتدان بر الم خاطرلای در؛ سوکره مالنی ومالنک
منافعنی ومال سبیلی اوز حاجتینی باخود انعام احسان ایله فقیرلر نك المرینی
کیناره راک لذتلانوی وبو مالنی حق غیر متعلق بولمغان وجهلردن ایستوانی
خیال قیلادر؛ مونه شوندن سوک فکرینی بو مالغه اشبو وجوه مشروغهدن
ایرشو ایچون یول ایزلارگا یونالدیره والله تعالی طرفندن اوزینه ویرلگان
فوتلرنی ونعت تسخیرنده بولغان باشقه فوای کونیه نی طوغری یول ایله
ایشلاننده اوزینک مقصودینه ایریشه در.

آدملر آره سنده سنن اعدالمن چینکا کینکانلاریده وار؛ مثلا بر
عشی. باشقه سینک فولنده غی مالنی کوره، اوزغان زمانده شونک کبی
مال ایله لذتلانگانینی خاطرلای، خیالی، استقبالده بونک کبی لنتنی طورایته
شول قدر طورایته که حتی خیال کولا گاسی فکرینک بولینی فابلارغه قدر
وار؛ بس وجوه کسب دن طوغری بولغان بوللرنی قویوب مالنی مالکی نك
قولندن آلو ایچون کویلاودنده حبله لاودنده فورقما؛ الله تعالی ویرگان
فوه سنی قویا، ظلم دن فورقما و اینای جنسی آره سنده غی انابتنی بتیره
وایسابلامای که بونک کبی ایشلر ایله لنت وراحت که وصول اصلامیکن دگل در.
اگر بز اعمال بشریه گا آزیغینه نظر قیلسه ق بونلرک شوشی ایکی
مثالدن خارج بولمادفلرینی بک آچق کوره مز؛ بس ذا کره نك فونلی وضعین
خیال نك اونکون واورطه چه، فکر نك طوغری وکا کری اولمق لغینک،
اعمال نك فایده لی سنی ضررلی سندن آبروده طور اثری وارد؛ طبیعت نك،
هوانک، چولغاب آغان اهل وعشیرت ودوستلرنک تغیل ونفکرده بلکه
تذکرده بیله بک طور مدحلی کورنده در.

دېك كه اعمالدن فايده لى سى ده ضررلى سى ده يعنى حسنى ده قبيحى ده وار؛ نظر صحيح ومزاج معتدل صاحى اولان عاقللر ك اشبو حسن ايله قبيحنى معرفتده وجه حقه ايرشولرى ممكن در.

واكلاشلكيكه حسن، حاضر الم وپرسده فايده سى دايمراق بولور وقبيح ايسه، حاضر لذنى طور بولسه ده هر كشى گا خاص پا كه بتون كشيبردن عام اولان نظام نك فسادينه اولاشديرور؛ مونه بوفدر سنده بتون آدملىر متفق در؛ لكن آنلىر، مزاجده، منشألرنده واوزلرينى احاطه ايدن هر بر شى ده مختلف بولدىلرى سببلى خصوصى هر بر عمل گا نظرده ده مختلف درلر شونك ايچون هر بر سى فايده لى ايستاي، ضررلى دن صافلانامن ديو ظن قىلا طوروب دورلى وجه دن ياوزلى غه اوغرامقده درلر؛ دېك كه عقل بشرنك يالكز اوز صاحبنى ده فقط بو حبانده غينه ده سعادتلى فيلور داي شى گا ايرشديره طورغان قونى يوق فقط بارمق ايله گينه صانارلق بك مستثنا كشيلىر گينه بولسه بولور؛ لكن زمان، بو كونه قدر، عقلى ايله هر بر نرسه نى طوغرى طابمش وشوگا باشقلرنى دعوت قبول مسعود ايلمش بر كشى نيده بزه كورسانماش در.

الله نى وبو حباندىن صو ك ديگر بر حبانك وار لغينى معرفتده ده عقول بشر، هر نوسلى دگل در؛ بونلر، اوز قونلرنى اوستون هر قوت كا خضوعده متفق بولوب كوبرا گى بو كوندىن صو ك ايكنچى ككون نك بولاچغينى سبزه لرده وثبيت آنلىرى بوزوب سعادت بولندن چقارمش در؛ بناء عليه افراد انسان نك هيچ برنده اولان عقل، الله نى حقى ايله بيلميه وحيات آخرت نى نيوشلى سنجه آكلاميه وهر بر عمل نك نيوشلى جزاسنى تقدير قيلميه قادر دگل در. دوست الله تعالى كمال عقل وتمام نور بصيرت ايله تخصيص ايدن بك از مستثنى آدملىر بولسه بولور؛ بونلر، بر نبى نك هدايتينى ايشتسلىر آكا متابعت گا آشغورلر وهيچ بر پيغمبر نك دعوتينى بيلماسه لرده بو شيلرگا واصل بولا بيلورلر لكن كوب وقتده جلال الهى گا، فاراوى درست بولمغان بر جهندن واصل بولوب خطاغه نوشارلر.

صو كره احوال آخرتىن عمللرنى حساب طريقلرينى وآنده بولاچق لذت والهلرنى تفصيل كى بعضلى وار كه عقل بر اوزى گينه آكا واصل بولورغه

اصلا ممکن دگلدر؛ هم عمللردنده اسلامیت ده گی اعدادر کعات یهودیت ده گی بعض احتفالات ونصرانیت ده گی ضرور توسل وانواع زهادت کبی بعضلری وارکه عقل انسان اوزی گینه بونلر کده نه بو حیاتنه ونه دیگر حیاتنه فایده لری وارلقینی بیله آلمای در.

مونه شونک ایچون عقل انسان - انسان فوای ادر اکیه و بدنبه - نی هر ایکی حیاتنه خیر بولغان شی گا جینا کلاو ایچون - معین بر معین گا معنای در که انسان آنک ایله احکام اعمالی تحدیدده، صفات الوهیتی اعتقاد وجهلرینی تعیینده واحوال آخرتین بیلووی نیوشلی بولغان شیلرینی معرفتده والاحاصل دنیا آخرت سعادتلرینک همه سنده یاردم ایستار وشونک ایله قلبی ده فرارلنور؛ بو معین - الفت و آیتکان سوزی آکلاشلسون ایچون البته انساننک اوز جنسندن بولورغه نیوشلی ولایم در؛ همه آنک سوزی مصالح عبادتی نیوشلی سینه بیلان الله تعالی دن ایکانلگینه و آنک اوزینک الله تعالی نی، صفات کمالیه سنی - حیات آخرتی و آنده حاضرلنگان شیلرینی بیلیمک لگینه دلیل بولسون ایچون آنک باشقه آدملردن - عادتنه معروف بولدیقه بر امر فایق ایله ممتاز بولورغه نیوشلی در؛ مونه اول وقتده آدملر آندن اور انور لر و آنک الله دن سولادیگنه اوشانورلرده عقللری جیهه آلمادیقی شیلرینی ضبطغه و بیله آلمادقلری شیلرینی فهم وادر الک کاشول معین واسطه سی ایله واصل بولورلر مونه اول معین ایسه نی در.

نبوت، واجب الوجود طرفنده عامه بشرگا ملا حظه سی نیوشلی بولغان صفتلرینی تحدید قیلدیقی کبی خواص بشر ایچون مقامات عرفانلرندن باشقه لرغه اوزوب کینو ممکن بولمغان شیلرگاده اشارت قیلادر؛ لکن عامه گا کفایت ایده چک شیلردن آرتوغینی واجب قیلمای در.

شونک ایچونده هر بر نبوت، اللهنک وجود و وحدانیتینی و بوغاریده اثبات قیلنغان صفتلرینی غینه اعتقاد بلن فوشه وشونلره استدلال طریقلرینه ارشاد ایلمکده در؛ مونه بووجه مخصوص ایله معرفت نک وجوبینی و شریعت واجب قیلنغان شیلردن بر وسینه انکارنک قباحینی - نفس فرار طاباردای بروجه ایله - فقط شریعت بولندن غینه بیلورگه ممکن در. اگر بوخصوصه عقل بشر اوزی گینه مستقل براغلسه ایدی یقین وقناعت، ایستادیکمزچه

بولوب برده جينماز ايلدى؛ اكر بىز بونك اوستينه (شريعت سولادىكنجه معرفت، ثوابغه وانك ضدى عقابغه مستحق فيلادر ديگان سوزنى آرتدرسهقى اول وقت وجوبنى معرفت طريقى بتونلاى شرعى محض بولوب فالادر؛ لىكن بووجوبنك بولاي شرعى بولمقى لى، الله تعالىنى بو صفتلر اياز معرفتنك، ذاتينه نظرا حسن بولوب شريعتنك واقعنى بيان ايجون كيلووينه برده منافى دگلدر؛ ديمك كه شريعت حسننى محدث دگل مظهردر. بونك قرآنده ذكر قىلنغان بك كوپ مثاللرندن برسى، يوسف عليه السلام لسانى ايله (ا ارباب متفر فون خير ام الله الواحد القهار) ديوب نعدد آلهنك افتراق بين البشرگا اولاشدير ووينه دلالت قىلغان سوزدر؛ چونكه بو وقتده هر بر قلب، اوز قوتندن اوستون طونديغى بر قوفا كا يونالاده شول سبب بدن هر بر فريق اوزلرى توجه قىلغان شىده تعصبغه وبناء عليه فساد نظامغه طابا بارادر؛ اما اكر بتون آدملر، براللهغه اعتقاد باغلاسهلر، اول وقت بونلر كى نفسلرى فقط بر سلطانغه يونالوب وانك حكيمنه همهسى اطاعت قىلوب، برلاشورگا سبب بولادر؛ مونه بو وقتده بونلر كى اخوتلرى قونلانا وسعادت بوللرى اچيلا وهر وقت خطاءا آيريلوب كيتسه لرده ديلاسه اوزاق زمان ضوئنده بولسون شول اعتقاد ايلدكلرى توحيدكا همانده فايئيلادر؛ ديمك كه شريعت، اعتقاد ايله امر ايلديكى كى اعتقاددهغى وجه حسن گاده هدايت فيلادر.

بتون، دارينده سعادت انسان باغلانغان انواع اعمالنى تحديد ايلديكى كى شول شريعت حدنده طوقتاو ايله امرده وشونك ايله برابر كوپ وقتده امر ونهى فيلديغى شيلرنده حسن وقبح وجهلرينى بيانده ايلدى؛ بس مامور بهدن بر عملنك وجوب ياكه نديبنى ومنهى عنهدن بر عملنك حرمت، ياخود كراهيتنى، شريعت تحديد قىلغان وفلان اجر ايله مثاب وفلان عقوبت ايله معاقب ديگان وجه ايله معرفتده عقل بشر مستقل بولمايوب بونك فقط شريعتدن بيلنمك لىكى، مامور بهنك دنيا ياخود آخرت منافعينه مؤدى معناسى ايله فى ذاته حسن بولووينه برده منافى دگلدر؛ چونكه احكام شرعيده تفصيل فيلنديقه مامور بهدن بك كوپسىنك احوال معيشتك يا صحت بدنده ياكه نىس، مال، عرضنى صافلاوده ياخود فلبنك اللهغه

زیاده تعلقلنده اثری وارد؛ اما بعض عمللرکه آنلرک حسن و قبحلری بو کونه قدر بیلنماشدر، مونه بونوعلرک حسنی فقط امردن و قبحی فقط نهی دن آلسهده بر زمان آنلرکده وجه حسن و قبح لرینک بیلنه چکندن بز مایوس دکل مز.

رسالة عامه

رسالة هامه دن مرادمز، الله تعالی طرفندن انسانغه آنک ایچون لازم اولان عقائد و احکامنی تبلیغ ایچون رسوللر جبارمک دبهکدر، الله تعالی باشقه کائناتغه، وجودلرینی صافلار و تعدید اولنمش حاجتلرینی اوتهر قدری هر بر نرسهنی حاضرلاب قویدیغی کبی انسانغهده اوزی محتاج اولان رسالت امرینی حاضرلاب قویمشدر.

بز بو راده ایکی وجهدن بحث قیلامز، بوسی بعثت رسلگه اعتقاد، ارکان ایمان دن بررکن بولمقلده و دیگری انساننک، رسوللرگه حاجتنددر. بعثت رسلگه اعتقاد، ارکان ایمان دن بررکندر؛ بس (الله تعالی ابنای بشرگه رسوللر جباردی، بونلر اللهنک ثوابی ایله بشارت و یروب عذابندن فورقتدیبلر، الله امرایدن هر بر شینی سولادیلر، اللهنک تقایص دن منزله کیینی، قوللری اوزرینه غلبه مننی، انسان مطالب اولان فضایل اعمالنک احکامینی، یقشی خلقلر ایله ناچار خلقلرینی بیان قیلدیبلر، بونلره سیرت لرین و امر قیلدقلری شیلرده ایبارو ونهی قیلدقلری شیلردن طیولو لازمدر، بونلره بعضیلرینه الله طرفندن تبلیغ ایلدکلری خبرلرینی قوللر ایچون فائده لی بولغان حدود و احکامنی شامل اولان کتابلر ایلدی، بو کتابلر همه سی حقدر، رسوللرک هر برسی استطاعة بشریه ده اولیمان و عقللر ایرشه میان عنایت آلهیه و فوق العاده بر فوة ایله مؤیددر) دیوب تصدیق قیلمقلق هر بر مؤمن و مؤمنه که فرض و لازمدر. اگر بر رسول نبوتنی دعرا قیلوب بودعواسینی معروف بشرگه فائق اولان بر امر ایله یعنی صدقینه دلالت قیلا طورغان بر معجزه ایله اثبات ایلدیمی اول وقت آنک رسالتینی تصدیق شرعا واجب بولدیغی کبی وجدانده آنک فارشی سنده سجده قیلورغه مجبور بولادر. انبیانک لوازمندن: آنلرک صفتلری عالی، عقللری صحیح، سوزلرنده و تبلیغ ایله

مأمور اولدقلری امانلرنی تبلیغلرنده صادق، اخلاق بشریه گه کثیر بولغان هر برشی دن معصوم، کوزده مکروه و ذوق سلیم ده منفور اولان شیلردن طازه و بوصفتلرنک اضاادنن منز اولدقلری کبی آنلرنک روحلری جلال آلهدن شول قدر مستفیض در که هیچ بر نفسنک آنلره روحا غلبه سی ممکن دگلدر؛ اما بوندن باشقه لرده آنلر باری یر باشقه آدملر کبی آشایلو، ایچه لر، یوقلایلر، تبلیغ احکامدن باشقه لرده یا کُشهلر هم اونوته لر، خسته لنه لر، ظالملردن ظلم کوزهلر هنی بعضا اونو وولوبده قویالر؛ مسلمان بولغان کیشی گه مونه بو اعتقادلرده لازمدر.

ایجادده معروف اولان سیر طبیعی غه مخالفتنک استعماله سینه دلیل فایم اولمایوب بالعکس بونک وقوعی کورنگانلکدن معجزه، عقلا محال دگل بلکه جائزدر؛ خسته آدم اوز اقمده آشامایونچه طوره در اگر اول مدته آشامایونچه طوران آدم سلامت کیشی بولسه ایدی، حیاتی کوبدن سونه ایدی؛ آچلق، اذلاف غه مساعد اولان بر نرسه ایدی علمه ضعیف اولان خسته لک ایله جیولوبده اثر ویرمدی. اگر بوايش ایکنچی بر ناموس طبیعی گه تابع اولمایونچه فالماز دیسه لر، ایتورمز؛ قوانین و اسبابنی واضع، شول موجد کائناتنک اوزیدر؛ بناء علیه خوارق عادات کا مخصوص نوامیسنی وضعده آنک حقنده معال دگلدر؛ فقط شول قدر وار که بز اول نوامیسنی بلمایوب آنلرنک آثارینی الله تعالی فضل ایله تخصیص قیلغان بعض آدملرنک قوللرنده کورمکده مز؛ حال بوکه بز صانع عالمنی قادر مختار دیوب اعتقادمز سوکنده اول باری تعالی نک حادثنی دیلاسه نینداین هیئته و دیلاسه نینداین سبب کا تابع ایتوب خلق قیلوونینک جوازینی اعتقاد بک آسات بولوب فالادر؛ ذاتا مادامکه فلتنه طبیعی و غرائب خلقت وار و مادامکه بونلرنک هر برسی بز بیلمگان اسباب طبیعی دن کیلمشدر؛ بس انبیای کرام قولندن اسبابی بزه مجهول اولان خوارق عاداتنی انکار قیلورغه اصلا یول یوقدر؛ حال بوکه فلتنه طبیعی موجود بولغاچدین انبیانک اوزلرینک، قوللرنده خوارق و معجزات صادر بولا طورغان فلتنه طبیعی دن بولولرندن نینداین مانع وار؟

معجزه دعواى نبوت وقتندە تەجدى گە مقارن بولور. معجزەنىڭ تەھورى كىم قولندە تەھور بولسە، شونىڭ نەبوتىنى اثبات ايتەدر؛ چونكە مادامكە نەبى، نەبوتنى دعوا سېندە شول معجزە گە استناد قىلىش ومادامكە كاذبى نەبىد آنى تصدىق وتصدىق كاذب اوزىدە يالغان بولغانلىقىن الله تەھندە محالدر. بس شول وقتندە الله تەھالى آنىڭ قولندە اقتدار بشر خار جندە اولان بر معجزە تەھور قىلدېھى اول آدمنىڭ اول حكيم تەھالى طرفىدىن جىبارلىگان بررسول ايكانلىكى (بعض مكابرلر نەقدر انكار قىلسەردە) بك بدېھى بر صورتندە بېلىنوب تەھوردر.

اماسەر كېنى شېلر، بر فرض بونلرڭ مەھورى اجسام وجسمانىاتنىڭ آثارىدىن فائىدە بولسون لىكن بونلر قواى مەكنەنىڭ كسب وتناولدىن بۇغارى بولمادىقلردىن معجزە ايلە يارىشولرى بر دە مەكن دگلدر؛ شونىڭ اېچون بۇ يارىشونىڭ قوعسى ھم كورنەمەشدر.

اما صفات متقدمەنىڭ انبىاغە وجوبىنە كېلسەك: چونكە ا گر آنلرڭ خلىقتلرى زمانداشلىرىنىڭ خلىقتلردىن توبان بولسە ياكە رەھلىرى دېكە نفسلرنىڭ سلطانىنە باش بو كسە ياخود عقللرىنە برر ضعف كېلسە ايدى اول وقت بونلر ھر بر اختصاصنىڭ اوستونىدە بولغان بو اختصاص آلھى گا (وحى واسرار علمىدىن كشىق ايلە اختصاصغە) اھل بولمازلىرى ايدى؛ ا گر بونلر مىنفراندىن سلامت بولماسەلر ايدى كوز فازاوندە نفسنىڭ آنلردىن نەرتلانويىنى، مىنكر آنلرڭ دعوالرىنە انكار نەھت ودىل ايتوب تەھور ايدى؛ ا گر يالغانلىسەلر ياكە خىانت قىلسەلر ياخود خلىقلرى ناچار بولسە ايدى اول وقت بونلرە اوشانويچ ضعيفلتور واوزلرىدە مرشدد گل مصل اولورلر بس بونلرى بعت دەدە ھكمت قالماز ايدى. ھم آنلرڭ، تېلىغ ايلە ھەد ايلدىكلرى عقايد واحكام دە سھو ونسىان قىلورلى دە ھكمت بعت كا مىخالفدر؛ اما الله دن دېب سولانمىيان وتشرېع دە مدخلى اولمىيان بعض بر شېلدە آنلرڭ خىطالرى بونسىن دە بعضلر درست كورسەلردە جەھور درست دگل دېمىشلر اول حضرت اكرمىڭ خورما آشلاودن نەھى قىلوب سوكرە آشلاونىڭ جېمىش كۇبايتودە فايدەسى تەھور بولغاچدىن ياكادان آشلاوغە قوشوونى شرايعى رعايە وفضائلنى محافظە شرتېلە كسب وصناعت طرفىلر بىڭ

ھەر بىرى ھېچ بىر ھارملىق فلانىسىز آدملىرىڭ اوز معرفت و نىجىر بەلر بىنە موگول
 ايكانلىكىنى آكلانو ايچون-يورى ايشلىمك لك گا دەمل قىلەشلردىر. اما قرآنك
 ذكر قىلنغان آدم عليه السلام ھكايەسى و آنك شجرەدن آشاو ايله عىبانى
 مونە بو خصوصەئى نەئىزك و آشاو ايچون مؤاخىزەنك ھېچ بىر سىر و ھكىمىنى
 بىزە معلوم دىگلدردى؛ بىز فقط شونى بىلەمىز كە بو ايش؛ بنى آدمك ارضىنى
 عمارىنە سبب بولنىشىدردى؛ اھتىمال كە بو نەئى و بو آشاو ھىزرت آدمك
 اطوارىدىن ايكى طووغە باخود نوع انسانك وجودە كى مظاهرىدىن ايكى
 مظهرغە رمىزدردى؛ مع ما فىه جەھور اھتىيار قىلنغان شى گا دىلەل عقلى دە ھم
 دىلەل شرعى دە طابىقلىق بك آغردردى.

آدمك رسالت كە اھتىياجى

مونە بو ھىزرت بوغارىدە ذكر قىلنغان ايكى ھىزرتك ايكىنچىسىدردى
 واوزى ايسە ھىزرت بك چوبالغان و آياقلىرى بك طابىغان بىر بىردردى. بورادە
 بىز مەقسەتمىز ايكىلىرى سولاگان ياكە سوڭقىلىرى وارغان شىلەرنى كىتور و
 دىگلدى بلكە كىتور باقىن بولدىن مەنقىدەگە و سولدىر؛ شونك ايچون بىز بو
 مقامدە، مۇخالفلىرى ياكە موافقلىرى ذكر قىلنغان شىلەرنى سويلاب ماطاشاچۇ.
 دىگلمىز. رسولىرىگە ھاجەتنى بىياندە ايكى مىسلىك وار:

بىرىنچى مىسلىك: (بوغارىدە آگا اھتىيار قىلنىشىدردى) نەئىس انسانىنەنك
 بعد الموت بقاسنىدىن، بو ھىزرتنى سوڭقىلىرى ايكىنچى بىر ھىزرتدە راحەت باخود
 عذاب كورەچىگىدىن و انسانك بو ھىزرتدە كى اھالىنە - دىلەسە اھتىياردات،
 مقاصد، ارادات كى قىلە دىلەسە عبادات، معاملات كى بىدنىە اولسون -
 شول ھىزرت باقىدە كى سەئادەت ايسە شقاوتك باغلانۇوندىن و شونلىرى
 اھتىيار قىلۇدىن باشلايدىر.

نەئىس، موت ايسە فانى اولمايۇب بلكە بىدىن مەفارىتى سوڭىدەدە
 ايكىنچى بىر ھىزرتدە بقاسى، فقط بك آزى مەستىنا ھەم آدم - موھىدى،
 وئىنىسى مىلىسى فلاسفىسى - طرفىدىن اھتىيار قىلنىشى بىرىدردى؛ فقط
 آنلىرى، بو بقانى نەئىس و نەئىس بو بقادە نەك بولاچۇ شونك ھىزرتدە ھم

شوگا استدلال طریقارنده اختلاف فیلمشردر: بعضر اجساد بشر یا که اجساد حیوانده علی الدوام تناسخ ایله وبعضیلر نفسنك اعلان مرانب کمالغه ایرشدیکی سوکنده تناسخنك طوقناوی ایله فائل بولدفلری حالده بعضر نفسنی جسدن آیرلدهمی مادهدن تجردینه فاینار واوزینك سعادتیمی شقا وتیمی نه بولسه شونی حفظ فیلا وبعضلر بو اجسام مرئیهدن لطیفراق دیگر اجسام اثیرییه گه متعلق بولا دیمشلر وآخرته اولاچق سعادت وشقاوتنك حقیقت وکیفیتلرنک وعباددن فوتیلوب سعادت ابدیه گه وصولنك سبیلرنده بک کوب اختلافی اینمشلردر؛ شول قدرکه آرای ناسنك ایسکی ده هم یاگی ده بو خصوصلردهگی اختلافلرینی اصلا آلائی سولاب کینه بیترورلک دگلدر.

هر بر نفس ده - عالمنده جاهلنده، وحشی سنده مستأنسنده، بدوی سنک حاضرنده، ایسکی سنده یاگی سنک - صاچلگان حیات آخرت حقندهغی اشبو شعور عامنی ضله عقلیه یاخود نزعه وهیبه دیورگه ممکن دگل بلکه نوع انسان تعصیب فیلقان الهامات اثری دیورگه نیوشلی ولامدر. انسان عقلم وفکر م بو حیات دنیاده بقامنك عمادی در دیبده الهام فیلمشدر؛ بعضرنك عقل وفکر هیچ بر عملده ارشادغه کافی دگل یاخود عقلنك هیچ بر اعتقادنی تیقن گه وفکرنك هیچ بر مجهولنی معرفت که وصولی ممکن دگل وبعضلرنك، بو عالم خیالدهغینه موجوددر بز شکده مز حتی شکمزهدهده شکمه مز دیگان سوزلرنی عموم انساننه بولنان بوالهامنك یعنی عقل ایله فکر، رکن حیات واجل محدودگه قدر اساس بقأ بولونك صحتینه ضرر ویرمدیگی کبی بعض بر آدملرنك حیات آخرت که انکار فیلولری ده شولوق عموم بشرگه الهام فیلقان: انساننك وجودی بو عمر نصیر ایله منتهی دگل بلکه کیوم کبی اولان بوجسدنی صالدهغی سوکنده طور آخرده باقی اولاچغینه وشونك صحتینه ضرر ویرمه مکدهدر؛ مونه بوالهامنك ظهوریده اولگبسی کبی بدیهه درجه سندهدر. انسان هم اوز اوزینه حس فیلادر که اول اوزی حسابسز بوللردن غیر منهای معلوماتنی قبولغه حاضر، هیچ بر غایه سز چیکسز لذت لرگامسوق، غایه سی طرفی چیکلانمگان درجات کمالنی قابل هم شهوتلر نفسی تیلاولر، جسدلره عارض خسته لک لر فلانلر ایله صوغوشوار

کبی بك كوب الملرگه معروض در؛ مونه بونلر همه سی برر الهام در که بر عاقل آنی سیزدیمی و آنک یانینه الله نك تصرفنده هیچ برعبث بوق شونك ایچون الله طرفندن ویرلگان استعدادده بقاغه حاجت قدری گینه بولورغه کبراک دیگان معلوماتینی قوشدیمی، انسان نك اشبو غیرمتناهی اولان معلومات، آلام، لذائذ کمالاتنی قبولغه استعدادی بومعدود بولغان کونلر ویلرغه غنه مقصود بولمق لغی اصلا ممکن دگل دیوب اختیار سز جزم قیلدر. مونه بوشعور، روحلرنی اویاطا، بوبقای ابدینی تحسس گادرتلاندیره و آکا وصول سوکنده حالی نچک بولاچق و آنی بیلورگه یول فایده شولرنی ایزلارگه فوزغاتادر؛ لکن مطلوبینی بك قارانی کوروب آکا یول طابما یونچه عاجز فالادر.

بزمونه بوبك فسقه معیشتمزنی تقویم ایچونده عقلمزنی استعمال نیوشلی دیوب بیلمز؛ لکن بوشعورمز کافی کیلما یوب الك طوغری بر بولدن وارودن عاجز فالامز؛ نظر وفکرلریمزنی تعدیل، وجدانمزنی اصلاح و ذهنلریمزنی اونکونلاو ایچون تعلیم وارشاد ایچنده زمانلر وعصرلر اوزدیرورغه محتاج بولامز؛ اوزیمز دوروشه مز، چابالانه مز لکن همیشه اوشبو حیات دنیانك فایغولری سببلی اضطرابک وفاچان قوطولوریمزنی بیلما مکنده مز. قلبمز قارارلانورغه ده شو قمز بك طور؛ لکن اول سعادتکه فاچان وصولمزنی بیلان هیچ بریمز بوق. مونه بزم ایشمز بو عالمنی فهمده ده شوشلایدنر؛ بس عالم غیبنی علم خصوصنده عقول و افکارمز دن نینداین نرسه امید اینمک کبراک؟! عالم غیبگه هدایت ایچون قولمزه بو عالم شهادتدن نرسه مز وار؟ هر بر آدمک سیزدیککی و آکا وارما یونچه حالیمز اولمادیغی شول حیات ابدیه ده تقدیر قیلنغان شیلرنی معرفتگه وصول ایچون نینداین طرق فکریمز وار؟ برسی ده بوق بیت.

دیبه که عالم آخرنده حاضرلنگان شیلرنی و بو حیاتدن مفاد رقت سوکنده بولنه چق شألرنی و آنغی ایشرکیم تصرفنده بولنه چق شولرنی تفصیلغه نفوذ قیلر طورغان هیچ بر قوت، انسانغه ویرلماش در؛ هیچ بر نظر مز بوق که شول عالم آخرنده بولاچق شیلرنی علم و یقینغه اولاشدرسون؛ بو وجود و بو حیات بزه نسبته همان مجهول وهمان نعت خفاده در؛ بو ابکی

عالم آرسنده اشتراك فقط اسمنده بولوب حقيقتده برسی ديسكرندن بك زياده منقطع اولدقلرندن بزم حواسمز كبی عقلیزده آكا وصولدن عاجزدر؛ شونك ايچون معلومات حاضرده نظر ايله بو عوالم مستقبلهنى حق يقين ايله معرفت كه وصول انسان بوحالنهچ بولغان مدنك دائره امكنانك غار جنكدر. الله تعالى انساننى خلق قیلدى و آكا آكلاشوی؛ ايچون كلام ومراسله ايچون بازو اوراندی و آنك ايشلرینی تعليم و ارشاد قاعهسى اوزرینه قايم قیلدی؛ ايمدی بو خصوصغه كیلوب يتكاچدين انسانغه آنی اورانمايونچه قويو، صانع حكيم نك حكمتينه موافق بولوب بتار ميكان؟ بوبك فسقه حیات يورطمز نك حاللرینی اورانوبده ابدی بساطچاق اول آخرت يورطمز نك حاللرینی بتونلاي مجهول قويهق، اول حكيم تعالى حضرتلرینه بك لايق بولمسه كيراك؛ بلكه آنك حكمتينه موافق، بو خصوصنى ده اوزينك فضلی ايله صابلاديغي بعض بر آدملر واسطه سيله تعديل قیلدرم قلددر.

الله تعالى، رسالتنى قايمه قوياغه كيراك آنی اوزی بك يقشى بيلهدر؛ اول حكيم تعالى بو آدملری فطره سليبه ايله تمیيز قیلور، روحلرینی علم نورلری ايله استشرافغه و كومولگان سرلرینی امانت كا لايق بولوردای كمالنگه ايرشديرور شول درجه ده كه اگر بودرجه باشقهره منكشوف بولسه ابدی آنك عظمت و جلالی سببلی توزه آلمازلر عقللری كيدر ایدی؛ بونلر غیبنى كوروب آدملرنك بولاچق ايشلرینی شوندىن بيلالار؛ بونلر ايكى عالم آراسنده نسبت يعنى شاهدنك نهايهسى غايب نك بدايه سيئرلر بونلر دنيا ده و دنيا كيومي ايله بولسه لرده اهل دنيا دن دگل بلكه آخرت جماعتندن دلر؛ بونلر وحی ايله مشرف بولوب الله نك جلالندن وقوللره اعتقادى تيوشلی بولوبده عقللری ايله بيله مدكلاری صفات الهیه دن وسعادت اخرويه ده مدخلی اولاچق شيلردن خبر و يره لر و احوال آخرتدن بيلووی لازم بولغان شيلرینی، عقللری تعميل قیلور و فهملرندن يراق كيتماز دای عبارهلر ايله بيان ايتهلر و آنلره نفسلرینی تقويم، شهوتلرینی منع بوللرینی وشول عالم غیبده سعادت وشقاوتكه سبب بولاچق شيلرینی تعديد و تعليم قیلان شرايع عامه نى يعنى اعمال كليهنك ظاهرينه و باطنينه متعلق جمیع احكامنى سولاب و يره لر؛ الله تعالى ده بونلره ياردم ايتيه و بونلر ك صدق رسالتلرینی فوای بشریه ايرشه میان آيتلر و دليللر ايله تايمد و ظاهر قلادر.

الله تعالی، هر بر شیئی خلق فیلدی و هر برسندہ حسن صنعتینی ظاهر ایلدی و هر بر ذی حیاتغه اوزی محتاج بولغان شیلرینی باد هوا ویردی و مخلوقاتندن حقیرینیک جلیلنی ده رحمتندن محروم قویمادی؛ ایمدی شوشند این بر شفقتلی ذات، اوزی نڭ مخلوقاتی آراسندن اثر صنعتینی بیگراک یاخشی ایلدیکی و باشقه لردهغی سوق طبیعی اورنینه قبول علم ایله ممتاز فیلدیغی اشبو نوع انسانغه نچک شفقت فیلماسونده آنی بو غیرتندن وایکی حیاتی نڭ اڭ مهمی خصوصنده خطا و ضالالتدن فونقارمه سون؟

احتمال بررسی چغار و طورورده (آدم نڭ، اوزی محتاج بولغان علم و عمللرگه انقیادی و حیات آخرتنده مسعود قیلا طورغان یوللرغه کیرووی نه ایچون آنڭ طبیعتنده قویولما یوب آنی هدایت و تعایمده بونوع عجایب رحمت اختیار فیلنغان؟) دیوب بحثکه طوطونور مونه بو کبی بحثلر، ضعف عقلدن و موضوع بحث اولان انساننی غفلتندن صادر اولمش بوق سوزلردر؛ چونکه انسان نڭ ذاتی، ماهیتینه داخل اولان روح مفکر و شول سببلی افراد نڭ مراتب استعدادده اختلافی یعنی هر برفرد نڭ طبیعتی ایله هر بر حالگه مستعد دگل لکی هم آنڭ وجودینڭ بحث و استعداد عمادلری اوزرینه قویولمق لغی همه سی، شول بز دعوا فیلغان شیئی مقتضی در اگر بونوع نڭ حاجت لریک باشقه حیوان لردهغی کبی الهام ایله اولسه ایدی اول وقت بو نوع، انسان بولماز بلکه یا فرمسه کبی حیوان آخر پاخود بو ارض ساکنندن اولمایان بر ملک بولور ایدی.

ایکنچی مسلك

رسالت کا حاجت فی بیاننه ایکنچی بول، طبیعت انسان نڭ اوزندن آلتنه در . بز زمان نڭ اوزغانندن و حاضرندن فاراب بیله مرکز آدم لردن بعض برسی وار اوزینی جمعیت انسانیه دن آبروب اورمانلرغه طاو باشلرینه و ارا، حیوانلرغه ایبالانه، حیوان کبی باشای، اولهن، آغاچ یافراقلری آشای، طار نیشوکلرینه مغاره لرغه کیره، دوشمانندن طاشلر، آغاچلر ایله صافلانا، کیوم اورنینه آغاچ یافراقلری یا که اولگان بر حیوان بیر بسی ایله کفایه لانا

وشولای یوروب دنیادنده کیتهدر؛ لکن بوانسان، انسان طبیعتنه دکل بلکه حیوان طبیعتنده معیشت فیلادر: چونکه انساننڭ طبیعتی، جماعتار متعهدده اولسون همان جمعیت ایله معیشتنی تقاضا فیلادر؛ بوجاعتندن هر برم برم نڭ عملی مجموعنڭ بقاسینه خدمت ایلدیکی کبی عمل مجموعنڭده فردنڭ نیا وبقاسنده طور دخلی بولغانلری واردر: بر جمعیت افرادینڭ هر برسنده شول جمعیتک بولنان باشقه افرادغه احتیاج حسی امانت قوبولمشدر؛ انساننڭ وجود تاریخی بزم بو دعوامزه بک آچق شهادت ویرگانلکدن بزبونی اوزونایتوب اثباتقه حاجتده کورمایمز؛ ذانا انسانغه ویرلگان فوه نطقه لر اوزیده آنڭ جمعیتسز معیشت فیله اوینی اثباتغه کافیدر؛ انسانغه معنالنری لفظ وعبارتلر ایله تصویر فیلوردای لساننڭ ویرلکم لگی آکلاشوغه احتیاجی بک فوتلی بولدیغی ایچوندر؛ ایکی یاخود کوبراک کشی آراسنده آکلاشوغه اضطرار ومجبوریت، بونلرک بری دیگرندن مستغنی دگل دیوب آب آچق شهادت ویرهدر.

جماعتنڭ ایچنده بولغان هر بر فرد، البته باشقه لریبه محتاج؛ بر آدمنڭ معیشتنده ایستهدکلری نه قدر کوب بولسه، ایشلای طورغان قوللرغه احتیاجیده شول قدر کوب بولادر؛ شونڭ ایچون بز بو کون کوزمز ایله کوروب بیلهمز: انساننڭ مدنیتی ومعیشتده تورلانوی آرتقان صایون باشقه لرغه احتیاجیده اهلدن عشیرتکا وآنندن امت ومملتکا وآنندن ده بتون نوع بشرگا سوزولادر؛ حتی بقای انسانده، مزایای حیات ایله تمتعده ونوع بشردن دفع مکاره ایله جلب منافعده حاجتلر کبی بعض بر احتیاجلر واردرکه آنلره تابع اولان مواصله ومناسبت البته بتون نوعدن عام بولورغه نیوشلی هم کوزمز ایله کوروب طورهمز واقعا عامدر. اگر انساننڭ ایشی، باشقه لردهغی خلقت اسلوبنجه یورسه ایدی، نوع بشرده گی مونه بو احتیاج عمومی افراد آره سندهغی محبت عامللرینڭ اڭ فوتلی سی بولور ایدی: چونکه بو احتیاج، اوزینڭ بقاسی بقای کل کامر تبط ایکانلکنی آچق غینه سیزدیروب طرادر؛ بس افراد انسانندن هر فردنڭ مجموعگا نسبه حالی منفعتلرنی جلب ومضرتلرنی دفع ایچون مسخر اولان بعض فوتلر نڭ شول فردکا اوزینه نسبه حالی منزله سندهدر؛ محبت طنو چلقنڭ

تراكى وسكونت قلبنڭ رسولى در: ابكى سه ويشوچىدىن هر برىنى ايكنچىسىنڭ مصلحتى ايچون عمل گا وحاله خطر ده آنى فوتقارو ايچون مدافعه گاسوراوچى فوت، مونه شول محبت در، امتلرنڭ نظامى، بقاسى همەسى شول محبت ايله صافلانادر. محبت ديمك، نفسنڭ سه وديكى بر نرسه گا احتياجى ديمك در شول درجه ده كه بو احتياج بك فوتلانو ب كيتوب ولسع و عشق درجه سینه ايرشكانلريده بولغالايبر.

بس ابكى سه ويشوچى آره سنده نى محبتنڭ دوامى، محبوبنڭ ذاتينه ياخود ذاتنده بولنان بر شى گا احتياج دائم بولغان وقتتغينه بولادر؛ اگر بر حاجتنڭ منشأى محتاج الیهنڭ ذاتندن اصلا آيرلماي طورغان بر شى ايسه، اول وقت لذت وصول آڭا اتصالنڭ اوزنده بولغانلقدن آنڭ ذاتى باقى بولغان مدنده آڭا محبتده دايم بولادر؛ اگر بو حاجت كا منشاء محتاج الیه گا عارض اولان بر شى ايسه اول وقت بو عارض اوز گاردىبى سبب حاجت بېتىدىكىندن محبتده اوز گاره در حتى بعضا محبت اورنینه فقط عوض ايله انتفاعغه قزىغو فالادر؛ بس بو آدم ايله محبوبى آره سینه غلبه قوده، ذلّه مخافه ده حيله لر مداهنه لرده كىروب محبتنڭ ايزى ده فالماي در.

ات، خواجه سینی اوزىنى طوبىدوچى دىوب بیلدىكىندن آنى بك سويه حتى آنڭ ايچون اولوب مدافعه قىلادر؛ ديمك كه آنڭ شعورنده اوزينڭ طوبو وهلا كندن صافلانو صورتى بولرنى كقىل اولان خواجه سىنڭ صورتى ايله مقارن در؛ اول قدر مقارن دركه حتى خواجه سىنڭ بوغالووى ايله بو شيلرنیده بوغالور ديب بيله وشونڭ ايچونده خواجه سىنڭ حياتىنى اوز حياتى ككى محافظه قىلورغه دوروشه در حتى بو ات ايكنچى بر آدمنڭ ملكينه كوچوب كوب يللر صوڭ اولگى خواجه سىنى بر بر مخاطره ايچنده كوردىكى وقتده ده شول اولكى صورتلر يا گادن قايتوب بعضىسى بعضىسینه طوطاشه ده آنى فوتقارورغه بار كوچى ايله دوروشورغه دخی طوطونه در.

بونڭ سببى: چونكه شعور كلب كا ويرلگان الهام اول قدر واسع اولان بر شى دڭلدر؛ آنڭ وجدانى احسان ايله شونڭ مصدرى آره سنده متردددر؛ آنڭ عندنده آچلغىنى جىباروگا احتياج شونڭ ايله قايم گا احتياجنڭ

اوزیدر؛ شونڭ ایچون اول، خواجه سینی اوزینی سهوگان کبی سه وه آناڭ ایچون حیاتی نی هم قزغانایدیر.

اما انساننڭ ایشی بتونلای باشقه: انسان اورا تلمایدیه الهامده قیلنمای واخنیارسز بر صورتده شعور وتفکرده ویرلایدیر؛ بلکه آنڭ کمال نوعی سی، مدارکی نڭ هر بر قیددن آزاداقلنده، مطالبی نڭ هر بر نهایه دن اطلاقنده وبو صور عالم نڭ منافع غیر محصوره سینی صغوب آلسون ایچون عوامل غیر محصوره ایله صوغوشوونده وآنڭ هر بر سعی ورایندن مطالبه میکن بولسون ایچون آگا هر بر مقصودینه غالب بولورلق ادراک وعمل قولنرینی ویروده در. بوندن کورینه درکه انسان نڭ اوزینه طوطاشقان هر بر شی ده بر لذت وشادلق بولدیغی کبی هر بر لذتنڭ جوارنده ده بر الم وقورقونچ واردر؛ شونڭ ایچون الله تعالی نڭ (انَّ الْإِنْسَانَ خَلِقًا هَلُوعًا إِذَا مَسَّهُ

الشَّرُّ جَزُوعًا وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا) دیدیکی کبی رغبیب انساننڭ نهایه سی اولمیدیغی کبی مغاوفی نڭ ده نهایه سی یوقسر.

افراد انسان باشقه حیوانلر کبی بر نوسلی دگل بلکه فهمده ده، قوه عملده ده همت وعزمده ده متفاوت در: آدم لارڭ بعضیسی، اراده سی ضعیف یالقاو، طمعکار، شهوتینه ایباروچی واوزینه مخصوص بولغان ایشلرنده بیله فرداشینی اوزینه یاردمچی دیب بیلوچی وبو درجه ده دخی طوقتامایوب آنڭ قولنده غی بار نرسه سنی عوض سز نه سز آلوده وایشلامایونچه فایده لانوده لذت طابوچیدر؛ بو آدم فایده کتوره چک بر امر مشروع فی ایشلامایونچه بر تین فایده کیلمازلک غیر مشروع شیلرگا وصول ایچون دورلی حیللر فورا وشونڭ ایچون فکر یورته در؛ بونڭ چه بر آدم نڭ مالینی آلدیغی صوگنده حتی آنڭ حیاتی سونسه وبو اوزی یالغزی قالسده ضرر یوق. مونه بو آدم نڭ خیالی، آنی پر قورقونوچی دفع یاکه بر لذیدگا وصول ایچون قزبقتوردیمی آنڭ فکری همان بر حیلله طرفینه کیتته یاخود استعمال قوه ایچون بر وسیله ایزلای باشلایدیر. مونه آدم لار آراسنڭ شوشندای کیشیلر بولغانلقدن هبه لاشو اورنینه طلاشو. اتفاق اورنینه اختلاف ومعبت اورنینه نفرت قایم بولدی

وانسان نىڭ سېرت و عادىتى نىڭ قاعدەسى يا خىلە پافەر بولوب كېتىدى.
 انسان نىڭ بولاي تىناقسى، تالاشووى، لىدائىد جىسمانىيە سىندە گېنە دخى طوقىتاماي
 بلكە آڭا لىدائىد روحانىيەسى بولودە مقدردر: انسان نىڭ كىظور مقصودى
 جىمىت بشرىيە طرفىدىن حرمت والتفات كورودر؛ نفوس انسانىيە نىڭ مونه
 بوشهوت و لىدىنى، باشقە لىدىلر و شهوتلر نىڭ ھەسەنە غالب بولوب اوستلر يىنە
 چىقىش در؛ مونه بوشهوت، تېوشلى و جە ايلە صرف قىلانسە - فضىلت لىرگە
 ايرشو و امتلر آرەسندەغى صلەنى نىغىتو اىچون كىظور عامللردن در؛
 لىكن يوغارىدە سولادىكىمىز مراتب ادراك دە، ھەتتە و عزىمىت دە تفاوت
 سىبىلىرى، باشقە لىر كىبى بوشهوت نىدە يولدىن چىقاردى؛ حتى عاقللر نىڭ بىلە
 بىك كوبسى. قلوب ناس دە درجە لىرىنى كوتارو اىچون قورقوتو و تالاشو
 حتى صوغوشو بىك لازىم و تېوشلىدىر دىب خىيال قىلمىدە در لىر.

بىس ايش بولاي بولغاچدىن، حياتدە بقالرى و مېشىت دە انتظاملرى
 آرەلرندەغى تعاون گە و بعضىسى نىڭ بعضىيەنە عمل دە مشاركتىنە بنا قىلغان
 بىر جىماعت نىڭ ايشى، نىچك مستقىم بولورغە كىراك؟ طىبىيى يوغارىدە ذكر
 قىلغان سىبىلى، بو انتظاملر و تىرىپىلر نىڭ ھەسەنەنە فنا و زوالىنى تقاضا قىلدر؛
 بىس انسان نىڭ بو حاللر اوزرىنە بقاسى البتتە مەكىن دىكل؛ بناغلىيە نوع
 انسان نىڭ بقاسىنى نامىن اىچون، مېشىت يا كە آنىڭ اوزىنە قايم بولا طورغان
 بىر نرسە مەين كىرەك؛ دورلى زمانلردە بولغان بعض اهل بصىرت، مېشىت
 اوزىنە قايم بولا طورغان شىنى عدالت دىوب آڭا التىجا قىلدىلر؛
 بوللر كى «سوزىدە بلكە بىر حكمتدىن خالى بولماز؛ لىكن قواعد عدلىنى
 وضع قىلوچى و كافە ناس نى آنى رعايە گە مجبور ايتوچى كىم بولور؟
 بعضلر آنى عقل دىدىلر: بوللر چە فكر، ذكر ھەم خىيال باوزلوق چىشمە لىرى
 بولدىلر كىبى بعضا سعادىت و راحت گە دە و سىلە بولالر؛ بىز كورەمز:
 اعتدال فكر، سەئە علم، قوۋە عمل ھەم اصالتە حكىم، كوب آدملىرىنى شهوت
 ھىجابلىرىنىڭ و قورقورلر خىياللاتە طورغان شىلر نىڭ اوستلر يىنە چىقار دە آنلر
 ھەر بىرچى نىڭ حرمتلى لىگىنى بىلە وفانى بولا طورغان بىرشى نىڭ لىدىنى ايلە
 باقى اولاجى نرسە نىڭ فايدەسى آرەسنى ايرەلر. ھەر بىر امت آرەسنى بوندا بىن
 كىشىلردن بعض فردلر كىلگە دەدى: آنلر. اصول فضىلتىنى وضع، و جە

رذيلت نى كشف ايندكلرى كىبى اعمال انسان نى ده حاضر لذتلى ولسكن
 صوڭى يامان ايله فيلووى مشقتلى ولسكن صوڭى شادلقدن عبارت ايكى
 قسم گه بولديلىر و برنجى سندن صاقلانو و ايكنچى سى نى ايشلاو لازم ديب
 حكم قيلديلىر؛ بونلردن بعض لرى، اوز رايينه دعوت يولنده نفسىنى و مالينى
 انفاق ايلديكى كىبى بعض سى فومينڭ انتظامىنى حفظ يولنده شهيدده
 بولدى؛ مونه اشبو عاقللر طرفندن وضع قىنغان قواعد عدلنى رعايه خصوصينه
 اهالىنى كوچلاو، اهل سلطنت غه تيوشلى دركه حتى هر بر كشى بو نظاملرنى
 اعتبار و رعايه قىلوب ايشلرى مستقيم بولسون.

بو سوزنى باطل ديور حال يوق؛ لكن بر عاقلنڭ رايى مجرد صواب
 بولديغى ايجون آڭا بار كشىنڭ يا خود كو برا گى نڭ اطاعت و انقياد
 فيلووى سيرة انسانده قاچان كورنگانى وار؟ قايسى عاقل وار كه دعوى سنى
 و باشقه لرنڭ خطاده ايكانلڭ لر ينى قوياشدىن آچق دليالر ايله اثبات اينديكى
 ايجون بتون شعب و بتون بر ملت آڭا فناعتملنسون و آرطندن ايتاروب
 كىنسون؟ بونڭ كىبى برشى؛ تاريخ انسانده كورنمادىكى كىبى سنت انسانغه ده
 منطبق دكلدر.

بلكه بز شقاوت نڭ سببى آدم لرنڭ ادراكه تفاوتيدر ديوب يوغار يه
 سولامش ايدك. شولاي بولا طوروب آنلر، اوزلرى عقولده مساواتنى
 اصولده تقار بنى دعوا قىلمقده درلر؛ آنلرنڭ كو برا گى حال جاهلدىن نه
 آڭلاسه لر عالم فاضل حالندن ده شوندىن آرتقنى آڭلامايلر؛ بر عاقلنڭ
 مرتبه سندن عقلده كيم بولغان بر آدم، هيچ بر علم و فضيلتدىن اول عاقل
 طابغان راحت و لذتنى طابا آلمايدر؛ ديمك كه مجرد بيان عقلى، نزاع و اختلافنى
 دفعده كافى دكلدر؛ حتى عقل طرفندن وضع قىلنغان شريعتنى يورتوچى
 بعضا شونداين بر آدم طوغرى كيله دركه بو آدم اوزىنى مذكور واضع
 شريعتدىن عالم و يوغارى رق ديوب اويلايدىقندن اهالىنى اوزى ايستادىكى
 شهوت يوللرينه كيرته ده مذكور شريعت نڭ حرمتى قدرى كىته، بناسى
 چىبريله و آنى وضع دن مقصود بتونلاى يوغالادر.

يوغار يه سولانسان بو شيلر اوستينه، طبيعت، بشر يه گا بيگراك
 لازم دخى، بر شعور وار؛ هر ابرنسان كبراك فكرى و عقلى بك عالى

وبك فوتلى، كيراك فهمى بك ضعيف خلقنى بك توبان بولسون - اوز فوتندىن ده واطرافنده اوزينه غالب بولغان هر بر فوتندىن اوستون بر فوت كا مغلوبىتنى اوز اوزندن حس فيلادر وييله دركه بو اوزينه وايچنك بولنديقى بتون عالمده، هيچ بر مختارنك ارادهسى فارشى طوره ميان بر اراده گا معكومدر؛ بو اراده بو عالمده بك كوب وجهلردن تصرف فيلا اول وجهلرنك هيچ برسى هيچ كيم كا، علوم دگلدر؛ طبيعى شول فوتنى هر بر نفسنك ييلهسى كيله؛ بس آنى بر مرتبه حسندن وايكنچى مرتبه عقلندن صوراي وكوره كه آنى معرفت كا وصول ايچون طريق نظردين باشقه ايكنچى يول يوق.

مونه شونك ايچون هر كيم آنى اوز اوزندن طلبغه كيرشدى دورلىسى دورلى بوزوق يوللرغه صابدى: بعضى اول فوتنى، كوب فايده سيني ياخود قاطى ضررينى كوردكلرى بر حيوان ايله تاويل قىلدى؛ بعضى عندىن اول فوت اثرى ظاهر بعض كواكب ايله ممتثل بولدى؛ بعضىنى اول فوتنى معرفتندن. بعض بر اعتبارلر كورنگان طاش و آغاچلر پرده لى؛ بعضى، انواعته متفرق و متخالف لكن هر بر نوعنك اوز افرادنده ممتائل قواي مختلفه كورديلرده هر بر نوع گا بر الله يصاديلر. لكن وجدانلر او طورى يوفاردى، ذهنلر لطيفلاندى، عقللر قوتلدى و فكرلر اوسدبده بعض عالمر علملرى ساپه سنده بو فوت باهره نك واجب الوجود ايكانلگىنى معرفتكا وصول بولدىلر؛ لكن اسرار جبروندىن اويله مشكللرى وارد كه هيچ بر عقل آنده خطادن امين بولووىمكن دگلدر مونه شونك ايچون آدملر، قدرتلردن اوستون بر فوت كليهنك وجودنه متفق بولسه لرده آنك نرسه ونچك ايكانلگنده بك شدىلى اختلاف فيلشمشلردر شول درجه ده كه آنلرك بو اختلافلرى فايده لى ايله ضررلىنى فهمده اختلافلردن زياده آرالرنده تقاطع و دو شمانلق طودر مشدر.

ايمدى آكلاشلىدى انسان جمعيت ايچنده ياشامغه مفوظدر، آكلا اوزينه لازم بولغان شيلرگا هدايت ايچون اوسارطه فورتيته و بعض بر فرمسقغه و بيرلگان الهام و بيرلمايوب بو هدايت آنك اوز فكرينه طابشرلمشدر؛ و آنك اوستينه بر بر قوه فاهره نى شعورگا برده اختيارسز سورولوب

اوزى اول فوتنك ذاتىنى ده صفاتىنى ده بيله آلامش بلكه برده چقمازلق چيكسز افكار وانظار ميدانينه و برده بيلمادىكى هلا كتلر ايچينه آطولوب فالمشتر؛ مونه بونلرنك هيچ برسى انساننك وجودينه هم جامعه سينه فاين دگل بلكه مجرد خطر و هلا كتلر؛ بس ايشننك اساس و حقيقتى بولاي بولغاچدين اك صانع حكيم، انساننك ضعيف طرفىنى اوزينك حكمتندن برر نرسه ايله طوطور ماسه ابدى، بو نوع، انواع حيوانات آره سنده اك ضعيفى، اك توبان وجودلى سى و اك كيم بر درجه لىسى بولوب نالور ايدى. انسان بك عجب بر نرسه در؛ انسان بر مرتبه قوه عقليه سى ايله اعلاى مراتب ملكوت كامينه، فكرى ايله ارفع معالم جبروت كا سوزولا وقتونى ايله كون اعظمنك فوتلرندن اوستون درجه لرگا ايريشه طوروب سوكره ايكنچى قاراغانده اول قدر بلا كاي لانه اول قدر توبانلنه واستكانت ايله ايله خضوع ده اول قدر توبان درجه لرگا توشه كه حتى نه عرض فيلنسه شونك سبب و منشاينى بيلمه مزگه آيلنه در؛ مونه انساننك بو حالى ده معين عبث دگل بلكه بصيرت صاحبلى بيله و جميع نفوس بشرية سيزه طورغان بر سرو حكمت ايچوندر.

انسان مونه شوشى ضعيفك و توبانچيك دن جينا كلنوب چيغارلى ده هدايت كا و شرف سعادتك مېنگزلى؛ اول حكيم تعالى حضرتلى آنى حكمتى مقتضى اولان و باشقه لردن آيره طورغان بر شى (نبوت) ايله اكمال ايدى؛ اول بارى تعالى، طلب رزق ده، ستر عورتنه و حرارت ايله بر و دندن صافلانوده نظر و تدبير فيلسونلر ايچون هر بر شخص غه عسلرنده تصرف ايتنه طورغان عمل ايله جرماردلق فيلديفى كى بتون نوع گده بقاسنده احتياجى و ياوزلقلردن صافلانوده آنك اثرى بولنان، نظام اجتماعنى كافل اك برنجى بر شى (نبوت) نى ده هبه فيلوب جوماردلق ايدى.

بس محبت اورنينه قايم بولغان شى، عقل دگل بلكه نبوتدر. الله تعالى نبوت ايله، محبت دن يالانچاق فالغان نفس كا آنى يا كادن قايتارا و بو قايتاروده ده اوزينك سنتى اولان قاعده تعليم و ارشادنى رعايه فيلادر؛ لکن شولاي بولسه ده الله تعالى انسانغه بو خصوصه، اك ضعيفى جهت. جهت خشوع و استعانتدن كېلىدى؛ انسان غه اوزلرى آراسندن مرشدلر

ھادىلر قويدى آنلرى باشقەلردە اولمىيان خىصائىن ابلە ممتاز ابلدى واويلە
 آيات باھرات ابلە تائيد فىلدىكە اول آيتلر قارشوسىندە نفسلر چغلوب
 ملزم بولا، عقللر سجدە گە كىتوب رشدىنە قايتا و جاھللرنىڭ كوزلرى چاغلوب
 تسلىم بولادى؛ بونلر اوامر آھىيە ابلە فىلبلرنى چو كچلاى وبك آچىق دىلبلر
 ابلە مداركنى دھشتلاندىرەلر. عقللرنى آنى اذعانسىز چارەلرى اولمىيان
 شىلر ابلە احاطە فىلالر وكتور دكلرى شىلرگە اطاعتدە مالك ابلە مملوك،
 سلطان ابلە رعبە، عافل ابلە جاھل و مفضول ابلە فاضل آرەلرىنى برە
 آبرامىوب مساوى ايتەلر؛ بونلرڭ دىلبلرى اول قدر فوتلىكە آنلرە ايمان
 واذعان، اختيارى و نظرى بولودن زىيادە ضرورى واضطرارى بولوغە
 اوخشايدىر؛ بونلرڭ ايشلىرى، آدملرە معاش و معادلرلىنى اصلاح ابلە چك
 شىلرنى واللەنىڭ ذاتى ھم صفاتى خصوصندە بىلو نبوشلى بولغان نرسەلرنى
 اوراتودىر؛ مونە بو مرشد و ھادىلر، انبىا و رسوللردىر؛ دىيەككە بعثت رسل،
 انساننىڭ ممتاندىن و بقاسىندە محتاج بولمىغى شىلرنىڭ اڭ اھىتىلى سىندىندىر؛
 بلكە نبوتنىڭ نوع انساندىن منزىلىسى عقلنىڭ شىخىدىن منزىلىسى كىبى در.
 اكر اللە تعالى نوع انساننىڭ بو نعمتىنى تمام قىلمسە ايدى اول حكىم
 تعالىنىڭ (لِكَيْلَا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرِّسَالِ) دىيەكچە نوع انساننىڭ
 شقاوت و بوز و قلىقى اچچون ھىچ بر شىلتەلرگە نىتەرگە اورون بولمز ايدى.

وحىنىڭ امكانى

بىز وحىنىڭ امكاندىن، وحىدىن مراد معنائى تصوير و تعريف صوكتە
 بعث قىلورمىز. بىز بورادە اڭ ايلك حاصل بالمصدر معناسىنى تعريف قىلامىز
 معنائى مصدرى اوز اوزىندە آڭلاشيلور. بىز بولفظنىڭ ذھنلردە فوزغانقان
 معناسىنە قارامىوب اوزىنە مناسب لغت معناسى ابلە تعريف قىلامىز: اكر
 بر آدم باشقەلردىن يا شرون برسوزنى سولاسە شول وقت و حىت واوحىت
 دىوب تعبير فىلادىر؛ وحى، مونە شوندىن مصدر در؛ مکتوب، رسالت
 وغىرىگە القا قىلىنىش ھربىر معنا، ھەمسى وحى در. صوگرە وحى دىوب،
 اللە طرفىدىن انبىاغە القا قىلىنىش شىلردە غالب بولوب كىتىمىش در. بعضىلر،
 وحىنى انبىادىن بر نبىگە اللە طرفىدىن منزل اولان كلام دىوب تعريف

فيلسه لرده بز آنى بو تعريف ايله دكل بلكه اوز شرطمزغه بناء تعريف فيلامز: وحى، انسان نك اوزنده طابديغى بر معرفت دركه اول آنى الله طرفندن ديوب يقينا بيلور كبراك واسطه ايله كبراك واسطه سز بولسون؛ اولگى سى، سمعنده متمثل بر طاويشى ايله ده طاويش سزده بولا بيلور. وحى ايله الهام آراسنده فرقنى بولاي بصايلر؛ الهام ديمك. اويله بر وجدان كه نفس آنى شكسز بيلا واول طلب فيلغان شى كه سوزولا ولكن آنك فابدن كيلگانينى بيلمايدر؛ بس بومعناغه فارغانده الهام، آچلق و صوسزلق وشادلق و كيونوچ كى شيلرنى وجدانغه بك اوخشايدر. معرفتدن بو نوع نك يعنى وحى نك امكان حصولينى وعامه بشردن غائب بولغان مصالح ناس نك بعض بر الله تعالى تخصيص فيلغان آدملرگه انكشافينى و آنى فهم نك عند العقل سهولتينى، بن آنى ادراكنى اول قدر آغر ديوب بيلمايمن؛ بسنم چه بونى، بيلورگه نيلامگان و آكلای طورغان نفسى نك آكلواينه فارشونى سوگان آدم گينه ادراك فيلماسه فيلماس. درست هر بر زمانده هر بر امت آراسندن بعضلى بولا كه آنلرى علمك نقصان لرى و جاهلانه حېمتلى سواحل يقين نك ماوراسينه آطادر؛ بس بونلر حواس خمسهلرى تعننده واقع اولميان هر بر شينه حتى بو غار بده سولانديكى كى بعض محسوسانده بيله شك فيلورغه طوطونديلر بونلر شوشى سببىدن شول قدر نوشدى لركه حتى حيوانلر مرتبه سندن ده توبان بولوب كيتديلر، عقلنى و آنك ايشلرينى سرلرينى اونوتديلر و اوزلرى شوندىن امر ونهى قيدلرندن اطلاق لذتينى طابديلر؛ حال بوكه بو امرلده آنلره لابق بولغان شىنى التزام و بو نهيلرده اوزلرينه مناسب بولغان شيلردن انفكك وار ايدى؛ لکن بونلر حيوان كى بولونى سه و دكلرندن اگر بونلره نبوت و دين خصوصلرنده بر سوز عرض فيلنديسه آنلر - آنى طكلارغه نفسلرندن بر محرك سبزه لرده - همان آنى انكار فيلورغه طكلاماسقه دوروشلر، آنندن بوز دونديرلر و ذليللرى ذهنلر بيزه كرماسون ديب بارماقلىرىنى قولاقلىرىنى طيفلر. مقصودلرى اعتقاد شريعتدن بوز دونديروب طاندىلرى و طاطارغه سه و دكلرى شيلرنك لذتلرندن معروم قالماقدر؛ بس مونه بو انكار و تعصبلر همه سى قىلبرده اولان بر مرض سببىنى دركه كيله چكك تيز زمانته علم معرفت سابه سنده انشا الله احتمال اول مرض و بلادن آسانلى ايله قوطولوب بولور.

دخیده باشقهغه منکشف اولمیان بر شی نك فلان آدم گه تفکر سز وترتیب
مقدمات سز انکشافنده نینداین استحال بولسون؟ حالبوکه بو انکشاف نك
فکر لرنی، نظر لرنی ویرگان بر ذات طرفندن ایکانلکی بک آچق معلوم
ایدی؛ عنایة آلهیه نك بو نعمتی کیمنی تمییز قیلسه شوگاویرونندن هیچ
بر مانع عقلی یوقدر.

بز بدیهة بیلامز: عقللرک درجه لری متفاوت، بعضسی بعضسندن
عالی و اعلی سی ایرشکان درجه گه ادنی سی فقط علی وجه الا جمال ایریشه در؛
بو تفاوت، فقط مراتب تعلیم ده تفاوت ایچون بولمایوب، انسان نك اختیاری
کسبی بولنمیان خلقتنده تفاوت نك ده آنده مدخلی بولمق لغی کورنوب
طورغان بک معقول بر نرسه در؛ هم شبهه سز معلوم در که بعض عقلاء
عندنده نظریاتندن بولنان بر شیء آندن اعلی ایکنچی بر عاقل عندنده
بدیهی بولا، و بو خصوصه مرتبه لر چیکسز بر درجه ده ترقی طابادر؛ هم
کوروب طوره مز: همت و کبار نفوس اربابندن بعضلر وار که صفار
نفوس دن براق بولغان بعض بر شی فی یاقین کوره ده دوروشوب مقصودینه
ایریشه در؛ حال بوکه آندن کیم بولغان ایکنچی آدملر، باشده اگا شدتلی
انکار و آخرنده بک زیاده تعجب قیلار؛ حتی صکره اول شی گه ایبالانوب
عائنده معروف شیلر جمله سندن بولوب کیتدیکنده، شول باشده آگا
انکار قیلوب ماطاشقان بوکشیلر اوزلری، آگا انکار قیلغان باشقه کشیلرنی
دم و تقبیح دن طویه آلمایلر؛ مونه بونداین آدملر، بو کون آز بولسه لرده
همیشه هر بر امتنه کورنمکده لر.

ایدی اگر بو مقدمات تسلیم قیلنسه—ذانا تسلیم قیلنماینجه ده ممکن
دگل— اول وقت بعض نفوس بشریه نك اصل خلقتندن جوهری صافی
اوله رق محض فیض آلهی ایله اتق اعلی غه اتصالغه، انسانیت نك ذروه
علیاسینه انتهاغه، باشقه لر نك نه عقل نه برهان نه حسن ایله واصل اولاما
دقلری امور آلهیه نی شهود عیان ایله مشاهده گه و بزم استاذلرمزدن آلدیغمز
تعلیمات ده واضح شیلرنی الله تعالی دن تلامی گه مستعد بولویونه، مقدماتغه
لازم نتیجه دن خبر سز جاهل و عقلی ضعیف آدم گینه انکار قیلور؛

مونداین اهل کمالنڭ، علیم حکیم دن آلدقلى معلومانلرىنى آدملره تعلیم دن، تبلیع ایله امر فیلندقلرى شیلره ملتلرنى چاقرودن وحسب الحاجه هر بر زمانده هر بر امتده اللهنڭ سنتى شوشى بولودن، نینداین مانع وار؟ جمعیت محتاج اولان بر مصلحت ایچون الله تعالی ایستدیكى آدمنى تخصیص قیلور ونوع انسان، فوت وبلوغینه ایرشکانگه وسعادتیله هدایت ایچون فویولغان آیتلر، آنى ارشاده کافی اولغانغه قدر الله تعالی آنى شولای ایلنور وبو احتیاج بیتدیكى صوکنده رسالت توگانوب باب نبوتده باغلانور. هم بعض ارواح عالیه موجود وشوشى مرتبه سامیه اهللرینه ظاهر بولو ینك استعالسنده دلالت قیلغان هیچ بر نرسه یوق؛ بز اوز نفسونى وهلمنڭ ایسکیسى یاکیسى ارشاد ایلدیکنچه بو وجودنڭ بو ماده دن لطیف رق ویزدن غیب بر شىنى اشتهالینى بیلسهك اول وقت اوشبو وجود لطیفده بعضینڭ علم آلہى دن بعض بر شىنى مشرق ونفوس انبیاده شونڭ ایله مشرف بولودن نینداین مانع وار؟ بر مانعده یوق بیت؛ شونڭ ایچون بو خصوص ایله صادق خبر وبودیى، بز آنڭ صحت ودرستلیگینی اذعان واهتقاد قیلامز.

اما اوشبو ارواح عالیه صدالری هم صورتلرینڭ، شوشى منزله ایله اختصاص قیلغان انبیا حسلرنده متمثل بومتلغى، آنڭ کیى شیلر اعدای انبیاء عنندنده بعض بر امراض خاصه ایله مصاب بولغان آدملرده بک آچق بر صورنده کورنمکده در؛ بونلرچه بو مریضلرنڭ بعض معقولاتی اوز خیاللرنده متمثل بولوب محسوس درجه سینه ایریشه در؛ دیبک که مریض (بن کورهم، ایشوتهم، صوغوشهم، طالاشهم) دیگان سوزنده صادق در؛ لکن حقیقته بونلرڭ هیچ برسى وافع دگل.

مونه بو سوز اعدای انبیاء سوزیدر. ایمدى مادامکه صور معقولهنڭ تمثلى جایزدر ومادامکه بونڭ منشأى فقط نفس در ومادامکه بونڭ حصولی بینگه بر عارضنڭ عروضى وقتنده در؛ بس ایش بولای بولغاچدیسن حقایق معقولهنڭ نفوس عالیله تمثلى وبونڭده آنڭا حصولی عالم حس دن سوورولوب حظائر نفس کا اتصال وقتنده بولمقلغى وبو حالنڭ بو درجه اهلنده-طبیبعلری باشقه لرنڭ طبیبعلرنده بولنمیان شیلر ایله مختص بولدیغى

ایچون-صحت عقل لواحقندن بولمق لغی نیگا جایز بولماسون؟ بوندن فقط شول لازمدرکه بونلرک روحلرینک بدنلرینه علاقهسی، باشقه لوده اولان علاقه گه مغایردر؛ لکن بونی قبول اول قسر چیتون دگل بک بک بک آساندر؛ چونکه آنلرک آدملر آراسنده غی شأنلریده شئون مألوفه گه باشقه در وبو باشقه لقی هم آنلر ممتاز اولان شیلرنک اک مهمی در؛ ذاتا آنلرک رسالتلرینه وعالم ارواحنی شهودلریک سلامتلیگینه و آنلرنک دواسی ایله امراض قلوب شفالانا وسوزلرینی طوتقان امتلرنک ضعف عزیمت وضعف عقللری قوت ایله آلهماها دیوب روایتلرنک صحت ودرستلیگینه دلیل وبرهانلرک برسی مونه شول باشقه لقی در؛ چونکه خسته دن سلامتنگ صدوری ومختل ایله نظامنگ استقامتی بک آچی منکر وباطل اولان شیلردندر.

هم دخی عارفلردن بعض بر نفوس عالیه وعقول سامیه اربابی واردرکه آنلر مراتب انبیاهه یاقین کیلماسه لوده آنلره دوست وشریعتلرینه دعوت ایچون امین بولورغه صالحدرلر؛ مونه بونلردن کوبسی شوشی حالت انبیاهه نوع یاخود جنسده یاقین بولغان شی گه ایرشدیلر وبعض حاللرنده عالم غیب دن بعض بر مثاللر آلدیلر؛ مشاهد صحیبه ایله بیلنگان بو مثاللرنک حقایقی وافعهه طابلقانلق ایچون آنلره اول خصوصده اصلا انکار ممکن دگلدر؛ مونه بو درجه گا ایرشکان کشیلر، انبیاء علیهم السلام دن سولانگان شیلرنک هیچ برسنی استبعاد قیلمایلر؛ البته طاطقان آدم بیلور؛ معروم بولغان آدم گینه انصرافی فیلسه قیلور؛ بونلر سولانگان شیلرنک صحتینه دلیل، آنلردن اثر صالحنک ظهوری، عمللرنک اوزلری متابعت ایدن انبیاء شرایعینه مخالفندن سلامتلی، خلقت لرنینک عقل صحیح انکاریا که ذوق سلیم استقباح ایدن شیلردن طهارتنی قلوب خاصه نی راحتلاندیرولری وسرلرنده عقللرنده ثابت حلق سببلی طور وبده اطرافلرنده بولنان کشیلرنی خیر عام بولغان شی گا دهوتلر بدر، درست عالم، بونلرغه اوخشارغه ماطاشوچی لردنک بوش دگل؛ لکن بونلرک حاللری بک تیز آچیللا، آلدافلری آکلا شیللا واطرافلرنده غی خلقنک عقللرینی تضلیل، اخلاقلرینی افساد وشأنلرینی توشورودن باشقه هیچ بر اثرلری کورنمای در؛ بس بونلرک کلمه خبیثه لری شجره خبیثه کبی درکه بردن قالمسه ده قراری بولمای آوب کینه در.

ایمى آڭلاشلىدىكى احوال انبىانى و آنلر مشاهدە قىلغان شىلرنى انكار، فقط عادت پردهسى ايله قابلا نودن كلىش بر خطادر؛ عادت نڭ ايشى شولاي: كوب وقتندە عقللرنى امور معتادەنى ادراك دن بيله حېب قىلادر.

وحى ھم رسالت نڭ وقوعسى

رسول نڭ رسالتىنە وربىنن حكاية ايلدىكى شىلر نڭ صدقینە، آنڭ حالینى كورگان و آڭا الله طرفىنن ویرلمش آیات بیناتنى مشاهدە ایلدن آدم عىندندە دلیل بك ظاهر در؛ بونڭ تفصیلی یوغار یده رسالت بعثندە وجه اولدە اوڭدى؛ اما زمان بعثتدن صوڭ بولغان كشىلر عىندندە دلیل؛ آنسى تواتر یعنی كذب گا انفاقلرى محال گا صافالغان بر جماعت نڭ بر نرسەنى كوروب یا ایشتوب خبر وروایتلری در؛ تواتر نڭ علامتى، مكە نڭ پىكىن نڭ وجودى كى تواتر ايله واصل بولغان شى گا نفس نڭ اختيار سز بر صورتكە اوشانووی در؛ بونلر كڭ كذبكا انفاقلر نڭ استعالمسى، خبر نڭ شرايط معلومەنى استيفاسىندن یعنی عددن وراوى نڭ بو خبر مضمونینە تشبیعى نڭ یراقلىقتنن و الحاصل اوشانوچى ضعيفلاندىرەچك هر بر عوارض دن بو خبر نڭ خالى بولمق لغتدن معلوم در؛ مونه بو نوع اخبار نڭ مخبر به خصوصندە يقیننى حاصل قیلوونك عقلا آرهسندە بر نزاع دە بوق؛ نزاع فقط شوگا متعلق اعتبارانده در. انبىادن اراهيم، موسى و عيسى عليهم السلام كى بعضىلرى وار كە آنلردن خبر دە شرايط تواتر مكمل صورتدە طلبمش در؛ خبرلر دە وارد كە بعث قىلندىلرى آدملر آرهسندە بو پيغمبرلر نڭ ماللرى كوب سلطنتلرى فوتلى دگل ایدی هم آنلرە دعوت قىلدىلرى شىلرنى تعليم اېچون هېچ كيم ياردم ویرمادی و الحاصل آنلر، نفسلر يونالا، كوزلر كورونى ايستای وهر كيم يارمق ایل كورساته طورغان طور آدملر دگل ایدی؛ مونه بونلر شولای اما باشقه لرنڭ سلطنتلرى فوتلى، ماللرى و ياردمچى لرى كوب و كسب قىلدىلرى بونلر (بور سوللر) دن اوستون بولا طوروب بونلر (بو رسوللر) پادشاهلرنڭ هم عسكەرلرنڭ خلافتندە و آنلرە رغما بر اللهغه دعوت قیلورغه طوطوندىلر و بر قېچرە ايله آنلرى تحتلرندن تيربه ندىلر، سموات ايله ارضنى خالق نڭ شرع سنى و اراده قىلدىغى شىلرینى آدملرە تبليغنى دعوا و بو دعوالرینە

هیچ بر معارضه‌نگ فونی فارشی طورا آلمای طورغان دلیلرلر قایم قیلدیلر.
بس آنلرک شریعتلری قرارلاندی، امتلر آنلره اتباع ایله خیر طابدی
وبو شریعتده قایم بولدقلری مدنده آنلری هر بر طرفدن قوت وسعدت
چولغادی؛ اکر خلط وانعراق فیلسه‌لر، ضعف وسفالت قابلا‌دی و آنلری
تمام ایزدی، ایشدن چیغاردی.

مونه بز اکر شوشی ایشلرنی و عندالتعدی قایم قیلدقلری دلیللرنی
نظر دقتیزدن کچورسه‌ک، آنلرک الله‌دن سوزلرنده و شریعتلرینک وحی
ایکانلک لارینی دعوالرنده یالغان بولورلر دیوب عقلمز اصلا‌جایز کورمای‌در؛
حال بوکه ایتکان سوزینه اوزی اوشانمغان بر آدمک سوزی عقلرده
برده اثر فیلماز اثر فیلسه‌ده بر آز التفات ایتلیدی باطل اصلا‌بانی اولماز
یقشی برده‌گی ناچار نبات کبی که اهمال قیلنغان نقد برده اوسسه‌ده
زراع بر آز تربیه‌گا طوطوندیمی قوری، اثری بیله قالهای‌در؛ لکن
بو انبیانک شریعتلری معارضلری بک کوب و اوزلرینک قوت وسلطنتلرین
بک غالب بولا‌طور ببولو عالم‌ده بک اوزاق عمر سورمشلردر؛ بناء علیه بو
دیانتلرک اساسی کذب وحیله بولورغه ممکن دگل‌در.

بزم بوراده کلاممز، بو دیانتلرک جوهرلرنده‌در که بو جوهرلر،
مبتدعلر الحاق قیلغان نرسه‌لر آره‌سندن‌ده همان یالطوراب کورنوب
طور مقده‌در؛ بناء علیه بو دینلر اوز‌گاره و دورلی فسادلر ایله فاتیشه
طوروب همیشه دوام قیلالر دیوب بحث بزه وارد دگل‌در. اما بزه اوشانو
واجب اولان باشقه انبیاغه ایمان، آنلرک نبوتلرینی اثباتده اوندمز علیه
السلام‌نگ رسالتینی اثبات کافی‌در چونکه بونلرک رسالتی ایله، هر بر
نبلیغنده صادق اولان اول حضرت صلی‌الله علیه وسلم خبر و بومش‌در.

رسوللرک وظیفه‌سی

عالم انسان‌نگ رسوللرگا حاجتینی بیانده اوزدی‌که رسوللرنی امتلرگا
سبب عقللرنی شغصلورغه نسبت کبی‌در: بونلرک بعثنی، عقول بشریه‌نگ
حاجتلرندن بر حاجت‌والله تعالی‌نگ نعمتلرندن بر نعمت‌در که اول ارحم‌الراحمین
حکیم تعالی‌ حضرتلری انسان‌نی بو نعمت سببلی باشقه کائناتدن تمییز قیلدی؛
لکن بو حاجت، جسندن زیاده روحغه متعلق‌در: اکر جسد و حواس‌نه

متعلق بعض بر شی کورنسه، آندن مقصوده روحنی بوزوق فکرلردن طازارتو، ملکه لرینی توزانو وهر ایکی حیاتده سعادت کا اولاشدیره طورغان شیلر ایله آنی زینتلاودر.

اما معیشت بوللری، وجوه کسبده اوتکونلک و عقلملرک اسرار علم گا وصول ایچون صوزولولری: اساس رسالتنک بونلرده مدخلی یوق فقط رسوللر بونلره طریق عامدن غینه کیره لر: اوقو و اوقتو اخصوصنده وعظ قیلالر علم معرفتده اعتدالغه (ذات الله کی بیلنماز بر شی گاصوزولماسقه) ارشاد ایتلر و علوم معارفده یا کلش یولغه کیروب اللهغه، صفاتینه و بو عالمنک صنعت آلهیه بولمق لغینه فارشماهقه و هیچ کیمنک اوزینه، عرضینه، مالینه حقسز تعرض بولماسقه و شریعت عامه هم نظام عالمنی بوزماسقه بک زیاده دقت ایله قاراب طورلر.

بونلر، عقول بشرنی، اللهنی و معرفت واجب بولغان صفتلرینی معرفت که ارشاد و طلب معرفتده طوقطای واجب بولغان حدنی بیان قیلالر: اویله بر حدکه کوکل آنده تمام قرارلاندر. بونلر افتراق بولماسون ایچون کلمه خلقنی بر آله گا جیبه لر، خلق ایله آنک آره سینی آچق قویه لر وهر بر نفسنی هر بر عمل و معامله سنده اول باری تعالی غه تعلق طرفینه ایلته لر و اوقات مختلفه ده دورلی عبادتله فرض قیلو ایله اللهنک عظمتینی هر وقت آنلرک ایسلیرینه توشوره لر؛ شونک سببلی اللهنی اونولقان کشیلر اویانا و قورقغان کشیلرگا تزکیه مستمره بولادر، ضعیف لر فوتلانه و اعتقاد قوی صاحبلیرینه یقین آرطادر. بونلر، آدملرگا عقللری شهوتلری مختلف، مصلحتلری لذتلی متفاوت بولغان شیلرنی بیان وشول مفاصماتنی اوامر آلهیه ایل فصل قیلالر و اللهدن تبلیغ ایلدکلری نرسه لر ایله منافع خاصه ده بوغالمایونجه مصالح عامه قائم اولان شیلرنی تأیید ایتلر، آدملرنی الفت کا عادتلاندره لر، آنلره سر محبتنی آچهلر و جماعتنک انتظامی محبتده ایکنلکنی آنکلانه لر و بعضیلر ایله جدال حسننی فرض قیلالر حتی بونک کیراک لکینی کوکللری سیز سونده ائکا عادتلانسونلر؛ هم آنلر آدملره (حتی صوغوش وقتنده بیل) برسی دېگورینک حقینی رعایه قیلونی، حقینی ایستاوده چیکدن اوزماونی، فوتلی سی ضعیفینه و بایی فقیرینه یاردم و بیرونی، عالمی جاهلینی اوراتونی وراشدی ضالینی هدایت کا سوراوی تعلیم حتی فرض قیلالر.

بونلر، آدملره الله قوشقان حدودعامه نى قويه لر حتى عمللرینی شول عدلرگا فایتارو آسات بولسون: دمای بشریه نك احترامی و باشقه سی کسب نیلغان شیلرنی تناول نك حراملغی کبی که بونلر حق ایله گینه حلال بولادر و شریعت هم شول حقنیده بیان ایلمش در؛ عرضلرنی احترام هم شول شریعت امر قیلغان شیلر جمله سندنلر؛ بونك اوستینه انبیا، آنلره امانت لرده صدق، عقدلرگا وفا، عهدلرنی محافظه، ضعیفلرگا مرحمت، قوتلی لرنی نصیحت و هر بر مخلوق غه بلا استئنا اوز حقینی اعتراف کبی ملکات فاضله ایله نفسلرینی زینتلارگا قوشمش لر والله نك - تعلیمچه بعضا قز قوروب بو لذائذ فانیه بی، رغائب سامیه نی طلب بولنده فدائه حمل ایلمش لردر.

بونلر، بو شیلرنك هر برسند الله نك رضاسینه اهل و آچووینه مستحق نیلا طورغان بوللرنی بیان و تفصیل ایته لر، دار آخرت نك خبرلرینی و اوامر شرعیه نی طوطوب حدود شرعیه ده واقف اولان آدملره آنده حاضرلانگان ثوابلرنی سو بسلام و بره لر و انبیا غیب دن الله قوللرینه بیلورگا رخصت و برگان شیلرنی تعلیم قیلالر: اویله شیلرگه عقل غه آنلرک حقیقتلرینی بیلو آغر بولسه ده وجودلرینی اعتراف مشکل دگل در. مونه شول سببدن بر آدم آنلره متابعت قیلدیهی نفس طنوچلانه، قلبی راحتلانه و بر بلا و قضاغه نوشدیکنده طور ثوابی یا که الله نك رضاسینی کوندیکندن صبر ایله مقابله قیلادر؛ بس مونه بو طریق ایله جمعیت انسانیه ده بولنان بك طور بر مشکل چیشیله در که عقلانه قدر مشقتلانه طوروب مونه بوکون بیله شول مشکلنی حل قیلودن عاجز ایدیله ر.

رسوللرنك وظیفه سی، مدرس لرنك وصنعت معلملرینك ایشلری ایله بر دگل؛ شونك ایچون انبیادن هیچ برسی، تاریخنی تعلیم، عالم کواکب حاوی بولغان شیلرنی تفصیل، حرکات کواکبنی، طبقات ارضه بولنان نرسه لرنی، طول عرض مقدارلرینی، نباتات اوسولرنده و حیوانات شخص و نوعلرینك بقاسنده محتاج بولدفلری اشیانی بیان و فهملر، دقایقینه وصول ایچون اوزوشقان علملرنی وضع ایچون کیلماش در؛ چونکه بو شیلرنك هر برسی، کسب و طرق راحتنی تحصیل وسیله لرندن در که الله اگا آدملرنی اوزلرینه ویرلگان ادراک ایله هدایت ایلمش در، بس مجتهدلر نك سعادتلرینی آرتدیله ر و بالقادلرغه

بلا و فقيرلك ايله حكم قىلادر؛ لکن بو بابدهده الله نىڭ سنتى، كمالغە آقرونلاب مينو طريقينه نابع در؛ شرايع انبياء هم، الله طرفندن حاضرلانمىش مراتب ارتقاغە وصولنىڭ يوللىرىنى و آڭا وصول ايچون دوروشوغە حمل قىلا طورغان شى لرنى اجمالا بيان قىلمقده در.

اما كلام انبياده كوروزان حوال افلاك و هيئت اضىنى بيانغە متعلق شىلر، بونلردن مقصود، انسان نىڭ نظر و فكرينى، بو شىلرنىڭ سرلرىنى و آنلرى وارايدن الله نىڭ حكمتىنى ادراكغە توجيه در؛ هيچ بر نبى نىڭ لغتى - ارسال نىڭ حكمتى ضايع اولماسون ايچون مخاطبلرنىڭ فهملردن اوستون بولوى درست بولغانلىق ايچون آنلر طرفندن عامه گە متعلق بعض بر تعبيرلر، خاصه عندندە تاويل و تفسيرگە محتاج بولدىغى كىي خاصه گە متوجه بعض بر سوزلردە عامه نىڭ اڭلاوى ايچون آزرارق زمان اوزارغە محتاج بولمق در؛ لکن آنلر نىڭ سوزلرنده بو قسم بك آز وارد اولمىش در. والحاصل دين، انسان ايله علم آراسنده پرده دگل بلکہ بالعكس انسان نى طلب معرفت و احترام برهان ايله فوشه و قارشوسنده غى عوامنى معرفت ايچون بار اجتهادىنى صرف ايله امر قىلا ولكن عدالت و توسطنى التزام ايتوى و سلامت اعتقاد خصوصنده حد معلومده و قوفنى لازم كوره در؛ بوڭا باشقىنى دعوى قىلان آدملر، دين بىلبايوب آڭا جنابت ايتكان كشىلدر.

مشهور بر اعتراض

اگر بعثت رسل، آدملرنىڭ حاجتلردن بر حاجت، جمعيتلرنده كمالنىڭ تمامى و دنيا آخرت سعادتلىرىنىڭ طريقى ايسه، نه ايچون آنلر اهل دين هميشه ياوزلقده ياطالار، سعادتدن يراق، اتفاق يوق، تخالف و نفاق بك كوب، بار دملا شويوق اونوروشلر، انصاف يوق طالاشلر، هر برسى ديگرينه سيكروورگە حاضر فقط نوبت كينه كونادر، ايچلرى ظلم ايله طولغان، قىلبرى طمع ايله چولغانغان، هر بر دين اهلى، دينىنى اوزينه دىنده مخالفلرنى قاغارغە بر حجت دوشمانلىق خصوصنده، مصلحتلر و منفعتلرنىڭ اختلافى اوستوننده بر سبب ايتوب طونادر؛ حتى بعض بر دين اهلىلرى

آراسنده بېله، اختلافلر چيغه، آني آكلاوده مذهبلىرى آيرىل، اعتقاد خصوصته عقللى باشقهلاشه، آرهلرنده ياوزلق اورلوقلىرى صاحيل، نفسلىرى فتنه وفساد ايله طولا، قانلىرى قويولا، دنيالىرى خراب بولا، ونهايت فوتلى ضعيفنى چيگوب اش حقلنده دگل بلكه فؤتده فرارلانهدر؛ مونه سن جامع الكلمه ورسول محبت ديوب دعوى فيلديغك دين نك اشرى اوشبودر.

جواب

درست بونلرنك هر برسى بولدى، لکن انبيا زماننده دگل بلكه آنلرك عهدلرينك انقضاسي سوكنده بولدى: آنلر بو دنيادن كيندكلرى سوكنده دين، بر نرسه آكلاماي ياكه آكلاب غلو قىلا ياخود غلو قىلماسه دين محبتى فلبنده يوق وياخود بولسهده فهملىرى آز وعقللىرى بك طار وبناء عليه دينده انبيا كىي تصريحدن عاجز بولغان كشىلر قولينه نوشديده مونه بو حاللر واقع بولدى؛ بوقسه قايسى نبى واركه آنك دينى، امتينه طور خيبرلرنى وعام اولان فيض وبركتلرنى كتورماسون؟ وقايسى نبى واركه آنك دينى، افراد امت هم بتون ملت محتاج اولان شيلرنى وافى اولماسون؟ بن ايسابلايمن: آدملرنك بك كوبسى نك بلكه بك آزي مستثنا همه سينك افلاطون فلسفه سنى آكلايه مدقلرنده وآنلرك فكر وعقللرينك ارسطو منطقى ايله قىياس قىلنه مدقلرنده سز اوزيگزده بلكه بزگه مخالفت قىلماي طورغانسزدر؛ بونلر، عقللرغه اك يافين معقولاتنى اتيانى ممكن اك واسع عبارلر ايله عرض قىلندقلرى وفتندهده، تقويم نفس واصلاح عملده بر اثریده كورنميان قورى خيالدن باشقه هيچ بر نرسه ادراك قىلا آلمايلىر؛ مونه سن، شهوت استيلا ايدن بو طبقاتنى اعتباريگه آلدنه نزاعلىرى سببلى كيلگان بو بلالرنى آنلردن تخفيف نك چاره سينه ياق! آنلرى شهوتلرينه هجوم قىلوب اعتدالغه قايتارو ايچون قايسى يول ياقنراق بولور؟ معلوم رغبتده اسراف نك ضررلرينى، طلبده اعتدالنك فايدهلرينى وبونلر كىي عقول ساميه صاحبلرينه بك اوزاق وبالقدرغوج نظرلر سوكنده غينه واصل بولدىلرى باشقه شيلرنى سولاولده، بو بلالرنى تخفيف ايچون بر ياقين طريق طابارغه ممكن دگلدر؛ بلكه بونك ايچون اك فسقه واك طوغرى بول،

آلنره اوزلرینی محبب، هر بر سرلرینه مطلع و هر بر ایشلرنده غالب و جدان طرفتنن کیلمکدر؛ بس آلنره، دورلی هبeler ویره، هر بر ایشلرنه غالب اولان، نفسلرینی احاطه ایمن و همتلرینکده دوز کونلرینی طوتان الله تعالی نك قدرتی خاطرلانتورسك و بو بابه آنلرك فهملرینه یاقنلاشدیرورلق مثاللر کورساتورسك، صكره استقامت قیلسهلر الله نك رضاسینی و فساد بولینه کیرسهلر عذابنی سولاب روحلرینی قوزغاتورسك، هم اسوة حسنة بولورغه صالح اوغبو دیندهگی سلفلرنك سیرتلرینی و یقشی یقشی و عظلمنی سولاب قیللرینی یومشانورسك، مونه شول وقتده بونلر الله دن، فورفور، کوزلری باشارور، آچولری ضعیفلانور، شهوتلری سونه ر و اطاعت ایلسه الله نك هم اولیاسینك راضی بولولرینی و اگر عصیان قیلسه آنلری آچولاندیرونی فهم ایتهر.

مونه اوزغاندهمی هم حاضردهگی حال بشردن معلوم اولان شی اوشبودر؛ بو امر بدیهی گه حیوان درجه سنه توشمیان هیچ کیم انکار قیلماز دین واعظی نك و عظمی ایلنهنده بک کوب کوزلرنك بغلافانینی بک کوب کوزلرنك فالفوب توشکانینی و بک کوب قیللرنك حشوع ایله طولغانینی قاچ دفعه لر کورگانمز وار؟! اما نصاح ادب وزعماً سیاست آراسنده بوند این بر آدم نكده ایشتلگاننی بوقدر. بر خیر، آدملردن بر طبقه نك بارسینه یا خود قایسی سینه فایده بولدییی ایچون اول خیرنك آنلرك اعمالنده غلبه سنی و بر شی اول طبقه غه مضرت و هلاکت بولدییی ایچون اول شرنك آنلر آراسنده کوتاریلووینی قاچان کورگانمز و ایشتلگانمز وار؟ بو ایش نك فطرت انسانغه منطبق بولغانی هیچ بر بوقدر؛ بلگه ملکه لر نك قوام و طوغریلغی یالکز عقاید و تقالید ایله و بونلرك قیامیده فقط دین ایله در؛ بنا علیه دین، اخلاق عامه ده حتی اخلاق خاصه ده بیله نونلی بر عاملر، دین نك نفوس انسانیده سلطنتی عقللرینك سلطنتندن عالی ره کدر. بز ایندک نبوننی اجتماع غه نسبت، عقلنی شخص غه یا که علمنی اوزی فازلغان طریق سلوک کا حتی بوندنده اوستون سمع ایله فردکا نسبت کبی در؛ کوزنك و طبیعه سی مناظر نك حسن بولغانینی قبیعدن و کیرووی آسات بولغان بولنی چوبالھوغنندن آبرو ایدی، شولای بولا طوروب

بصیر، کوزینی سو استعمال قیلر ق ایکی کوزی سلامت بولدیی حالده
 نیا تهوری یا که اھمال وغفلتی یا خود عناد وتیسکاری لکی سببلی-ھلاک
 بولا طورغان بر چو فورغہ باروب توشہدر، بعضا عقل ایل حس، بر
 شی نڭ ضرری ویاوزلق ایکانلکینی بیلہ وشونی بک آچق دلبلر ایل
 اثبات قیلہ طوروب - شہوتینہ یا کہ باشقہ بر شی گہ مغلوب بولووی
 سببلی - اول شی مکروہنی ایشلای ویرہدر؛ لکن بو امثالنڭ وقوہسی،
 حس ایل عقل نہ ایچون خلق قیلنغانلر شول خصوصہگی درجہلرینی
 برده کیمونمایدر.

مونه رسوللرہ اللہ طرفندن سبیل نجات اوزرینہ فایزالمش ھدایت علملریدر.
 اللہ تعالیٰ نڭ (يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ) دېدیکی
 کبی بعضلر شول رسوللر سببلی ھدایت طابوب غایت سعادت کہ ایرشدیلر
 وبعضلر آنلرک ھدایتندن انحراف فیلدقلری یا خود یا کلش آکلادقلری
 سببلی یاوزلق چوقرینہ توشدیلر، دین ھدایتچی در، آکا نقص کیلہدر
 فقط ھدایت کا دعوت قیلنغان کشیلر طرفندن؛ بونلرک نقص وقصوری ایسہ
 دین نڭ کمالینہ وآنلرک آکا شدت حاجت لرینہ برده طعنه قیلمایدر.

دین، هر کیم گہ سکونت قلب ویرہ وبناء علیہ آکا اوشانغان کشی،
 اوزینہ تقسیم قیلنغان شی گہ راضی بولادر؛ عامللر، ایش کا حاضر لایوب
 عمللرندن مقصدلرینہ ایرشولری، نفسلر نڭ عالمہگی سنن عامہ احکامینہ
 خضوعلری وانسان نڭ علم وفضیلندہ اوزندن اوستونگہ و مال ایل چاہدہ
 اوزندن کیم گہ اعتبار وفاراولری ھمہسی شول دین سایہسندہ واوامر
 آلیہ آرقاسندہدر؛ دین، آدم نڭ دواعی اختیار یهسندن زیاده بواعث
 فطریہ الھامیہ گہ اوخشایدر؛ فوای بشر آراسندہ الک ظور واڭ ایشلکلی
 بر قوتدر؛ فقط باشقہ فونلر کبی بوکادہ بعض وقتدہ بعض بر علہلر
 عارض بولادر. مونه بو بز آنی دفع مقامندہ بولندیغمز اعتراض کبی،
 دین گہ کتورلگان هر بر اعتراض، بالحقیقت دینگہ دگل بلکہ بو دین
 ایلہ قایم نوسلی کورینان، آکا دعوت منصبندہ بولونی دعوا قیلان. و آنی
 حافظ واحکامینی راعی دیوب معروف اولان آدملر نڭ موبولرینہ نوشہدر.
 اگر آنلر بو دین نی قلوب ناسغہ سکدیرورگہ دیلہسہلر، اول وقت اڭ

ایلك بونلر اوزلری شول دین ایل هدایت طابارغه، آنی ابتداسندهغی
 اصول طاهرهسنه فاینتارورغه و آندن بو بدعت و خرافات طوزانلرینی ساکورگه
 نیوشلیدر؛ مونه شول وقتده دین ابتداسندهغی کبی فونلنور و آنک
 حکمتی صوقرغه بیل، ظاهر اولور. اگر بر بر کشی اینسه: عقل ایل دین
 آراسنده بو مقابلنی یساوچی آدم، فضاایای دینیهده عقلنی بتونلای مهمل
 فویو، دیننک اساسی تسلیم محض بولو و دینده وضع قیلنغان معارف
 واحکامنی فهم یوللرینی نفس و بصیرندن بتونلای کیسوب فویو ایل فائللر
 جهلسندن بولمای میکان؟ کوز فاراونده بو آدمک شوشی رای گه میل قیلووی
 آکلاشیلدر. بز اینورمز: اگر ایش بو فائللر ایتکانچه بولسه ایدی اول
 وقت دین، آنک ایل هدایت طابیل، طورغان بر علم بولماز ایدی؛ بلکه
 بزم دعوامز شولدر که حیوان، یالکز حاسه بصر ایل بتون محسوساتنی
 ادراک ایده میوب مسموعاتنی ادراکده سمع گه محتاج بولدیغی کبی مرشد
 آلهی دن باشقه عقلده اوزیگنه، امتلرنک سعادتیهده شوکا وصول حقنده
 مستقل بولا آلمایدر؛ عقلغه مشتبه اولان وسائل سعادتنی، دیندن کشف
 خصوصندهغی حس، هر کیم دن عام اولان بر حس در؛ عقل، اوزینه منکشف
 معتقدات و حدود اعمالنی اذعانده صاحب سلطنت بولدیغی کبی بو حس
 عامنی معرفنده و آنی نه ایچون ویرلگان شوکا صرفنده عقل؛ صاحب
 سلطنت در. عقلنک بو خصوصدهغی حقینه نهک انکار قیلورغه کبراک؟ حال
 بوکه دیننی و آنک الله طرفندن کیلووینی معرفت که اولاشدیران دلیللرده
 نظر قیلوچی، عقلدن باشقه هیچ بر نرسه یوق ایدی؛ لکن شول قدریسی
 وار؛ بر آدم، عقلی ایل بر نبی نک رسالتینی تصدیق قیلدیمی شونندن
 صوگ شول نبی کتورگان شیلرنک همه سنی - کبراک بعضی نک حقیقتینه
 واصلده اولماسون - تصدیق لازم بولوب کیتهدر؛ بوندن ایسه عقلنک
 اجتماع نقیضین یاخود آن واحده موضوع واحده جمع بین الضدین کبی
 محال گه مؤدی بولغان شیلرنی قبولی لازم دگلدن؛ چونکه وحی و نبوت
 بونک کبی شیلرنی کتورودن منزهدر.

اگر ظاهر شریعتده شوشی معاللر کبی بر نرسه بی موهم بعضی بر
 شیلر وار ایسه، اول وقت عقلغه بونلرنک ظاهری مراد دگل دیوب

اعتقاد واجب بولوب كېتەدر؛ بوندىن سوڭ آنڭ اختىارى وار؛ دېلسە بو متشابهىنى شول نېنىڭ باشقە بر سوزى واسطەسىلە تاۋىل قىلور، دېلسە آنى علمنى اللەغە تفويض ايدىر. اسلاف صالحىن دىن بعضى اولگىسى وبعضى اېكىنچىسى اېل المشردر.

محمد عليه السلامنىڭ رسالتى

اكر بىز بعثت محمد به زمانىندەغى كافە امتنىڭ مەم خاصە عربنىڭ تارىخلىرىنى نظر دقتىدىن كچورسەك، بك آچق آڭلاشلاكه: اول وقت بتون ساكان ارض، پادشاهلارنىڭ عرشلىرىنى تېرىياتوچى، چىكىن اوزغان سلطنتلىرىنى سېلىكىتوچى وكوكلرگە تىگلىگان كوزلىرىنى بك توبان وضعىف رعبەلرېنە نوشوروچى بىر قوت كا وعقللارنى سوندىرە طورغان بطلان وبوزوقلىق قاراقلىقلىرىنى كىتاروچى بىر نورغە وغافل اولان رعبەگاسز بشرىندە ظالم رېئىسلىرىگىزدن كېم دىگلسىز دىوب آڭلاطوچى بر صېعە سماويه گە والحاصل اللەتعالى (انا هدىناه السبيل) دىوب آڭلاتقان سنن آلەبەدە يورتوچى بر مرشدكه بك زياده محتاج ايدىلر؛ حتى اول بولغە كىرو ايله انسان، اوزىنە مقدر كمالت كه وەر اېكى دارده حاضرلانگان شىلرگە واصل اولسون، لکن بىز بو فسقە رسالەدە تارىخنىڭ اول تفصىلاتىنە كىرشمىاىوب فقط آنىن بو زمان مورخلىرى مەمەسى اتفاق قىلغان بىركلەمەنى گىنە آلامىز.

اول وقت بتون عالەمدە شىرقە فرس وغربەدە رومان دولتلىرىدىن عبارت اېكى دولت وار ايدى. بونلر ھەر وقت نزاع وجدالەدە بولنور، اېكى آرەدە قانلر توگولور، قوتلر جىمىرىلور، حاللر خراب قىلنور ظلملر سو كېى آغوزولور ايدى. آنڭ اوستىنە ھەر بر امتنىڭ دىن باشلىقلىرى عسكەر تورەلىرى امىر و سلطانلىرى سىراپلرندە، زىنەت، اسراف، لذتلىردە تىقنىن، توصىف قىلور درجەدن اوزغان ايدى. بو طبقەلرنىڭ قومسزلىقلىرى ھېچ بر حدەدە طوقتاماز، بىصافلىرى و بىرگولرىنى كوندىن كون آرتدىرولار اھالىنى اېستادكلىرى قدر اىزەرلر، اول بىچارەلرنىڭ عمل ئىرەلرىنى مەمەسىنى آلورلر، قوتلىنىڭ ايسابى ضعيفنى طالاولدە وغافلنىڭ فكىرى غافلدىن بر چىل اېل جلدە ايدى. شونڭ اېچون اھالى گە فقيرلك، ذلت. مسكىنلك،

خوف واضطراب غالب بولمش ونه جانغهنه مالغه امان قالمش ایدی. رئیسلرنڭ مشینلری اوزلرندن نوبانلرنڭ اراده لرینی کوممش و بونلر فورچاق اویندیغی فورچاقلر کبی گینه بولوب فالمش واستقلال شخصی لری بتونلای بوغالمش ایدی؛ بس فاراغان کشی بونلرنی ذوی الالبابدن دیوب اویلاسه ده حقیقتده مونلر اویونچی فولندهغی اویونچاقلر ایدی افراد رعایا اوزلرینی باشقه حیوانلر کبی خواجه لرنیڭ خدمتلری لذتلری ایچون گینه مخلوق دیوب اویلازلر ایدی. خواجهلر اعتقادلرنده شهوتلرنده آز مشلر و عدالت ایله حقانیتنی بتونلای طاشلامش لر ایدی. اکن بور رئیسلرده قوه فکریه دن اڭ ناچارلری همان بای اولدیغندن بونلر، عامه نڭ قلبلرینی احاطه ایدن فارانغی پرده لرنی برته چق و عقللرینه اصلغان حجابلرنی پارچه لیه چک نور آلهی نڭ بالطور اوندن وشول سببلی آنلر هدایت طابوب بر ثوره و عصیان فوبارولرندن صافلانماز دگل ایدیلر؛ شونڭ ایچون بو پادشاهلر ور ائیسلر عقول عامه نی اوهام و خرافات بولوطلری ایله قابلازلر و حجابنی فالونایتوب نور فطرتنی سوندیروندن برده کبر و طورمازلر وشولای ایتوب مسکین مغلوبلردن اراده قیلدقلری نرسه لرنی تمام آلورلر ایدی. رؤسای دین هم ایکنچی طرفدن (دین، عقلغه خلاف و فکر دن طوغان هر برشی گه دویشان) دیوب تلقین قیلورلر، فقط کتاب مقدس تفسیرلرینی گینه اوفورغه قوشارلر و وثینندن فالمش کیموماز چشمه لردن و بیتماز قاره لردن صاچوب طورورلر ایدی.

مونه بو قوملرنڭ معارف بایندهغی حاللری و معیشتلرنده گی ایشلری شوشی ایدی؛ بونلر بک ناچار فوللق و اڭ صوفر بر نادانلق ایچنده تمام حیرانلقده ایدیلر؛ بو نلرده حکمت ماضیه و شرایع سابقه بقایاسندن بک آز بعض بر پارچه لر بولنسه ده بو آزی ده بک آز ذهنلرده بیکلانوب فالمش ایدی؛ ماضی فی علم بک ناقص و حاضر فی علم برده بوق ایدی؛ دین وضع سندن اوزکار دیکی و طبیعتندن چیقدیغی ایچون اصولینه هم فروه سیننه شبهه لر کوبایمش ایدی؛ دین، شول قدر اوزگارش و شول قدر بوزولمش ایدی که طهارت گوتکان بردن نجاست، فناعت اورننده قومسزلق و سلامت امید ایتکان بردن غارت کیلوب چیقارده هیچ برسی نڭ سببی آڭلاشلماز بلکه

هر برسى نك سببى دين و شريعت ديوب و هملا نور و بناء عليه عقلر شاشوب
 هر كيم عقلدهده شربعتدهده فوضى لى مذهبينه نه بلانور ايدى؛ شونك
 سببلى هر بر عرفده ابا جيون هم حاريون مذهبلى طاهر بولوب باشقه
 بلالر اوستينه بكاندان بر دهشتنى بلا كيسلمشلى ايدى.

امت عربيه گه كيسهك آنلر، دورلى فييله لرگه بوانمشلى، ميللرده
 برى ديگرينه خلاف كينمشلى وهمهسى شهوتلرينه انقياد اينمشلى ايدى
 هر بر فييله اوز فرداشينه هجوم فيلور، باطورلر نك فانلرينى توگار، فادينلرينى
 اسير و ماللرينى جلب ايتهر. طهسى ايله دورلى قباحتك لرگه توشار
 و اعتقادلرينك فسادى سببلى بتون سيئاتنى زينتلى كورور ايدى؛ حتى
 عربلرده سخامة عقل شو درجهده ايديكه حلوان يصادقلى صنملىرینه عبادت
 فيلورلر و آچقدقلى وقت شونى اشارلر ايدى؛ اخلاق ناچارلقنده شول
 درجهده ايديلرگه حياتلى عارندن يا كه معيشتلى نفقه سندن فوتولامز
 ديوب قزلرينى اوتورورلر و دريلاى كومارلر ايدى و فعش شول
 درجهده ايديكه آنك فارشوسنده عفاق نك برده قيمتى فالمامش ايدى و العاصل
 نظام اجتماع عقدى هر برامت و هر بر فردده بومشامش حتى اوزولمش
 و آيرلمش ايدى. بتون خلق نك بو فاره بولوطلر آره سنده اواره بولولرينه
 و بو بلا فامچى لرى آستونده ايزيلولرينه الله نك كيگ رحمتى نهك راضى بولورغه
 كيراك؟ بس بونلرى فوتقارو ايچون اوزلرى آره سندن بر آدمنى وحى ايله
 امتياز و عنايهسى ايله فوت و بورهك جيبارورگا نيوشلى در. فيل بلنده،
 ربيع الاول نك اون ايكى سنده (دوروستى سكرنده) ميللاددن بش بوز
 يتمش برنجى يلدە يكرمچى آهريلده معمد بن عبدالله بن هاشم القرشى
 مكدهده يتيم بولوب طودى. آناسى، ولادتندن مقدم وفات اولمش و اول
 حضرتە بش دوه، بر آز فوى و بر جاريه دن باشقه بر نرسدهده قويمشامش
 ايدى؛ حتى بعض روايتده بو ميراث بو مقداردن بيله آز ايدى. آلتنجى
 باشنده آناسى ده غايب ايتدى. بس آنى باباسى عبدالمطلب اوز تربيه سينه
 آلدى. ايكى يلدن صوك اولده وفات بولوب آنى تربيه نى ابوطالب
 اوز اوستينه بوكلادى. بيوك توكلى كريم بر آدم ايدى. لكن بيك فقير
 و اوز بالالرينه جيتارلك نفقه نيده مالك دگل ايدى. اول حضرت اكرم

اوزیده قومی بالالرندن بر بالا کبی بولغاننڭ اوستینه آناسی آناسی بوق و کفیل اولغان کیشی سی ایله برابر فقیر ایدی. هیچ بر میندب آنی نریبهله، منی و هیچ بر مؤدب آڭا اعتنا قیلما دی. جاهلیت نبالری، وثنیت حامی لری، او هام عبادتچیلری و اصنام نریبه لاوچی دوستلر و یاقین قرداشلر آراسنده اوسدی. شولای بولا طروب هم بدنا هم عقلا هم فضیله هم ادبا شول قدر آلفه کیندی که حتی یاش وقتنده اوق اهل مکه آراسنده الامین دیوب معروف بولدی. فقیر و یتیم لرنی خصوصا کفیللریده فقیر و جاهل اولغان وقتنده بو قدر کالات ایله زینتلاو، عادتده بولنمادیغندن بو ادب البته بر ادب آلهی در. اطرافنده غی نوملر همه سی حتی دوستلری و اقرباسی، کیم درجه لی، اخلافسز، وثنی، وهم گه تابع نادان و طریق خیردن عادل بولدی لری حالده، اول حضرت اکرم نڭ کامل، اخلاقی مکمل، موحد وهم دن خرافاندن قاچوچی، اعتقادی صحیح، فضیلت که مطبوع بولوب کھولت که (قرقرغه) ابرشمک لگی بک عادتده کورنگان شی دگل بلکه بغشی غینه خارق العاده در.

بونڭ کبی اوفو، یازودن بیل، معروم بو یتیم و فقیر حقنده معتاد، آنڭ نفسی اول نشأتدن زمان کھولتینه قدر کوردیکی نرسه لر ایله منطیع بولمق و فاتوشدیغی کشیلردن خصوصا قردش لرندن ایشندیکی شیلر ایله متأثر اولمقدر؛ ارشاد فیلوچی کتابده، تنبیه ایتوچی استاذده و بر شی نی قصد قیلغانده یاردم بیره چک بر تیره کده بولماسه اول وقت امر معتاد، هر کیم نڭ ذکر قیلدیغیز حالده بولنمق لغی بیگراک آچق معلوم اولان بر فضیه در؛ بس اگر افندمز علیه السلام دهده ایش عادتده گی وجه ایله بورس ایدی اول حضرت اکرم ده تمام ار بولوب چیتکانگه قدر آنلرڭ اعتقادلری ایله اوسار، عادت منده لرنی آلور، اوسدیکی سوڭنده نظر و فکرگه محال فالور؛ بس آنلرڭ خلافینه دلیل فایم بولسه شول وقت غینه آنلره مخالفت فیلور ایدی (اول حضرت اکرم عصرنده گی بک آز بعض آدملر شولای قیلیمش لری ایدی)؛ لکن اول حضرت صلی الله علیه وسلم ده ایش، بتونلای بولمادی و بو سنت نڭ خلافنده بوردی وثنیت آڭا مبداء عیبرنده اوك مبغوض ایدی، صبی لغندن باشلاب اخلاقی بک کورکام و اعتقادی بک طازه ایدی.

فرآنده گى (وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى) دىگان سوز، توحيدكا اهدادان مقدم وئيت اوزرينه ياكه خلق عظيم دىن ايك ناچار يوللرده بولدىك ديمك دگل بلكه آدملىك خلاصىنى وطريق صوابغه كرتونى اميد ايتكان اهل اخلاصنىك فلبلرىنى باصقان خىرت معناسندهر، اولىكى معنانى وىرو افندمز عليه السلام عقنده هم آنك تارىغنه افترادى؛ بس الله تعالى، اول اكرم نىك بصيرتى التماس ابدن شى گه هدايت وىردى، رسالتينه سايلادى وشرىعتىنى تقرب اىچون خلقى آراسندن اختيار ايتدى.

اول حضرت اكرم نىك اوز حاجتىنى سد فىلورلىق مالى وار آنك اوستينه ديلسه دىنى آرندىرو مېكن ايدى. ايلك حضرت خديجهده وكيلى بولوب رزقى كىكيايمش صكره زوجهلك كه اختياري صوگنده بتون مالى آفقى بولمىش وطور مال وايتكان فايدهلر ايله مېچ بر شى گه محتاج بولور درجهده فالمامش حتى قومىنىك اك ضرورلى ايرشكان درجه گه ايرشو بك آنسانلانمىش ايدى؛ لىكن شولاى بولا طروب اول حضرت اكرم، دىباغى قزفمادى، آنك زخارفينه آلدانمادى ودىبا نعمتلرندن نفسلىرى قزفغان شىلرگه وصول اىچون باشقهلر كىره طورغان بولغى كرمادى، بلكه بىغشى طورايغان صابون كافى ناس بولنغان حاللردن نىقنى آرطه واردى اك طور مقصودى قومىنى وبتون عالمىنى ياوزلىق دن قونقارو ايدى وشوندىن مخرجنى طلبده اللهه مناجات وتوسل هم مراقبه وتفكر اىچون انفراد وانقطاعنى سهور ايدى؛ حتى آنى بو ايشلرگه قزوقدره طورغان الهام الهى دن حجاب يارلدى، نور قدس ظاهر بولدى ومقام اعلى دن وحى ده كىلدى رسولده بولوب كىندى.

آنا بابالرىندن بر پادشاه بوق ايدى كه حتى سلب فىلنغان ملكتى ايتناسون؛ آنك قومى مناصب سلطنتى استاودن بك يرافنده وكعبه گه نسبت شرافتى ايله كمال قناعتده ايدىلر؛ بو مدعانى اول حضرت اكرم نىك باباسى عبدالمطلب نىك ابرهه الحبشى گه فارسى معاملسى بك آچق اثبات ايتدهر؛ ابرهه كىلدى، آنك مقصودى عربلرنىك معبود بيت حراملرنى، حاجىلرنىك ماويلرىنى، آللر نىك اورنىنى وقربىشلىرنىك ابنائى عرب كه

فارشى مافطانفانده حجتلر بىڭ منتھاسىنى يعنى كعبەنى يىرۇب اوج آلمق ايدى؛ بعض عسكەر مەكە اطرافىنە كېلۇپ ايچنە عبدالمطلب نىڭ دە ايكى يوز دۈەسى بولغان بىر كىتۈنى سۈرۈپ كېتىش ايدى؛ عبدالمطلب بعض بىر كىشىلەر اېل اېرەگە باردى؛ اېرەگە آنىڭ حاجىتىنى سۈردىغىنە ايكى يوز دۈەسى قايتارۇپ وېرۈنى اوتتى؛ بۇندايون طور بىر قورقۇ و قىتىنە بويلا، كچۈك بىر نرسە سۈرۈپ ماطاشدىغى ايچون اېرەگە آنى شىلتەلدى؛ مونە عبدالمطلب شول وقتدە (بىن، دۈەلەر خواجەسى كعبەنى اوزىنىڭ ساقلاي طورغان تىگىرىسى وار) دىۈب جواب وېردى؛ مونە عبدالمطلب شوشلاي ايتۇپ نھايە انقياد واستىلامنى كورستى؛ حال بۇگە اوزى قېرىش كە امىر بولماسەدە رياست مەكاندە ايدى.

اما افندىز عليە السلام دە قايا بۇ رياست بولسۇن بالعكس اول حضرت اكرم باي دىگىل و قومى آرەسندە مقامى دە اورطە طبقە دن اوستون دىگىل ايدى. بۇندايون بىر ذات، كۇب مالىسىز، جاھىسىز، عسكەرسىز، ياردەمچىسىز، قۇۋ شەرىئەسىز. يازۇدە مەھارتسىز، خىتابتدە شەرتسىز نەكە ملك و سىلطان دەۋا قىلۇرغە كىراك؟ اول حضرت، نفوس عامە دە مەكانت كىسب قىلا و ياخۇد خاسە آرەسندە درجە كوتارە طورغان ھېچ بىر شىگە مالك دىگىل ايدى؛ مونە ايش شوشلاي بولۇپ اول رسول اكرم نىڭ نەفسىنى نەفسلەر اوستىنە، باشىن باشلەر اوزرىنە و ھەممىنى ھەمتلەر يۇغارىسىنە كوتارۇپ آنى بىتون امتلارنى ارشاد ايچون سايلىغان، قارە بولۇپلارنى كىشى ايچون كىفيل قىلغان و بىتون عالمىنى احباغە و سىلە ايلگان شى، نىدايون بىر نرسە بولۇرغە كىراك؟ بۇ دىگىل فقط اللە طرفىدىن آنىڭ قىلىنە القاقىلغىغان بىر شىدەر؛ عالمەگە بوزۇق اعتقادلارنى تۈزەتۈرگە و چىقىرىدىن چىققان اخلاق و عادەتلارنى اصلاحغە حاجت وارلىقى و شۇنىڭ ايچون بىر مەقدم و مەصلح كىراك لىكىن اللە زەالى آنىڭ كۆكۈلەنە سالىدى؛ بىس اول حضرت اكرم دە ايشگە كىشىدى، عىنايە آلەينە آنىڭا ەملىندە ياردەم وېردى و اجلىدىن ايلەك مەقسۇدىنە اېرىشىردى؛ بۇ دىگىل مەگر وھى آلەي دەر، آنىڭ نۇرى آلغە چىغۇپ يوللارنى ياقۇرطە و اول حضرتنىڭ دىلەلگە احتىياجىنى كىتارەدەر؛ بۇ دىگىل مەگر وعدە سەۋىدەرگە اول رسول اكرم ەندىنە قوماندان و عسكەر اورنىنە طورمىش دەر.

بر مرتبه ایسا بلاب قارا کز. بتون دنیا وثنی لك دهری لك وزندقه لك
 آرسنده حیران بولوب طور دقلری وقت اول رسول اکرم بر یالغزی
 چقدیده بتون آدم لرنی توحیدکا وبتون اوصافی کمالنی جامع قوه سامیهنی
 اعتقادغه دعوت فیلا باشلادی: وثنی لرگا وثنلرینی وبتون معبودات باطله لرینی
 فویولاهوت اقدس ایله جسمانیات آرسینی خلط فیلا طورغان مشبه لرگه
 تشبیه لرندن طازار و وثانویه گه افراد وجودده گی هر بر نرسه بی اکوان ده
 متصرف آله واحدکا فایتارو ایله امر فیلدی، طبیعیوننی عقل لری ایله
 حجاب طبیعت ماوراسنده بولنان شیلرگه صوزولورغه وشول واسطه ایله
 طبیعت آنک ایله فایم اولان وجودنی بیلوکا ایندادی ورئیس لرنی، سموات
 ایله ارضنی خالق وجسدلرده گی روح لرنی قابض اولان معبود واحدکه اطاعت
 واستکانتده عامه ایله بر صفغه توشارگا چاقردی. بو رئیس لردن بر طائفه
 (رؤسای ادیان) قوللر ایله الله آرسنده واسطه لرنی دهوا فیلالر ایدی؛
 بس بونلرک الک ضرور لری ایله بونلره اوشانغان الک کچوکارینی اللهغه نسبت
 مساوی دیوب آنلره دلیل ایله بیان ونور وحی ایله کشف ایلدی وبونلرک
 دعوی قیلدقلری قدسیتلرندن عبودیت باصقو چینک الک توبانگی باصغینه
 نوشولرینی ورب واحددن استعانتده هر بر نفس ایله مشارکتلرینی
 طلب واول ربغه نسبة همه سی ننگ مساوی بولولرینی اعلان وبونلر آرسندغه
 تفاوت و بیوک لک ننگ فقط علم یا که دیگر بر فضیلت بین ایکانلکینی بیان
 قیلدی؛ عادت قوللرینی و تقلید اسپرلرینی وعظی ایله فوزغانوب روحلرینی
 فوللقدن آزاد بولوغه و قوللرینی ایشلرندن و مقصودلرندن طبیه طورغان
 بو غاولردن چیشارکا تشویق ایلدی.

کتب سماویه اوقوجی لرنی و شرایع آلییه امانت لری فایم لرنی برافمادی
 بلکه آنلردن بو کتابلر ننگ حرف لری اوستونلر، طوقطاب طورغان لرنی غیبی لك
 ایله توصیف قیلدیغی کبی شهوتلرینه ایباره لك اول کتابلرینی تعریف وکوب
 مقصوددن باشقهغه صرف ایتوچیلرینی ده شولای انکار و تقبیح ایلدی
 و آنلری شول کتابلرینی آکلارغه و سرلرینی تحقیقغه چاقروب شول وقتده
 نور و سعادت ایچینه چاققلرینی سولادی؛ هر بر آدمنی اوزنده قوبلغان
 مواهب آلییهنی التفاتینه آلورغه وارلرینی قادیلرینی عامهنی همه سینی

اوز لرینی معرفت گا دعوت فیلدی و دیدیکه: الله، سزنی عقل ایله تخصیص و فکر ایله تمییز ایلدی؛ شو نك ایچون سز عقلکیز فکرگز ارشاد فیلقان شیلرینی اراده ده کمال حریتده سکیز؛ الله سزه کوز الدبکیزده بولغان جمیع اشیانی عرض فیلندی و آنلری آ کلاب فایده لانورغه فوشدی، شریعت عادلده قضیات کامله حدودنده و فوف دن باشقه هیچ بر شرط و هیچ بوقید فوبیادی؛ سز، الله وحی ایله تخصیص ایلدیکی آدملردن غیری هیچ کیم نك و ساطتندن باشقه مجرد اوز عقلکیز و فکرکیز ایله معرفه اللهغه وصولغه قادر سکیز.

اول رسول اکرم بونلره مبدع کائنات نك اوزی کبی آنك وحی ایله تخصیص فیلقان آدم لرینی ده دلیل ایله بیلورگه فوشدی و بونلره (رسوللره) احتیاج نكده وجود باری نی اعتقادده دگل بلکه بالفز شریعتده وارد اولان صفتلرینی معرفتده ایکانلکینی بیان فیلدی و دیدیکه: هیچ کیم نك هیچ کیمگه سلطه سی یوق فقط شریعت رسم و عدالت لازم فیلقان درجه ده گینه در؛ بو نك سوگنده انسان اراده سی ایله دیلسه قایه و ارسه ده تام اختیارلی در. هم دیدیکه: انسان روح ایله جسم دن مرکب و بناء علیه شوشلای فاتوشقان ایکی متغالی عالم دن بولدیفی سبیلی، بو ایکی نك هر برسینه خرم ت فیلورغه و حکمت آلهیه تقریر ایدن حقلرینی و برورگا نبوشلی و مجبور در؛ و هر کیم، بو حیاتنده وقت، کیله چک حیاندی بولقاچق شیلر ایچون حاضر لانووی فرض و لازم در؛ آخرت آز فلرینك ائک خیر لوسی، اللهغه عبادنده اخلاص، هر کیم حقنده عدالت و هر بر آدم نی حلق و نور علم و معرفت طرفینه نصیحت و ارشاد در.

مونه اول حضرت اکرم شوشی طور دعوت ایله هیچ بر حال و هیچ بر فوتسز بر بالکزی طوردی، دوروشدی و همه سینى وجود کا هم چفاردی؛ حال بوکه اول وقت بتون آدم اوزلری عادت لانگان شی گا دوست و بیله ادا کوری شیلرگا دشمنان ایدیلر (دیلاسه اولگی سی دنیا و آخرت خسران غه ابرشدیروب ایکنچی سی راحت و سعادت نك ایچینه ده آتسون). اول وقت اول حضرت اکرم نك ایلنه سنده گی، خلقلر، شهوتلرینك فوللری و رسالت معناسنی آ گلماز جاهلر ایدی؛ عامه نك عقللری خواص نك هوالرینه باغلانمش و عقول

حواس دهر فقیرامی نڭ دعوی سنه نظر دن - غرور عزت ایله پهرده لشمش
ایدی؛ اوزلرنجه اول فقیرامی ده آنلری نصیحت درجه سنه کونارورلک
و آنلرڭ یوغاری مقاملرینه لوم و تعنیف ایسه سوز نیکزورلک نرسه
کورمازلر ایدی.

لکن اول حضرت اکرم، فقیری وضعفی ایله برابر آنلری هجت ایله
جیکار زجر و نصیحت ایله فارشی آلور، عبرتله تنبیه و کورکام و عظ ایله
احاطه قیلور ایدی؛ اول رسول اکرم، هر بر حکمنده سلطان فاهر کبی
ایش بورتور امر لر فنده نهی لر فنده عدالت قیلور، امتینی تربیه خصوصنده
اب حکیم دن زیاده آنلرڭ مصلحتلرینی قارار، آنلره شدتنده بیله رؤف
و سلطه سنده بیله رحیم ایدی.

مونه بو وضعفی ایچنده گی بو قوت، بو عجز مظنه سنده فی بو سلطنت
بو امی لک ده گی بو علم و بو عمرات جاهلیتنده گی بو رشاد، ینان عبادت بولورغه
کیراک؟ بو دگل مگر جبروت اعلی نڭ خطابی، قدرت عظمی نڭ غلبه سی،
عنایه علیا، نڭ نداسی و هر بر شی نی علمی و رحمتی ایله احاطه ایدن نادر
علی الکل الله نڭ خطابی در؛ بو ایش الله نڭ امری در که قول فرغه بهریله،
حجابلر نی یاره، پهرده لر نی جرنه والله اختیار قیلغان بو ضعیف آدم نڭ لسانی
ایله قیلرگا نفوذ قبله در؛ مونه اشیو حقیقتلر نی سوزلار گه، الله تعالی بو قوم
آر سندن بو ضعیف نی اختیار قیلغان حتی بو بنی نڭ آدم لر آر سنده معتاد
بولمغان وجه ایله کیلورنندن و بو وجه لر ایله اختصاصندن آنڭ نبوتی ظن
ور بیه دن یراق برهان ایله آڭلا شلسون.

نبوت کا بوندن طور نیداین برهان وار؟ امی بر آدم طور سوننه یاز و چیلر نی
یاز دقاری هم اوفودقاری شیلر نی آڭلارغه دعوت قیلسون، مدارس علم نی
کور مگان بر کشی چقسونده علماعه بیلدیککن نرسه لر نی صافلا کز طازار طکتر
دیوب فقهر سون، معارف چشمه سندن بر طرف ده فی کشی عارف لر نی ارشاد
قیلسون، واهملر آر سنده اوسکان بر ذات کیلسونده حکمانڭ کا کری
یر لرینی طور ایتورغه طوطونسون و سداجه طبیعت کا الڭ یافین و نظام
غلبه نی فهم و نظر دن الڭ یراق بر شعب بلکه بر قاج شعب آر سنده
اوسکان بر آدم چقسونده کرگان کشی مسعود و قاجقان کشی هلاک بولاچق

اول وقتدهغی همه دین و همه قانون و عادتلرنک خلافتنه بر دین و شریعت
وضع قیلسون.

مونه بو طور و عجب ایش، نیدن عبارت بولورغه کبراک؟ احتمالکه
بو، آدم دگل بلکه ملک کریم در دیوچیلر بولور لکن بز الله تعالی
(ان هو الا بشر مثلکم یوحی الیه) دیدیکجه آنی، جمیع انبیانی تصدیق
قیلغان بر نبی دیمز؛ لکن رسالتینه افتناع ایچون کوزلرنی چاغلدیره،
حواسنی حیران قیلا و مشاعرنی دهشتلاندره طور: ان شیلر ایله ماطاشمایوب
هر بر فوتنی نه ایچون حاضرلنگان شوکا صرف ایله امر ایلدیکی کیی
خطابنی ده عقلغه تخصیص و خطا ایله صوابده آنی ساکم و بناء علیه دلیل
و برهاننی ده فوت کلام، سلطان بلاغت و صحت دلیلدن عبارت قیلدی؛ حتی
اگا آلدندن ده آرطندن ده باطل کیلماز چونکه اول، حکیم حمید جانیندن منزل در

قرآن

افندمز صلی الله علیه وسلم نك نشاتنده و امن لکنده اولان حاللری
یوغاریده ذکر قیلنغان وجه ایله اولمق لغی، بزه شبهه سز اولان خبر متواتر
ایله ایرشدیکی کیی اول حضرت اکرم بر کتاب کثوروب آنی الله دن
منزل دیوب آیتووی ده بتون ملتزنک تواتری ایله ثابتدر؛ مونه بو کتاب،
مصاحفه مکتوب و بو کونه قدر بك کوب مسلمانلرک قیلرنده محفوظدر؛
بو کتاب، امم ماضیه اخبارندن اجیال حاضره و مستقبله ایچون معتبر و کیرا کلی
بولغانلرنی جیدی، صحیح لرنی آلوب او هام باصقان باطللرنی قویدی؛
بو خبرلرده گی و چوه عبرت که تنبیه ابتدی، انبیانک الله بزه بیلدیرونی
ایستیان سپرتلرنی و آنلر ایله امتلری آراسنده بولغان ایشلرنی حکایه
قیلدی، آنلری، رسالتلرنه اعتقاد قیلغان اهل دین رمی و افترا ایتدکلری
شیلردن پاکلادی، ملل مخالفه دن بولغان عالملرنی اعتقادلرنی بو زغانلق،
حکملرده خلط ایلگانلک و کتابلرنی تاویل ایله اوزگارتکانلک ایچون مؤاخذه
ایلدی؛ آدملره مصلحتلرنه موافق حکملر فوشدی، او یله حکملرکه واقعا
اول احکام ایله عملده و آنلری معافظه ده عدالت و فایده کورندی و رسول

اکرم تحديد ایلدیکی حددن چقمغانده اول حکملر ایله، جماعت ایشلری انتظامغه کیردی. صوگره بر زمان مسلمانلر آنلری اهمال ایلدکلرندده و اول کورسانکان روحدن بیراقلاشدقلرندده بک کوب ضرر و بلالر کورندی؛ مونه شوشی سببنن بز کمال جسارت ایله اینتامزکه اسلام، شرایع وضعیه ننگ همه سنندن اوستون و بوده شرایع امده نظر ایندن هر بر آدمه معلوم در. قرآن بو قدر ایله دخی طوفامدی؛ بلکه فلبلر آغا خشوع قیلاچق و آنلری استقبال ایچون عقللر فوزغالوب همترلر صرف اولنه چق بک کوب حکمتلر، موعظه ار، ادبلر کتوردی.

قرآن او ایله بر عصرده نازل اولدیکه -- راوی لر متفق و اخبار متواتر درکه -- بو عصر، عربلر عنندنده عصرلرننگ اک مترفی سی، فصاحتده فونلی سی و اوزغان عصرلرننگ همه سینده نسبة رجال بلاغت و فرسان خطابننگ کوبلکی ایله امتیازلیسی آیدی؛ اول وقت عقل جیمشیلرندن وز برکلکننگ نتیجه لرندن عربلرنگ طالاشا، طالاشا ایستدکلری و تنافس ایلدکلری شی، یالغز سوزده غلبه و سوز ایله وجدانغه اثر قیلو و عقللرنی قناعتلاندرو آیدی؛ آنلرنگ بو خصوصده کی ماقطانشو طالاشولری اول قدر آچق ثابتدرکه آنی بیانغه بیله احتیاج یوقدر.

هم دخی تواترا ثابتدرکه: آنلر، اول رسول اکرم گه معارضه غه و آننگ دعواسنی ابطالغه بک حریم اولدقلرندن آننگ الله دن خبرینی نکذیب ایچون یافین و براق هر بر وسیله یی ایزلار لر و قوتلرنده بولغان هر بر شیئی کتورورلر آیدی؛ بونلر آراسنده عزت پادشاهلری ده آغا فارشی معانده کا حمل قیلوچی سلطنتلرده، امارتلری آنی محونی ایستگان امیرلرده و آغا متابعتدن تکبرک قیلوچی خطیبلر، شاعرلر، کاتبلرده وار آیدی؛ بونلر همه سی آغا مقاومتده بک شدت قیلیلر، آنا بابا دینلرینی و سلفلری اعتقادلرینی بوزدرماسقه بار فونتلری ایله بک زیاده دوروشدیلر.

مونه شولای بولا طوروب اول رسول اکرم، آنلرننگ ایسابلرینی خطا دیور؛ عقللرینی سفاختکه اسناد قیلور، صنملرینی حقارت ایتهر و آنلری هیچ کورمادکلری و هیچ بر خاطر لامادقاری شیلره چافرور آیدی؛ اوزیننگ بونلرنگ بارسی آلدنده شوشی کتابدن بر فسقه سوره یاخود

اون سورهنك مثلىنى اتيان ايله تعدى دن باشقه دىلى يوق ابدى؛ آنلر ايسه، ايسته دكلرى قدر علمانى هم فصعاً وبلغانى جيوب اول كتورگان شيلردن برر شينك مثلىنى كتورته رهك آنى صاحب دعوتى الزام قبلورغه وجهيتىنى بوزارغه تام قدرتلى واختيارلى ايديلر.

بزه هم نواتراً كلديكه بونلر، اوزلرى تعدى ونيسكاريلك كه چوماو زمان تعدى بك اوزاق بولا طوروب معارضه دن عاجز فالدیلر وخور بولوب كبرى فايندیلورده قرآن كريم نك باشقه كلاملرنك همه سندن اوستون و حكمى نك جبيع احكامدن يوغارى بولمق لفى ثابت بولدى؛ مونه بوقدر قوت و حقيقتلرنى شامل بوكتاب نك لسان امى دن ظهورى، آنك صنع بشردن دگل بلكه علم الهى فوياشندن صاحلگان بر نور ورسول امى لسانى ايله مقام ربانیدن صادر بر حكم ايكانل كينه اك ظاهر بر معجزه واك فوتلى بر دليلدر.

حال بوكه قرآن نك عجابى بر بوغنه دگل بلكه آنده بعض بر غيب دن خبرلر ويريلوب شول خبر ويرلگان كيفيت چه واقع اولمش در:

(غَلَبَتِ الرُّومُ فِي آدْنِ الْاَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ فِي بَضْعِ سِنِينَ - وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ) كى استقبالدن خبر بيروب مدلولى بلا تعلق واقع اولان آيتلر، قرآنده بايتاق واردركه بونلر آنى حق تلاوت ايله اوفوچيلرغه معلومدر. ذانا عربلره فارسى قرآن ايله تعدى خصوصته كيلگان آينده، غيب دن كلام نك برسى در: افندمز عليه السلام، قرآن ايله تعدى فيلدى وقرآن دن بر فسقه سورهنك مثلىنى كتورسولر دعواسندن فايتاچينى سولادى؛ بلاد عربيه بك كيك، سكانى بيك كوب واطرافى بك يراق بولا طوروب اول حضرت نك دعوتى دورلى يافدن كورورگه كيلگان جماعتلر واسطه سيله هر بر طرفه طارالور ابدى؛ اول حضرت نك بلاد عربيه اطرافنده سياحتى اوزمامش وآندهغى رجال علم ايله معارفه سى بولمامش ابدى؛ ذانا امت عربيه كى طور برامتنك افتدارنده امانت قوبلغان بر

تربیتی معرفتند، علم بشر عاده بیل فاصر ایدی؛ مونه ایش شولای بولا
 طوروب اول حضرتنک (سز اوزبکز نك بار اعوانگزی جیسه کزده بو قرآننک
 بر قسقه سوره سینگده مثلینی کتوره آلماز سز) دیوب حکم قطعی سی،
 قضای بشر بولورغه اصلا معقول و موافق. دگلدر؛ آزغنه عقلی وار هر
 کیم عندنده بونک اقتداری کی اقتدار صاحبندن وجه ارضنک خالی
 دگل لکی ظن غالب بولا طوروب اول حضرت اکرم کی عقلی اعداسی
 طرفندن بیل تسلیم قیلنغان بر ذات، بویل کولکی گه قالدیره چق برشی نی
 نچک التزام قیلحق کیراک؟ بس بونک مثلینی کتورودن هر بر فوت عاجز
 دیوب احاطه ایدن یالکز بر الله بولدیقندن بو حکم قطعی، اول رسول
 اکرم نك لسانی ایل ناطق شول علیم خبیر حکمی بولورغه تیوشلیدر.

بعض وهمچیلر ایتلر: عجز، فقط عاجز بولغان کشی ضررینه دلیلدر؛
 چونکه عاجز قیلحق، خصمی طوقانمق دیمکدر؛ خصم، آنک عندنده کی
 بعض مساماتی التزام قیلورده جوابدن عاجز و بنا علیه بو حجت فارشوسنک
 ملزم بولورده فالور؛ لکن باشقلر اول تسلیم قیلنغان شی گه مسلم
 بولماسلرده بو دلیل آنلری الزام ایلیه مز بلکه احتمال آنی ابطال ایچون
 بک یاقین بر یول طابارلر.

بز یوغاریده ذکر قیلدیغمز سوز ایله بو وهم اساسندن جیمرلوب
 توشه در: چونکه اعجاز قرآن باشقه، مسلمات ایله بر کشینی الزام دخی
 باشقه؛ بونلر آراسنده هر ایکسی ده عجزنی موجب بولودن باشقه بر
 مشابهتده یوق: مسلمات بر کشینی الزام قیلدر فقط اول کشی تسلیم
 قیلدیغی ایچون اما اعجاز قرآن امر واقعی نی یعنی قوای بشریه بلاغنده
 آنک درجه سینه ایرشودن عاجز ایکنلک نی اثبات ایتهدر.

بز فقط قوای عرب دیبه دک بلکه قوای بشریه دیدک: چونکه
 قرآن عربجه کیلدی و اول حضرت اکرم زماننده غی هر پر عرب آنی
 ایشندی بیلدی؛ اول عصر اوزی عصر بلاغت و قومده شدت عناد بولا
 طوروب عرب آکا معارضه دن عاجز قالدی؛ ایمدی ایش بولای بولغاچدین
 فارسی یا که هند یا که رومان کشیلرندن بررسی نك قرآن غه معارضه
 قیلووبنی یعنی بلاغه عربیه ده عربلردن اوزوب کیتووینی قایسی عافل
 درست کورمک کیراک؟

بس رسول اکرم ايله باشقه لر آراسنده وجود هم تریبه ده مهائلت
حتی آنلرک کوبسی آکا نسبة علم ودراستده ممتاز بولا طوروب
بونلرک بارسى نك آکا معارضه دن عاجز فالولرى؛ بو کلام نك کلام
معتاد دگل بلکه وحى آلهی ایکانلکینه دلیل فطعی در.

هم قرآن کریم نك آنلرک بارسینک انیمان مثلدن عجزلری ایله
حکمی آکلاندرکه افندمز صلی الله علیه وسلم، ایشنده تمام ثقه وایشانویچ
ایله بولمش در؛ مونه بو ایش و یوغاریده سولادیکمز باشقه ایشلر همه اول
رسول اکرم نك بک اوزاق زمان حتی ایلینه قدر شول موقع معین ده طور مقلعی،
اول حضرت اکرم نك وحی ایله ممتاز ایکانلکینه و خبرینک عند آلهی دن
اولوق لغینه اول قدر توتلی دلالت قیللرکه هیچ بر عاقل منصف نك آکا
قارشى طور و احتمالی بوقدر.

ایمدی تمام آکلانلدى: قرآن الله جانبندن منزل ومعجز بر کتاب وافندمز
صلی الله علیه وسلم آنک حق رسولی در؛ بس فرآنده وارد هر بر شینی
اعتقاد اول حضرتدن ثابت هر بر هدی وسنة متبعه ایله اخذ لازم و واجب در؛
قرآن ده اول رسول اکرم نى خاتم الانبیاء دیمش ایدی؛ بس آگاهه
ایمان و اعتقاد لازم و تیوشلی بولادر.

بونسی بولدی ایندی بوندن صوگ بزه اسلام نك وظیفه سیننه، اسلام
دعوت ایدن شیلرگا، اسلام نك سرعه عجیبه ایله انتشارینه و اول رسول
اکرم نك خاتم النبیین بولوق لغینک سرینه اشارت قیلورغه قالدی:

اسلام

اسلام، بر دین درکه انی افندمز علیه السلام کتوردی ده اصعب
و آنلره معاصرلر انی بیلوب آکلاب حفظ قیلدیلر و بر زمان—برده اختلافسز
نام و یلده اعتسافسز، فرقه لرگا شیعه لرگا میلسز—آنک ایله عمل قیلدیلر. بئم
مقصودم بوراده بومدعی نى اجمالا سولاب تفصیلینى اهل بصیرت نك اوزارینه
طابشرمق در؛ بئم بو اورنده سندم کتاب، سنة قویمه و هدای راشدین در.
اسلام الله نى ذاتنک، افعالنده توحید و مخلوقات غه مشابیه تندن نزیه ایله کیلدى.
اسلام چه بو عالم نك خالق و احدی وار؛ اثار صنعتنی دلالت ایدن (علم، قدرت و اراده)

کبی صفتلر ایله منصف در؛ آکا مخلوقاتندن هیچ بر مشابه یوق آله ایله مخلوقاتنی ارسندک
 آنک آنلری موجد و آنلرک آکا فایناچققرندن باشقه بر نسبتده یوق
 (فل هو الله احد، الله الصمد، لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفوا احد)
 فر آنده وار داوان (وجه، ید، استواء) کبی لفظلرک همه سی نک اللهغه
 مناسب معنالی وار؛ بو معنالرنی قرآن ایله مخاطب اولان عربلر بیلورلر
 وهیچ بر اشتباه فلان قیلمازلر ایدی.

اسلام چه الله نک ذاتی ده صفاتی ده عالمن هیچ بر جسد وهیچ بر روح ده
 بروز ایتماز؛ بر وزو حلول محالدر؛ فقط الله تعالی ایستادیکی بعض بر
 آدمنی علم ایله وبعض بر عملرگا قدرت و برو ایله تخصیص فیلور؛ اوله
 بر سنت ایله که اول سنت تغییر و تبدیلدن مصون علم ازلی ده ثبت قیلنمش در؛
 بو امر مخصوص دن هیچ بر شیئی هیچ کیم گا هیچ بر هافلنک برهانسز ایتووی
 درست دگلدر؛ هر کیم گه سولانا طورغان شی اوله بر برهان ایله ثابت
 بولورغه نیوشلی که آنک مقدماتی حکم حس که یا خود جمع بین النقیضین
 و ارتفاع نقیضین نک استعاله سی وکلنک جز نندن اعظم بولووینک وجوبی
 کبی وضوح ده حکم حس دنده عالی اولان بدیهیاتغه منتهی اولور؛ بو
 تخصیص قیلنغان آدملر اوزلریده باشقه لر کبی
 اوزلرینه نفع و ضررنی مالک دگل فقط آنلر الله نک حرمتلو قوللریدر
 و آنلرک قوللرنده بعض بر شی لرنی - موضع خاص ده حکمت خاصه ایچون
 اذن خاص و تیسیر خاص ایله خلق ایلمش در؛ الله نک بو خصوصده غی ایشلرینی
 هیچ بر دلیل سز بلورگا ممکن دگلدر.

اسلام، قرآن کریم نک (وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِّنْ بُطُوْنِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ

شَيْئًا وَّجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ) کبی سوزلری
 ایله آکلاندی که الله بزنی حواس ایله زینتلامش وشولرنی نیوشلی اورونلرغه
 صرف ایچون عقل هم باشقه قوتلر ویرمش در (چونکه شکر دیمک، نعمت
 نه ایچون ویرلگان آنی شوگا صرف دیمک در عربلر، شکردن شوشی معناغه
 باشقه شی آکللامش لردر)؛ بس هر بر آدم، فایده سنه هم ضررینه بولغان هر
 بر عملینی اوزکاسی در. درست بعض بر شیلر وار؛ بز آندن عاجز

بولامز، ادراکلامز متعبر و فوئرلریمز قاصر فالادر، بز اول شینی اوزمزه
 مسغیر اولان فوننگ اوستونده کوره مز و آنده، آکا خسوع و رجوع
 و آندن استعانت لازم اولان بر قوت فاهره گه مغلوب اولووینی سیزه مز
 مونه بو کبی شیلر یالغز بر اللهغه فاینارولادر. دیمک که بزم الله دن باشقهغه
 خسوع و اطمنانمز هیچ بر درست بولغان شی دگلدر. مونه شوژک کبی
 بزم امید ایتدیکمز یا که فورفدیغمز حیات آخرت ایشلرندهده اسلامچه
 الله دن باشقه هیچ کم گه التجامز درست دگلدر. یاخشیلقلرنی قبول و یاوزلقلرنی
 مغفرت فیلوچی همه سی الله در. بنا علیه یوم آخرت، فقط آفک بدتصرفنک در.
 مونه اسلامنگ شوشی فانولری سبیلی و ثنیتده - آکا صورت و لفظده
 باشقه بولسهده معنا و حقیقتده عینی اولان - باشقه دینده جیمردی؛ عقلر
 اوشبو عقاید باطله فویوروغینه طاغیلان اوهام فاسده دن طازاردی؛ نفسلر،
 شوشی اوهام گه لازم ملکات سیئنه دن پاکلانندی و شول پاکک سبیلی انسان
 معبودلرده اختلافدن و الله دن باشقهغه عبادتن فوتولدی؛ شانی، قیمتی، کرامتی
 کوتارلدی و الله دن باشقهغه خسوع قیلماز و بتون آدملره غالب بولوب کیتدی
 و هر کیم گه ابراهیم علیه السلام دیدیکی کبی (اِنِّی وَجَّهْتُ وَجْهَیْ لِلدِّیْنِ فَطَرَّ
 السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ حَنِیْفًا وَ مَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِکِیْنَ) دیمک و افندمز صلی الله علیه
 و سلم امر قیلغانچه (اِنَّ صَلَاتِیْ وَنُسُکِیْ وَمَعْبَآئِیْ وَمَعَانِیْ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ لَا
 شَرِیْکَ لَهٗ وَبِذَٰلِکَ اُمِّرْتُ وَ اَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِیْنَ) دیوب ایتمک مباح حتی فرض قیلندی.
 اسلام، فقط بر اللهغه توسل لازم و آندن باشقه ملجا یوق دیمک ایله
 آکلانندی که انسان هر و کریم در، اداره سی باشقه بر اداره گه - دیلسه اداره
 آلهیه دن بر شعبه دیوب ظن قیلنغان اداره بشریه بولسون دیلسه ظالم
 و غالب رئیس لر اداره سی بولسون دیلسه فبرلرده طاشلرده اغاچلرده یولدیزلرده
 خیال قیلنغان اداره موهومه بولسون - باغلانودن مطلق در. اسلام، شوشی
 حکملری ایله بیلدردی که: انسان هیچ بر تصورنده واسطه و شفیع لر گه کاهن
 و فلانلرغه و بز الله ایلان عبادی آراسنک واسطه مز، اسرار یگزنی بزه سولار گه
 نیوشلی در مسعود و بدبخت فیلو بزم فولمز ده در دیگان کشیلر گه هیچ برینه

اسیر و باغلامش دگل در. والعاصل اسلام کتورگان توجید سبیلی انسان، فقط بر الله نك قولی ایکانلکینی آکلاب آندن باشقه هر بر محتال و هر بر دجال نك تسلطندن فونقارلمش و آنلره عبادندن آزاد فیلمش در.

بس اسلامچه هر بر انسان نك دیگرینه نسبة حقی، حرنك حرکه نسبة حقی در: حقلق خصوصنده یوغاریده نوبانك طورده به لکای ده بوق؛ آدملر آراسنك تفاوت فقط عمللرده تفاوت سبیلی در؛ عقلنده معرفتك آرتقلقندن باشقه هیچ کیم هیچ کیمدن آرتق دگل؛ فضیلت فقط عقل و معرفت ایله در؛ عقللرنك وهم کیرلرندن و عمللرنك رباوکا کربلک دن خالص و طازه بولوندن باشقه انساننی اللهغه یاقین قیلا طورغان هیچ بر نر سه بوق.

اسلام، کاسبلرنك ماللرندن فقیر و مسکینلر حقی و عموم نك منفعتی متعلق بولغان قدرنی تعیین قیلدیبه آندن صوڭ اول ماللرنی، عمل وحدمتندن باشقه صفت و رتبه سبیلی بنم اول ماللرده حقم وار دیان اهل ظلم و بطلالتنك طرناقلرندن فونقاردی. کوچی جبتکان هر کیمنی عمل ایله مطالب قیلدی. هر بر نفس، فایده نیده ضرر نیده فقط اوزی کسب قیلغان شی دن کورور دیوب حکم ایدلدی (لها ما کسبت و علیها ما اکتسبت - فمن یعمل مثقال ذرّة غیرا بره و من یعمل مثقال ذرّة شرابره - و انّ للانسان الا ما سعی) آشوا ایچو، کبوم سالوم کبیلرده طیباندن هر بر شی نی هر کیم گه مباح ایدلدی. فقط شول شیلرنی حرام قیلدی که اول شیلرده اوزینه یا باشقه سینه ضرر بولور. و بو خصوصیه ده کافه بشرنك مصالحینه منطبق حدود عامه قویدی. بس هر بر آدم گه اوز عملنده استقلال ویردی. وهنلرنی سعی دن طوقطام اسقه اوزوشورغه تشویق ایتدی. اوزینه ضرر وحق غیر بولودن باشقه اسلام تعیین قیلغان هیچ بر حد یوقدرکه آدملرنك اجتهادی آنده باروب طوقطاسون. اسلام، تقلید نیده التفاتسز قویمادی؛ بر جمله ده آنی توبندن جیمردی، نفوس بشریه گه غالب بولغان عسکرلرینی طاراندی، مدارک ده قرار طابقان اصللرینی صورودی و امتلرنك اعتقادلرنده غی رکنلرینی بوزدی. اسلام، عقل غده یونه لدی: بک اوزاق سورگان یوقوسندن اویغانندی، اجتهاد و حقلق بولینه کیرتدی، آکا نور حقدن بر شعاع صالبوب (تون

فارانغو يول كويسز، مقصود يراق، آطده بك ضعيف، آزقده يوق آيده
راحتلانوب يوفلايق) ديوب ايتوچى وهم وسوسه لرندين فوتقاردى.

اسلام نك طاوشى، آحمق وسوسه چيلرننده جيكدى: ديديكه انسان
يوگانلاب يورتولور ايچون دگلر بلكه علم ايله هم عالمده بولنان اعلام
ودلائل ايله هدايت طابسون ايچون خلق قيلنمش در؛ معلم نك ايش
يوگانلاو دگل بلكه بالغز تنبيه وارشاد فيلو وطريق بحث كه كونديرودر.

اسلام، اهل حق حقنده (الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ) ديوب

آنلرى قائللرينه برده فارامايونچه سوزلرني تمهيز، حق بولغانلرينى بيلوب
قبول وصعئينى نفع سنى بيلمك لرينى رد قيلالار ديوب توصيف ومدح ايلدى
ورئيسك صانقانلرنه، امر نهى قيلوب باطدقلى درجه لرندين نوشورب
مرؤسلرى نظارنى آستنه قويدى؛ حتى مرؤسلر، آنلره ايسنه دكلرى
شيرلنى سولاسونلر، آنلرك زعملرلنى حكملرلنى امتحان فيلسونلر وآنلرى
ظن وخيال ايله دگل بلكه علم ويقين ايله فضاغه مجبور ايتسونلر.

اسلام، آدم لرنى آنالرندين بابالرندين تورائا آلدقلى شيلره تعلق دن
صرف واقوال سابقينى معاكمه سز قبول ايدنلرى حمق وسفاهتكه نسبت
ايلدى وديديكه: زمانده سبقت، سابقلرنك معرفنده عقلمده بوغارى بولولرينه
دليل دگل بلكه عقل ايله تمهيزده سابق ايله لاق متساويان حتى لاق،
اصول ماضيه ننده تفتيش ايله فايده لنديفندن، سابقدن معرفتلى راک بولورغه
نيوشلير؛ چونكه صوگفى لر، ايسكيلرنك اعمالينه مترتب عواقب سيئه نى
كورهلرده آندن عبرت آلوب سلفلرى ايشلگان طغياندين صافلانلر
(فُلُّ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ).

اسلام، آكلانديكه الله نك فضل ايشكى هيچ بر طالب كه باغلانما مشدر،
آنك هر بر شى نى واسع رحمتى هيچ كم دن طار دگل هم طار اولميه چقدر.
اسلام چه ارباب اديان نك، آنالرى اثارينه افتقارلى واسلاف لرى سزغان
سزقلىر واروب طوقتاو لرى بك طور عيب وفضودر. قرآن آنلرك
(بَلْ تَتَّبِعْ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَائَنَا - إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّهْتَدُونَ)

ديگان سوزلرينى ذم وتقييح مقامنده نقل ايتمش در.

مونه اسلام؛ شوشی حکملر ایله، سلطان عقلنی هر بر بوغاودن آزاد و آنی قول ایتمکان هر بر تقلیددن خلاص قیلدی، آنی حکمی و حکمنی ایله قضا قیلرچق اوز میلکتینه قایتاردی، آنگا فقط بر اللهغه حضور و آنک شریعتنی عندنده وقوفی ایله امر قیلدی؛ شونک ایچون اسلام نظرندن عقلنک هیچ بر حدی و نهاییسی یوق بلکه آنگا حدود شریعتده هر بر عمل و هر بر نظرنی قیلو جائزدر.

اسلام، مونه بو سولادیکمز حکملری ایله، انسانغه بک اوزاق زمان محروم بولوب طوردیغی ایکی طور نرسهنی قایتاروب ویردی: بونلرک بری استقلال اداره و دیگرى استقلال فکدر؛ مونه شوشی ایکی شی سببلی انساننک انسانیتی کاملاندی و اللهنک فطرت ایله حاضرلادیکی سعادتکا ایرشورگه مسنعد بولوب کیندی. صوغفی حکما عربنک بر انصافلیسی (آروپا مدنیتی، اوشبو ایکی اصل اوزرینه مبنی در؛ آدملر، نفسلرینی طانومايونچه و اراده لرینی صرفده و عقللری ایله حقایقنی طلبده حقمز وار دیوب بیلمايونچه، نفسلر عمل، و عقللر بحث و نظر ایچون هیچ بر فوزغالمادیلر بونلره ایسه بر نوع معرفت، میلاددن اون آلتنجی عصرده غینه ایرشمشدر) دیدیکی صوگنده آنلره بر نوع معرفت نک معارف اسلامیه و ادب اسلامدن یعنی شول وقت مسلمانلردن کیلووینی اثبات ایلمشدر.

ایسکی دین رئیسلی، عقول متدینیننی کتب سماویهنی فهمدن طیمشدر حق فهمنی اوزلرینه حصر قیلمشلر، اوز لباسلرینی کیمگان و اوز سلسکلرینه کرمگان کشیلرگه آنی آنگلانوون صارانلق ایلمشدر و عامه گه بو کتابلرنی اوقونی آنگلامازسزلق و عقللرینی فکرلری یونالگان شیلرگه صوزمازسزلق شرطی ایله گینه فرض بلکه مباح دیمشدر ایدی. صوگره بونلر دخی بر مرتبه چیکدن اوزوب اوزلرندن ده مزیه فهمنی صورمشلر، عقللرینی اشرايع و نبوات کتورگان شیلرنی ادراکدن قاصر دیوب و هملامشلر، باشقه لرکی اوزلرینی ده دورلی طاوشلر ایله تعبداً اوقولغان الفاظ عندنده طوقناتمشلر و شوشلای ایتوب حکمت ارسالنی بتونلای بترمشدر ایدی.

بس اسلام کیلدی، اللهدن منزل کتابی ایله بو رؤسای ادیان وضع ایدن شیلرنی دفع قیلدی (وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانٍ وَإِنْ هُمْ

الایظنون - مثل اللّٰدین حملوا النوراة ثم لم یحملوها کمثل الحمار یحمل أسفارا
 یس مثل القوم اللّٰدین کذبوا بآیات الله والله لا یدئی القوم الظالمین «امانی»
 لفظی فرائت و نلاوات ایل، تفسیر فیلنه در: یعنی بونلر کتابنی بر نرسه
 آکلما یونجه فقط اوقونی غیبه بیلر؛ بونلر بز فلان دینده دیلر لکن
 بیلوب دگلدر؛ اعتقاد دیوب خیالادقلری و دین دیوب ظن فیلدقلری
 شیلرنک هیچ برسی نه دلیللری یوقدر؛ بونلر، شول دیننک احکام
 و مقاصندن بر نرسه بیان فیلورغه ایستسهر، اوزلرینک شهوتلری
 نیلاگان طرفغه کیتو ایچون هیچ بر نأوبلین فلانن فورقمایلر (فویل
 للّٰدین یکتبون الکتاب بآیدیهم ثم یقولون هذا من عند الله لیشتروا به ثمنا قليلا).
 تورات آنلره یوکلا نوبده اوزلری یوکلامگان خلق، یهود طائفه سی در؛
 آنلر توراندن فقط الفاظنی کوروب، عقللری آنندن شرابع و احکام ادراک
 فیلور درجه ده اوسامش و آندهغی هدایت یوللرینی کورمامش ایدی؛ بنا
 علیه آنلرک نفوس بشریه گه لایق بولمغان بر حالده بولولرینی کورسته
 طورغان بو مثال بک موافق در. واقعا بونلر، ایشاک کبی ایدیلرکه اولده
 کتابنی یوکلاودن مشقت و آرفه باصلودن باشقه هیچ بر نرسه استفاده فیلمایدر.
 تورات آنلرک سعادت ایچون کیلدیکی حالده بوقدر جهالتنی اختیاروبو
 قدر شقاوت که توشو کبی، طاغی نینداین ناچارلق بولورغه کیره؟ مونه
 قرآن، شوشی تقریبلری و اعتبارغه دعوت ایدن باشقه آیتلری ایل، آکلانندی که
 هر بر دین اهلینه و - همه سی مساوی - هر بر فردکا اللهنک کتابنده و تقریر
 ایلدیکی شریعتنده اثبات فیلنغان شیلرنی آکلاب آلو فرض و لازم در
 وبونک ایچون فقط بر طبقه مخصوص بولمادیفی کبی آنک مزینده فقط
 بر وقت ایل سبقت دگلدر.

اسلام کیلگانده دین آیرلمش و بک آزی مستثنا همه خلق، یقیندن
 بر طرفغه کیتمش ایدی؛ هر برسی اور مسلکین الله دن دیوب ظن
 فیلور و شونک ایچون ازغوشور، لعنت ایتوشور و شونک اوستینه بو ایشینی
 للهغه یافین فیلا طورغان اک طور سبب دیوب ایسابلار ایدی؛ بس

سلام كېلىدى دە بونلرڭ ھەمە سېنە انكار قىلدى واللەنڭ دېنى ھەر بىر زمانە
 ۋەر بىر نېى لسانندە بىر توسلى دىوب بىك آچق بىيان قىلدى (ان الدين
 عند الله الاسلام وما اختلف الذين اوتوا الكتاب الا من بعد ما جاءهم العلم بغيا
 بينهم - ما كان ابراهيم يهوديا ولا نصرانياً ولا يكن كان حنيفاً مسلماً وما كان من
 المشركين - شرع لكم من الدين ما وصى به نوحاً والذي اوحينا اليك وما
 وصينا به ابراهيم وموسى وعيسى ان اقيموا الدين ولا تتفرقوا فيه كبر على
 المشركين ما تدعوهم اليه - قل يا اهل الكتاب تعالوا الى كلمة سواء بيننا وبينكم
 ان لا نعبد الا الله ولا نشرك به شيئاً ولا يتخذ بعضنا بعضاً ارباباً من دون الله
 فان تولوا فقولوا اشهدوا باننا مسلمون) قرآنە بونلر كېى بىك كوب آيتلر وار؛
 بو مختصرده آنلرى كتوروب بىترو مېكن دگلدر؛ اهل دېنى دىل ظاھر
 بولا طوروب اختلاف قىلشدىقلىرى اېچون عىلگان وشول مختلفى فىه
 بولغان نرسەنى بلورگە يول كورساتكان آيتلر، قرآن فى حق تلاوت ايله
 او قوغان ھەر بىر كىشى گە معلوم در.

قرآن كورساتدىكە اللەنڭ ھەر بىر زماندە ھەر نېى آرقولى كېلىگان
 دېنى، اللەنى ربوبىت وعبودىت ايله بىرلىك و آدملىك دنيا و آخرت مصلحت
 وسعادتلرى اېچون كوندردىكى امر ونھى لىرنە آڭسا اطاعت اىلمەك دن
 عبارتدر. اللە مونە بونى رسوللرە منزل ھەر بىر كىتابدە سولامش وشونى
 آڭلاب عمل قىلورغە ھەر بىر عقلنى دعوت اىلمشدر. اختلاف وقتىسدە
 فاي تولاق اصل وھند التناصف سوزلرنى اولچە بەچك مېزان مونە شوشى
 معنادە گى دېن در. مجادلە دە شدت، دېن دن آيرىلو وىراقلاشودر. خلافتىنى
 بىترو و قىللىرىنى ھدايت كە فاي تارو و ھەر كېم گە قرداش و معساون بولوب
 كىنو اېچون اڭ فسقە بول، اللەنڭ مونە شوشى معنادە گى دېننى انعام
 و عنايە سنى ملا حظە وشول دېننڭ حكملرىنى رعايە در.

درست ادیان صحیحہ نك سابقی ایله لا حقى آراسنده، عبادت صورتلرنك
 وبعض بر احتفال نوعلرنده هم بعض احكام خصوصلرنده اختلافلر وار؛ لکن
 بو اختلاف، الله تعالى نك هر بر زمان امتینه، آنلر خیرلی وملايم شیلرلی
 وپروینه مبنی بولدیقى ایچون الله حقنده قایا نقص بولسون بلکه بالعکس
 بك صور کمال در. رب العالمین نك سنتی، اشخاصنی تربیه ده علی التدریج
 یوردیکی یعنی بر نرسه بیلمايونجه آنا قورصاغندن چقدیقى سوکنده گاوده سینی
 هم عقلمنی آز آز اوسدیروب آخرنده فکری ایله اسرار وجوددن پرده لرنی
 جرطه طورغان بر درجه گه جینکزدیکی کبی امتلرنی تربیه ده اول
 باری تعالى نك سنتی وهدایتی تدریجا یورمش وبناء علیه انسان، خلق
 کونندن آلوب منتهای کمالینه ایرشکانگه قدر علمده وقبول خطابده بك
 کوب درجهلر اوزدومش در.

ابتدایین کیلگان وقتلرده آدملر، مصالح عامه نی دگل مصالح خاصه لرنی
 بیل فهم دن عاجز طورطفولینده ایدیلر؛ وجودکه یاکی کیلگان آدملر،
 اطفال کبی حسلری تحتنده وافع بولمغان شی گه عادتلانمازلر، بوگون
 ایله یارین آراسنده میزان قویه بیلمازلر، طومادقلری معنالرنی ذهنلری
 ایله آلامازلر وانبای جنسینه شفقت وجدانینی سیزمازلر ایدی؛ بونلرک بنای
 شخص لرنی اقامه ایچون حرصلری اول درجه ده ایدیکه حتی قوللری،
 باشقه لرنك آغزلرینه طعام سالورغده واپوروده طوروده یاردم ویرورگده
 وارماز یاغود بك آز وارور ایدی؛ بس اول وقتلرده وجدان یومشاطا
 طورغان سوزلر ایله خطاب یا که برهانلر ایله اثبات، الله طرفندن چیلارلگان
 دین نك حکمتینه نچک صبارغه کیراک؟ شونك ایچون اطفال کبی اولان
 اول وقت آدملرینه، قولالقری یا که کوزلری ایله حس ایلدکلری شیلر
 طرفندن غنه کیلمکک، آنا نك بالاسینه شفقتندن صور اولان الله نك شفقت
 ومرحمیتنه بك مناسبدر؛ شونك ایچونده الله تعالى، آنلره شدتلی امرلر
 ومنع ایدوچی زجرلر ایلاردی، کوچلری جیتکان قدر طاعت فوشدی،
 معناسنی بیللمسه لرده معقول معقول شیلر ایله تکلیف ایلدی، کوروب
 حسلری آچیلور وعقللری هم اثرلانوردای آیتلر معجزه لر کوندردی وآنلرک
 شوشی حاللرینه لایق بولغان عبادتلرنی هم فرض قیلدی.

صوگره بر زمان گیلدی، قوملر کونارلدی، توشدی، تجربهلر بولغالادی، اتفاقه اختلافه قیلدی، سعادتده شقاوتده کوردی، آچینی توجیننی طاتندی، نفسلر اویانندی سیزه باشلادی، وجدانلرده بر آر نیچکاردی؛ بونداین آدملرک حالینه مناسب، آنلرک مرحمت وشفقتلرینی قوزغاتسه، نفسلر آرزلرینی یومشانه وقلبلری ایله سولاشه طورغان بر دیندر؛ شوئک ایچون الله تعالی بونلره فقط زاهدک ایله قوشا طورغان ایکنچی بر شریعت جیباردی: بو شریعت آنلری دنیادن بتونلای بیزدره، یوزلرینی فقط ملکوت اعلی‌غه یونالدیره، صاحب حقغه حقینی ایستاماسکه قوشه ویاپلرغه ابواب سمائی باغلاب قویهدر. بو شریعت طرفندن قوبولغان عبادتلرده آنلرک بو حاللرینه موافقدر. مونه شول سببدن بو شریعتکه اتباع قیلغان آدملرنکده نفسلری توزالدی خستهک لرنندن طازاردیلر.

صوگره کوب اوزمادی بر زمان گیلدی، نفوس بشریه بو شریعتنی یوکلاودن، حدنده باروب طوقتاودن وسوزلری ایله عمل قیلودن عاجز بولدی، شول درجهدهکه: حتی بو دین باشلقلری اوزلری سلطنتده پادشاهلر ایله ومال جیوده اهل ترف ایله یاریشورغه طوتوندیلر؛ بونلرک کوبسی تاویل قیلا قیلا دین یولندن چقدیلر، نفسلری ایستانگان بوزوقلرغه دین اسمینی ویردیلر وشوشلای ایتوب دینک طازهلوق وصالغینی بتونلای یوغالتدیلر؛ بونلرک اعتقادلری هم آیرلمش وادورلی بدعتلر ایله طولمش ایدی، شول درجهدهکه حتی بونلر (عقللرنک دیندهده وآنندن باشقه دقایق اکوان واسرار مخلوفاتدههیچ برنده نظر قیلو وفکر یورتولری درست دگل حرامدر) دیوب دین اسمندن سولاولر وبناء علیه دیننی عتلغه منافی و علمگه ائق قوتلی دوشمان سانارلر ایدی؛ بونلر اوزلریگنه شول فکرده طورسهلر دخی بر نرسه ایدی لکن آلائی بولمادی بلکه آنلر بار قوتلری ایله باشقهلرنیده شول بولغه کرتورگه دوروشدیلر و بک زیاده غلو قیلوب عالم انسانغه بکظور فتنهلر صالدیلر حتی قضایای دینییهک بعضسینی الزام ایچون صوغشو وقان نوکوگه قدر واریدیلر؛ بس اهل دین آراسنده مسالمه بتدی، نسل نسب اونتولدی، دیندهگی تعاون وسلام اورنیبه تخصم و حرب قایم بولدی؛ مونه اسلام کبلگانگه قدر آدملرک

حالی شوشی ابدی: انسان نی اجتماع بشری یاشی، بلوغ گه ایرشدرمش وحوادث ماضیه، رشدگه حاضرلامش ابدی.

مونه شول وقت اسلام کیلوب جیتدی، عقل ایله فهم گه خطاب قیلدی، انسان نی سعادت دنیویه و آخرویه گه ایرشدرمش و خصوصنده عواطف ایله احساس غه بونلری ده مشارک ایلدی، انسانلره اختلاف قیلشدقلری شیلرنی بیان و دعوالاشدقلری شیلرنک وجه سنی کشف ایتدی و برهان طورغوزدی که الله نك دینی هر بر زمانده بر بولدیفی کبی آدم لرك ایشلرینی اصلاح و قیللرینی تطهیر خصوصنده آنک مشیتیه ده بر در، عبادت رسملری فقط ار واحد ذکر یا کثرتو ایچوندر یوقسه الله، صورتلرگه فاراماز بلکه قیللرگه فارار.

اسلام، مکلف نی سرینی اصلاح ایله امر ایلدیکی کبی جسدینی رعایه ایله ده مطالب قیلمش در. اسلام چه طهارت باطن کبی طهارت ظاهرده واجب و بونلر هر ایکی سی مقصود بالذات در؛ عبادتک روحی اخلاص در؛ عمللرنک فرضی، ایزگو ملکه لر ایله طبیعتلانونی موجب بولدقلری ایچون در؛ (إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ - إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا إِلَّا الْمُصَلِّينَ)

اسلام، فنی شاکرنی فقیر صابر درجه سینه کوتاردی بلکه اورنینه کوره آرندر و بده فویدی، اهالی نی وعظلمگان وقتنده ناصح هادی نك رجل رشیدکه معامل سسی کبی معامل ایلدی، آنلری ظاهر و باطن هر بر قوتلرینی استعمالگه ایندادی و بک آچق سولادیکه: الله غه شکر و الله نك رضاسی شوشی استعمالده در و دنیا، آخرتک مزرعه سی بولغانلقدن خیر حقیقی غه وصول، صلاح دنیا ایچون سعی دن باشقه ممکن دگل در.

اسلام، اهل عنادی (قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) دیوب دلیل گه چافردی، نزاع قیلشقان کشیلرنی نزاعلری ایله اصول یقین نی نیرباندکلری ایچون خورلادی، افتراق نی ظلم و سبیل حق مبین دن چغو دیوب بک آچق سولادی حتی بو خصوصده سولابگنه قویمادی و نصیحت ایله گینه دخی کفایه لنمادی بلکه وفاق غه ائک طور سبب مسلمانلرغه اهل

کتاب ایله نکاحلانونی، آشلرینی آشاوهم آشاتونی جایز گوردی و آنلر ایله مجادلانکده طریقی احسن ایله اولموق لقینی توصیه ایلدی. محاسنه، محبت و عقد الفت نك رسولى اولدیغی کبی مصاهره ده اهل زوجین آراسنده سهویشو و الفت جبلرینک باغلانوی سوکنده غینه ممکن در.

اسلام مسلمانلردن - اوز یگزی مدافعه قیلدیقکزی کبی ذمه کزگه داخل باشقه کشیلرینده مدافعه قیلکزدیوب عهد آلدی: (ایم مالنا وعلیهم ما علینا) دیوب صراحه سولاب فوبدی، و بونک مقابلنده آنلردن بك آز مقدارده مال تولانونی فرض قیلو ایله کفایه لندی، دین ده اکرانهک هر بر درلوسندن نهی قیلدی و قلوب مؤمنین (یا ایها الذین آمنوا علیکم انفسکم لا یضرنکم من ضل اذا اهتدیتم) دیوب طنچلاندریوب فوبدی. دیمک که اسلام چه ایز گولک گه دعوت ایچون فقط احسن طریقتی اختیار لازم واسلامغه کرتو ایچون هیچ بر نوع قوتنی استعمال درست دگلدر. اسلام نك لوز نوری، هر بر قلبنی یارورغه کافی بولغانندن صوگ آکا کرتو ایچون نیگه قوت استعمالینه محتاج بولسون؟

بعضیلر بو یوغارغی آیتنی، مسلمانلر آراسنده امر بالمعروف حقنک دیبلرده آلائی دگل بلکه کافرلرنی مسلمانلقغه دعوت حقنکدر؛ اگر مسلمانلر آراسنده امر بالمعروف حقنک بولسه ایدی هر بر عربچه بلگان کشیگه معلوم (علیکم انفسکم) دیماز بلکه (علی کل واحد منکم بنفسه) دیورایدی. دیمک که دین واسلام نك مشروعینی آنلرک آنده نفردی ایچون دگل بلکه آنلری هر بر دورلی خیرگه هدایت ایچوندر.

اسلام، اجناس بشریه آراسنده بولغان هر بر امتیازنی ده بتردی؛ ایسکی دین باشلقلری، دین اسمندن اولارق اوزلرینی بعض بر مزیتلر ایله مخصوص و باشقه لرنی معروم قیلورلر، بعض بر اصنافک تجارلفی لازم دیوب شول درجه دن کوتاریلورلرینی معال صانارلر ایدی؛ مونه شول سببن بک کوب خلق نك روحی اولمش وهیکلدن شیخدن عبارت بولوب قالمش ایدی. اما اسلام، بتولای خلافینه اولارق هر بر نفس اللهغه نسبته مساوی و هر بر نفس، الله نك نوع انسان ایچون حاضر لادیکی درجات کمالنک الک اعلا سینه ایرشورگه مستعد دیوب تقریر ایلدی.

کتابده هم سنن صحیحهده وارد اولان عبادات اسلامیه، همه سی الله‌نک
 طور لغی نه واشباهدن منزهلکینه انک لایق بر صورتده وعقل سلیم گه انک
 موافق بر کیفیتده: نماز، رکوع، حرکت، سکون، دعا، تضرع، تسبیح
 وتعظیمدن عبارتدرکه بونلر انک هر برسی نوهسی علمی غیر متناهی اولان
 سلطان الهی شی شعوردن حاصل بولغانلق سبیلی قلب، اللهغه خشوع فیلا فیلا
 بونلادر. عبادات اسلامیه آراسنده عدد رکعاتنی تعهدید کیلردن باشقه،
 عقل، سرینی بیلودن عاجز اولغان نرسه یوق؛ لکن بونلر کبی شیلرده گی
 ایشنی علم خبیرنک حکمتینه تسلیم فیلو بک آساندر؛ چونکه آنلرده
 الله‌نک عقل، فهم وتفکر خصوصلرنده وضع ایلدیکی اصولغه ضرر ویره
 طورغان هیچ بر معالک وعبتک یوقدر.

روزه بر مهر و ملکدرکه الله‌نک امرینی نفسده طور ایته، اول منعم
 حقیقی نک انعام واحسانینک قدری بیلنه وآچلق نک آچیلقی سیزلهدر،
 (کُتِبَ عَلَیْکُمُ الصَّیَامُ کَمَا کُتِبَ عَلَی الدِّیْنِ مِنْ قَبْلِکُمْ لَعَلَّکُمْ تَتَّقُونَ).

اعمال حج، انساننک جمعیتکه حاجتلیرینی ند کیر وافراد آراسنده هیچ
 اولماسه عمرنده بر مرتبه مساواتنی تمثیلدر: حج، پای ایله فقیر ومأمور
 ایله امیر آراسنده گی هر بر امتیازنی بیتروب هر برسنی بر اورنده کیومسز
 وآثار صنعتدن مجرد بر صورتده ظاهر فیلادر؛ حج، اللهغه کمال عبودیت نیه
 کورستهدر؛ حج نک طواف، سعی، وقفه ولمس حجر کبی ایشلرنده حضرت
 ابراهیم کبی دینلرک آناسی بولغان بر ذاتنی ده خاطرلاو وار. ذاتا بونلری
 کوروده، بو بقابای شریفهدن هیچ برسینک فایده سینه ضریده یوق
 دیوب، آدملرک یقینلری قرارلانوغهده سبب واردر؛ مونه بو قرارلانونک
 علامتی ده حاجیلر هر بر عمللرنده (الله اکبر) دیوب ایتولریدر؛ مونه
 بوند این حکمنلر، باشقه فوملر نک فایسی عبادتلرنده وار؟ برسندهده یوق
 بیت؛ بالعکس آنلرک عبادتلری تشبیه کورساتوب طوردیغندن نوحید،
 تنزیه فیلردن بتونلای یوغالا وعقلده ضلالتنک ایچینه باروب نوشهدر.
 اسلام، ایسکیدن توهم فیلنه طورغان خیالات وخرافاتنی بیتروب
 عالم نک کیدیشی علم ازلیده ثابت سنن آلهیه بو یونچه دیوب بیان و بو
 هیچ بر شی سبیلی اورگارماز دیوب تقریر ایلدی. افندمز صلی الله علیه

وسلم نك (ان الشمس والقمر آيتان من آيات الله لا يخسفان لموت احد ولا لحياته فاذا رأيتم ذلك فاذكروا لله ديدكي كبي عالمه كى هر برشى نظام واحد بل ندر؛ آنده غى سنن آلهيه نى يورتوچى فقط عناية ازليه در؛ شونك ايچون خسوف كبي بر شى كورنگان وقت، الله نك آنده غى شائينى ايسابلارگه و ذكرينى احيا فيلورغه تيوشليدر.

اسلام، خلق غه ياره طورغان نعمنلر و آنلرى چولغاب آغان فايغو و بلالر خصوصلرينى برده شبهه كېلمازداى ايتوب بك آچق بيان فيلدى و آنلر ك مھم اولان سبيلرينى ده سولادى؛ لىكن بو حياتده بعض بر آدم نك بايلىق، مرتبه، قوت و بلالار ايله فايده لاناووى و بعض برسېنك فقيرلك توبانك ضعيفك و بالاسرلىق ايله اينتكووى، اسلامچه آدم نك طبيعتنده كى استقامت و عدم استقامت ياخود طاعت و عصيان سببلى برده دگلدر؛ بك كوب ظالم ياكه فاسقلر واركه الله تعالى آنلره مهلت و بروه و بو حيات دنيا ايله فايده لاندېره در؛ و بك كوب صالحلر واركه آنلرى دورلى بلالر ايله امتحان فيلا، حكمتينه بويون صندقلىرى ايچون آنلره ثنا ئه يتنه و مصيبت و قتلرنده نسليم لرندن و صبر ايله مقابله فيلولرندن (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) ايله تعبير ايتهدر. دېوك كه فلان كسى آچووينك و فلان آدم رضاسينك و بر عمل، صالح ديگرى فاسد بولوينك بو خصوصى بلالر و بو خصوصى نعمتلرده اصلا دخلى يوقدر؛ فقط عادتده مسيبت نك سبب كه ارتباطى كبي عمل كه ارتباطى بولغان شيلرده گينه بولسه بولور؛ فقيرلك نك اسراف غه، ذلت نك جين گه، سلطنت كيتونك ظلم غه، بايلىق نك غالباً حسن تدبيرگه، آدملر آراسنده مرتبه لو بولونك كوبرهك مصالح ناس ايچون سعى گه ارتباطى كبي كه بونلر علم آخرده على التفصيل بيان فيلنمشلردر. اما امتلر نك ايشى بتونلاى باشقه. حيات امه نك و آخرتدن مقدم بو دنيا ده سعادت نك مصدرى؛ تصحيح فكر، تسديد نظر، تاديب اهواء، تعديد شهوات، هر بر شى گه ايشكندن كيرو، هر بر ايستادى كنى اسبابدن طلب، حفظ امانت، فرداشلك حسى، ايندگوا كده تعاون و هر بر اورنده نصيحتلاشو كبي اصول فضائل خصوصنده الله تعالى طرفندن وضع فيلنغان روح در: (من يرد ثواب الدنيا نونه منها) مونه بو روح بر ملتده بولنديمى

الله تعالیٰ اول ملتدن نعمتینی اصلا سلب قیلماز؛ بوروج قوتلانو ایله
اللهنک نعمتی آرته ضعیفلانو ایله کیمیدر؛ اگر بوروج بر ملتدن بتولای
آیرلسه، اول وقت آخا ایباروب اول ملتک سعادتیده کیتنه، راحتیده
یوغالا، عزتی ذلت ایله، کثرتی قلت ایله، نعمتی شقاوت ایله وراحتی
دورلی بلالر ایله آلماشینه وظالمیر یا که عادلیر فولی آستونده بتون
مملکتلری یوغالادر: (وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا
فِيهَا فَهَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَرْنَاهَا تَدْمِيرًا) یعنی بز حلق ایله امر فیلمش
ایدک بونلر باطلغه یوز طوندیلر. ایش اوزعاچدین کویونو یغلاولرینک
وعبادت هم دعالرینک بر فایدهسیده تیمادی بر ملتنی نازل اولاچق
یا که نازل اولان بلادن کاشف، بالکمز شوشی روح اکرم گه التجادر؛
آنی سماوی رحمتدن ایندروچی ایسه، تدبیر، تفکر، صبر، تشکر در:
(إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْيِرُ مَا بَقِيَ حَتَّىٰ يَغْيِرَ وَمَا بَانْفُسِهِمْ سُنَّةَ اللَّهِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ
وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا). حضرت عباسک استسقا وقتنده (اللهم انه لم
ينزل بلاء الا بذنب وام يرفع الا بتوبة) دېگان سوزی بك طوغری بر
سوزدر. مونه سلف امت اوشبو سنتدن یورمشار ایدی؛ مسلمانلر،
شوشی عقاید سامیه ایله روحلرینی کوناردکلری وشوگا تابع اعمال جلیل
ایله اوزلرینی زینتلادکلری وقت، باشقه ملتلر دعالرمز ایله یرلرنی
تیبیرتمز ویغلاولریمز ایله کولکرنی یارهمز دیوب ظن قیلورلر ایدی؛ حال
بوکه بو ظنلری ایله ییرده تیبیرنمادی گوکده یارلمادی؛ بلکه آنلری بو
حسابسز هولری بو توبسز غلورلی همان اوز یولی ایله هلاکک گه
ایلتوب کرتدی.

قرآن کریم: فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ
وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ) دیوب تعلیم وارشاد عامه گه
هم امر بالمعروف ایله نهی عن المنکرگه تحریض قیلدی؛ سوکره بونلری فرض
ایلههوک بو آیتلرنی ایندردی: (وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْغَيْبِ

وَيَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَلَا تَكُونُوا
 كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ
 يَوْمَ نَبِيضُ وُجُوهٍِ وَنَسُودُ وُجُوهٍِ فَأَمَّا الَّذِينَ أَسْوَدَتْ وُجُوهُهُمُ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ
 آيْمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ وَأَمَّا الَّذِينَ أَبْيَضَتْ وُجُوهُهُمُ فَبِئْسَ رَحْمَةً
 اللَّهُ فِيهَا خَالِدُونَ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ تَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللَّهُ بِرُبِّدٌ ظَلِيمًا
 لِلْعَالَمِينَ وَاللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ
 صُكْرُهُ افراط و تفریط چیلرنی فورفونه واختلاف هم فصور فیلانلری
 فالتوراننا طورغان و عید صوکنک امر بالمعروف ونهی عن المنکر فیلا طورغان
 برامت حقنده (کنتم خیر امة اخرجت للناس نامرون بالمعروف وتنهون
 عن المنکر و تؤمنون بالله) دیوب بک زیاده اظهار مدح ایلدی؛ حتی بو
 آیتنه امر بالمعروف ونهی عن المنکرنی؛ هر بر عملنک اساسی و هر بر
 غیر بو طاقارینک اصلی بولغان ایمانغه مقدم فیلو بلان آکلانادرکه بو
 فرض باشقه فرضلردن اعلا حتی ایماننی حافظ و آنک امرینی مالکدر؛ صوکره
 بو فرضنی ابشلامگان اهل دین حقنده (لعن الذین کفروا من بنی اسرائیل
 علی لسان داود و عیسی بن مریم ذلك بما عصوا و كانوا یعتدون كانوا
 لا یتناهون عن منکر فعلوه لبئس ما كانوا یفعلون) دیوب آنلره لعنت
 فیلدی. اللهنک عذابندن تعبیرنک ائک قاطیسی لعنت لفظی ایله تعبیردر.
 اسلام، اموال اغنیادن حق معلومنی فرض فیلوب فقیرلرنک حاجتلیرینی
 اونارکه و مشقتلیرینی جیکلابتورگه، قوللرنی قوللقدن چیشارگه ابنای سبیلنک
 ضرورتلرینی کیتارورگه قوشدی. اسلامنک سبیل خیرده اتفاق اموالغه
 تعریضی کبی هیچ برشی که تعریضی یوق؛ کوب وقتنده ایدگوبولغه اتفاقنی
 ایماننک عنوانی و صراط مستقیمگه کونولونک دلیلی ایلمشدر. مونه اسلام

اشبو ایشی ایله محتاجلرنڭ حاجتلرینی جیڭلايتندی، بایلارغه نارشی فقرانڭ قیللرنه گی حسدی بئیروب محبت اورنلاشدردی وبایلرنڭ قیللرنه اول بیچاره لر ایچون رحمت وشفقت اویغانندی وشول سبیدن بتون آدم لرنڭ قیللری طنچلق طابدی. ذانا امراض اجتماعیهنی جبارو ایچون بوندنده موافق نینداین دوامقویمقی کیرهک؟ (ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ). اسلام، عمرنی، قمارنی، ربانی قطعاً حرام قیلارهق عقلده هم مالدە فساد چیشمه لرینی قوروندی وباوزلق برینی قاپلادی.

اسلام، بو ذکر قیلدقلمزدن باشقه دخی بك كوب نرسه لر سولادی: اصول فضایلدن هر برسنی بیان قیلدی، امهات صالحاتنی بئرکزدی وقواعد نظامنی وضع ایلدی؛ بس حریت فکر واستقلال نظر، اسلامده مقدس صانالیدیگی کبی طبیعت خلقنی اصلاح وقصدنی سعی وعملگه سوق قیلا طورغان شیلرنڭ ده همه سی آنده جبولمشدر. قرآننی حق نلاوت ایله او قوغان آدم آنده بو خصوصده اصلا کیموماز خزینهلرنی طابار. مادامکه اسلام کیلگان وقتده انسان رشدینه ایرشمشدر ومادامکه آنڭ عقلی کامیلانمشدر بس بوندن صوڭ آڭا نیگه وصیلر، ولیلر کبراک بولسون؟ اسلام، رشدنی غردن آبردی، بوللرنی بك آچق کورساتدی؛ عقلی آدمنڭ فقط انتفاع قیلاسی قالدی. شوڭ ایچون افندمز علیه السلامنڭ نبوتی ایله رسالت منقطع ده بولدی. بونی قرآن سولادی، سنت تأیید قیلدی، واقع هم آنی تصدیق ایلدی؛ چونکه اول حضرت اکرم دن صوڭ نبوت دعوا ایدوبده دعواسنی اثبات قیلان بر آدم کیلمادی. ذانا بنی بشر، علم ایله ده بیلدیکه بوندن صوڭ الله دن بر شریعتنی اهداث وبر وحینی خبر وبروحی هیچ کمنڭ دعوتنی قبولغه یول یوقدر. دیمک الله تعالی نڭ (ما کان معهد ابا احد من رجالکم ولكن رسول الله وخاتم النبیین وكان الله بکل شیء علیما) دیگان سوزینی وبو غیب دن خبرنی واقع وعقول ناس همه سی بر یولی مصدق لدر.

اسلام نىڭ تارىخىدە دخى بر نظيرى كورنمگان صورتدە سرعتلى انتشارى

اسلام كىلگان وقتدە، اصلاحغە احتىياج بتون بنى بشردن عام بولغانلىق دن خاتم النبیین نىڭ رسالتىدە ھەمە بشردن عام قىلمەش در. مونە بو دىن، امت عربىەنى ادناسىدىن اقصاسىنە قدر، اوتوز يىلدىن آز بر مەندە جىوب بىردىكى كىبى بھر محىط عربى اىلە جدارىصىن آرسەندە بولغان باشقە خلقلىرىدە بر قىرىدىن آز بر مەندە ايچىنە آلوب بىتمەش در. تارىخ بشردە خصوصاً تارىخ ادبائىنە بونىڭ كىبى ايكنچى بر واقەە اصلا بولغانى بوق؛ مونە احوال بشردە نظر فىلا طورغان عقللىر، شوشىنى كوروب دەشتلانەلردە كوبسى سىبىنى بيانە خطلانەلر؛ مع مافىە بعض منصفلىر وار؛ چىن سىبىندە طابوب كورسانلار وحقنى افراردن برده طارطونوب طورمايلر

بو دىن دە باشقە دىنلر كىبى دعوت اىلە يابشىدى، حلق، باطللىق طرفىدىن يولقە طورغان شىلر نىڭ اىڭ قاطى سەنە بو دە بولقدى، دعوت ايدوچى افندىمىز عليە السلام دورلى اذالر اىلە اذالدى، آنىڭ آلدىندە اوبىلە عقابلىر و اوبىلە مانعلر قوبولمەش ايدىكە اكر عناية آلهىە ابرشمەسە ايدى آنلرە غالب بولو مشكل گىنە دگل بلكە محال ايدى. آنىڭ دعوتىنى قىبول ايدىنلر، عذاب قىلىندىلر، رزقدىن محروم براقىدىلر، يورت بىرلىدىن قولىدىلر حتى بىك كوبسى نىڭ قانلىرى دە توگىدى؛ لىكن بو قانلر، صبر طاشلىرىدىن چفە طورغان عزىمەت، چىشمەلرى ايدى كە آنى كوروب يقىن صاحبلىرىنىڭ اعتقادلىرى نىغور، منكرلرنىڭ قىللىرى قورقوب قالتورار، (اطباى صادقىن قولندە مفسودنىڭ دم فاسدى آندىغى كىبى) اهل رىب نىڭدە طبيعتلرنە گى بوز و قىلر بورونلردىن آغار ايدى (لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكَبُهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلُ فِي جَهَنَّمَ آوَاتِكُمْ هُمُ الْخَاسِرُونَ). جزيرە عربدە و آكئا مجاور باشقە بىرلردە ساكن بتون ملل مختلفە، اسلامغە ھجوم قىلىدىلر، آنىڭ بناسى جىمىرورگە دعوتىنى بوزارغە بار كوچلىرى اىلە دروشدىلر؛ بس اسلام اختيارسىز، ضعيف نىڭ قوتلى گە و فقير نىڭ بايقە قارشى مدافعەسى كىبى اوز اوزىنى مدافعە قىلورغە طوتوندى.

آنك اوزى حق و باشقەلرنىڭ باطل بولۇرندىن باشقە ناصرى يوق ايدى؛ شولاي بولا طوروب ھەمەنى جېڭدى، اوستىكا چقدى. حال بوکە ايکنچى دىنلرەگى باشقە پادشاھلەر، اوشبو جزیره عربنى سلطنت و فوتلارى ايله نە قدر طايطاي و اوز دىنلرينە آندەغى آدملىرى نە قدر واسطەلر ايله كوچلاي طوروب، اجتھادلرى، بوشقە كېتىش و قەرلرى ضايغ بولمىش ايدى. اسلام، عرب چوللریندە طور وچىلرینی تارىخلرنده ھېچ بلنمیان و ماضى لرنده اصلا كورنمیان وحدت ايچینە آلوب كوردى. افندمز عليه السلام، اسلامنى بلاد عربیەگە مجاور اولان فارس و رومان پادشاھلرینە تېلیغ ایلیمش ايدى؛ لکن بونلر. انكار قیلوب اوزلری ايله برابر قوملرینیک آڭا فارسی طورغوزمشلر، اسلام يور وچیلرینی فورقتمشلر و صاتوچیلرینە طارایتمشلر ايدى؛ بس اول رسول اکرم، اوز حیاتنده آنلرە—طلب امان و تېلیغ اسلام ایچون—ایلیچیلر جیباردی و اصحاب هم آنك سوگنده شول یولدن یوردیلر؛ بس بونلر ضعیف و فقیر بولا طوروب قوللرینە حقلقنى كوناروب چقدیلر، معض شول حقلق سببلی، بك فونلی عسکرلری كوب و حاضرلکلى مکمل اولان بو امتلرگە غالب و مظفر اولدیلر؛ حرب طوقتاب سلطنت اوزلرینە فرارلاندىمی، مغلوبلرە رفق و ملایمت قیلورلر، دینلرنە قالونی و شعایر دینیلرینی امین و راحت بر صورتده اقامه لرینی جائز كورورلر، آنلری ھمایه ایدوب اوز اھلرینی، ماللرینی صافلادقلى كى صافلارلر و شونك بوابرندە آنلرک كسبلرندىن بك آز بر جزئى شرایط معینە اوزرینە آلورلر و شونی فرض ایلیمشلر ايدى.

غیر اسلام ملتلر، بر مملکت فتح قیلدقلى وقت، عسکرلری آرطندانوق مبشرلر فرقهسى جیباردکلى و اوز دىلرینە کرتو ایچون مغلوبلرینی اولرنە و مجلسلرنده بیلە یوداندکلى و بو خصوصده دلیل ایتوب یالکوز غلبه و قوتنى طوتدقلى حالده، مسلمانلردن بر فاتح اولسون بولای قیلماش و فتوح اسلام تارىخلرنده بونك مثلى بر شی كورنماش در. اسلامنك وظیفه آلا، نشر اسلام ایچون دوروشه و غیر مسلمانلر آراسنده عقاید اسلامیه صاچو ایچون عمر صرف قیلا طورغان مبشرلری نچك بولورغە كبرهك؟ حال بوکە مسلمانلر، باشقە ملتلر ايله فاطوشورغە و آنلرە كوركام عمل قیلورغە كتاپلری بویونچه مجبور ایدیلر.

عالم بتونسی شاهددرکه: آوروپا مغلوبلرگه فاطوشو وآنلره محاسنهئی
ضعیفک، کیمچیلک سانادیغی وقت، اسلام فضل واحسان صانار ایدی. اسلام
مغلوبلردن آغر ویرگولرنی کوتاردی، اموال مسلوبهئی خواجهلرینه قایتاردی،
هر کیم نك حقیقی صاحبلرینه آلوب وپردی وحکم قضا وقتنده مسلم ایله
غیر مسلم آراسنک مساوات فویدی حتی بوندن صوڭ ایشلر شول درجه گه
ایرشیدی که مسلمانلقغه یرگان کشینک اسلامی، قاضی شرعی آلدنده اوز
آغزی ایله (اکراه سز و دنیاغه رغبت سز مسلمان بولام) دیوبوب ایتمایونجه
قبول قیلنماز ایدی، حتی بعض خلفای امویه زماننده، آنلرک هاملری
ویرگونک یلدن یل آز جبولووینی کوردکارنده غیر مسلملرک، اسلامغه
کرولرینی بارانمایوب سییل حقدن منع گه قدر وار مشلر ایدی.

هر بر زماندهغی اسلام پادشاهلری، اهل کتابدن حتی اهل کتابدن
غیر یلردن بعضلرینی بعض ایشلرده ماهر کوردکارنده آنلری خدمتکا آتورلر،
طور منصبلرگه مینگورولر حتی اندلسده آنلردن عسکر باشلقلری بیله وار ایدی.
حاضرنده ترکیهده یهود وخرستیانلردن وزیر وسفییرلر وار. بلاد اسلامده
حریت ادیان شول قدر مشهور ایدی که حتی یهودلر دینلرینی محافظه
ایچون اندلس که وباشقه بلاد اسلامغه قاچارلر ایدی. هم حاضرنده
روسیه دن ترکیه گه قاچمقده درلر.

مونه مسلمانلرک اوز قیللری آستونده کولا گالانگان کشیلر خصوصته
معامله لری شوشی ایدی. بونلر، بو قوملر آلدینه قرآن وشریعت کتوروب
قوبودن باشقه بر نرسده ایشلامدیلر قبول عدم وقبولنی اوز اختیارلرینه
طابشردیلر، دین گه دعوت ایله چوبالهادیلر وآنلری اکراه بولنده هیچ
بر دورلی فوتلرینی استعمال ایتمادیلر. آنلرک اوستلرینه صالدقلری
جزیهده ادارهسی آغر بولورلق دگل آز ایدی؛ بس ادیان مختلفه اهللرینی
اسلامغه اقبال قیلدیره، بو دین، حق اوزمزنکی باطل دیوبوب قناعتلاندیره
وگروه گروه آنک ایچینه کرتنه وعربلرک اوزلرندن آرتق آکا خدمت
قیلدیره طورغان سبب نه؟

جزیره عربده وشن گه عبادتنک انواعسی بولا طوروب اسلامک
آنده ظهوری وعربلرک اشهکی خلق وناچار عمللرینی بیتروب طوغری

بولغە كرتەك لىكى، اسكى كىتاب آلەھىنى اوقوغان كىشىلەرگە كورساندى كە بو ايشى، اللە نىڭ حضرت ابراهيم ايله حضرت اسماعيل گە وبردىكى وعدە سىنىر و بو دىن دە هر بر نىينىڭ بزدن سوڭ كىلە چك ديوب بشارت و بردىكلرى دىن الەى در؛ مونه شول سببىدىن اهل كىتابنىڭ انصافلى لرى آڭا فارشى طور مابو ب بالعكس آنى تشكر ايله فارشى آلدىلر وقوملرى آراسىندە بولغان شىلرىنى قوبارغە قىلىر وار دىلر.

مونه آنلر ك بولغىش آنلرە مقلدلىرىنى شىبە لاندىروب بو دىن حقنە نظرىغە تەرىك قىلدى؛ بونلر فارادىلر اسلام دە لطف، رحمت، خىر، نعمت، طاىدىلر و كوردىلرگە آنده عقل نىر تىلانە طورغان هېچ بر اعتقاد و طبيعت بشرىه گە بو كىلاوى آغىر هېچ بر عمل يوق؛ كوردىلرگە اسلام نفوس بشرىه نى شعور آلەى ايله زىنن تىلا يەرەك بو عالم دن كوتارە دە ما كوت اعلاغە باقتلا شىدىرە و بو شعورنى احيا اىچون آنلرە كوندە بش وقت نماز فرض قىلادىر. شولاي بولا طوروب اوزى طبيات ايله فايده لانودن طىبادى، فطرت بشرىه گە بو كىلاوى آغىر اولان دورلى رياضتلىر زىهادتلىرى فرض قىلمادى، كوركام نىت ايله بولدىسە هر بر شى گە حتى بىن گە اوز حقىنى و پروگە دە اللە نىڭ رضاسىنى و ثوابىنى اىرشونى وعدە ايتدى وا گر شهوت و هواسىنى اىياروب بر ناچارلق قىلسە، اوكونو و توبە سنى غفران آلەى كوتوب طورە ديوب بيان قىلدى. بونلر، قرآن نى اوقوغا چە سداجە اسلام نى آڭلادىلر؛ و اسلام نى قبول ايدىلر ك طازە خلقلىرىنى كوروب بك عىبلاندىلر، و آڭلارغە بول بولغان اوز دىنلىرى ايله كوز سالو ايله بىلنە طورغان اسلام آراسىندە نى فرق نى كوروب اوزلىرى باغلانغان آغىرلىق دن قوتولو اوچون آڭا يعنى اسلام گە آطلدىلر. امتلر، دىن اىچىندە عقل و ايمان اىچىندە عدل ازلايلر ايدى؛ اسلام آنلرە مونه شونى و بردى؛ بس آنى و آنىڭ قىزىقىدىغى شىلرىنى اىستىاودن وشوڭا اشغودن امتلرنى نىداين نرسە منع قىلورغە كىرەك؟

اسلام كىلىگان وقتلر دە بر طبقە نى اىككىنچى سنە بغير حق رفع و بوغارىنىڭ شىهوانى مقابلىندە توبانگى نىڭ حقيقىنى ضايع قىلا طورغان امتىبازلردن هر بر امت آبدىرباب بىتمەش ايدى. بس اسلام كىلدى دە حقوق نى تەخدىد، نفس نى

عقل و شریعتی بك عدل بولدیقی ایچوندر؛ فطرت بشریه گه مناسب بولعان دین مونه شوشی دیندر. فطرت بشریه همین بر دین نی ایستای؛ لکن اوز مصلحتینه موافق فلوبینه مشاعرینه یاقین و دنیاچه آخونده طنوچلق غه موصل اولاق بر دین نی ایستای؛ بس اگر بر دینده بو خاصه لر طالبدیمی اول وقت اول دین آدم لرك فلب لرینه عقل لرینه اوز اوزینه نفوذ قیلادر. آنك، كوب ماللر، كوب وقت لر سرف ایدن و آدم لر نی توزاغی نه نوشورو ایچون بك كوب وسیله و حیله لر یاصاغان دعوتچی لرگه برده احتیاجی بولمایدن. مونه اسلام، اولگی صاف لغنده و طازه لغنده وقت آنك حالی شوشی ایدی؛ هم بو صاف لق و طازه لق دن بر آزی بولسه ده بوکون بیله بعض بر طرف لرده کورنمك ده در.

بس اسلام نی اكلامغان یا خود آكلامق ایستامیان بعضی لر نی آنك (اسلام، قلیچ قوننی ایله طارالیدی، مسلمان لر صوغوش قه وارد قلی وقت بر قوللرنده قرآن و ایکنچی قوللرنده قلیچ بولنور ایدی، قرآن نی مغلوب لره عرض قیلور لر قبول قیلماسه لر قلیچ ایله چابوب اوتورور لر ایدی) دیگان سوزلری اسلام غه افترادن. مسلمان لرنك، اوز سلطنت لری آستی نه کرگان خلقلر غه فارشی معامل لری حقنده بو غاریده سولادیکمز سوز لر، تواتر صحیح ایله ثابتدر که آنلر ك تفاصیلنده عباره لر مختلف بولسه ده قدر مشترك ده شبهه قیلور بر اصلا قالمامش در. مسلمان لرك قلیچ کونارولری، فقط اوز لرینی مدافعه و اوز لرندن عداوت نی دفع ایچون باشلانمش در؛ لکن سوکره ضروره ملک دن اولان افتتاح ایچون ده قوللانمش در. مسلمان لر، باشقه ملت لرگه کورشی بولوب امان و بیرون باشقه برایشده قیلمامش لردن. مونه شوشی کورشیلک آنلرنك اسلام نی بیلورینه و بیلدکلری سوکنده آکا كوچولری نه سبب بولمش در.

بو دینده الله آنك حکمتی بك ضرورت بیت. بو دین، مدنیت دن یراق قفا رهزبیه دن آطالغان حیات چیشمه سی در. ائک ایلك قفا رهزبیه گه آغوب آنده غی افتراقلرنی بودی. آنك اورنینه حیات ملیه اوسلردی و آندن چغوب زمانونچه و اوزلرنجه ائک رفیع واک مدنی مملکت لرنی باصوب کیتدی؛ روحلرده غی ناچارلق لرنی و اتدی یومشانندی و آنده مکنون

سرحیاتئی یاروب چغاردی. درست اسلامده طالشودن خالی بولمادی
 لکن بو ایش، اللهنگ بو عالمده کی سنتی در؛ حق ایله باطل ورشد ایلهغی
 آراسنده مصارغه، بو عالمنگ انتهایسی نه قدر بیته چک دگلدر. اگر الله
 تعالی ارض میتنی احیا و غله سنی اخراج ایچون بر صو جیباروبنده بو صو
 اوز یولی اوستونده گی بعض بر اورونلرنی باصسه یا که بطور و محکم بر
 یورطنی جیبروب کینسه، بو صونگ قدری نه فایده لی لغینه نینداین ضرورار؟
 اسلام، اوزینک اهلی ایرشکان مملکت لرننگ همه سینه غالب بولدی؛
 لکن بو اهل ممالک ایله اسلام آراسنده کلام اللهنی ایشتدیر و آکلانودن
 باشقه بر مناسبتده یوق ایدی؛ حتی بر زمان مسلمانلر بعض سی ایله
 بعض سی شغلانندی، اوزاق زمانلر طریق دین دن انحراف فیلندی؛ بس
 اسلام طوقتادی، حتی آرتقه طابا کینهرگه یاقنلاشدی؛ لکن الله، اوز
 ایشینی اوزی کورگوچیدر. شول وقت تانار طائفه سی چکغز قوی آستند
 دیار مسلمین مسلط بولدی، مسلمانلرغه دورلی بلالار یادردی؛ بونلر
 وثنی ایدیلر، مقصودلری یالکغز غلبه، طالوو، جیبرو ایدی؛ لکن بونلرده
 اسلام ایله بیلشلانوب اوزاق طور مادیلر؛ بلکه نسللری آنی قبول قیلدیلر
 و قوملرینه ده آلوب قایتدیلر. اوزاق اوزمادی اسلام، باشقه ملت لر کی
 بونلردنده عام بولوب کیندی. مونه بونلر دورلی بوزوقلق ایله کلمشدر
 ایدی سعادتلر ایله قایتوب کیندیلر.

بر زمان غرب پادشاهلری و ماتلری برسی فالما یوب همه سی بر انتفاده
 ترقی علمینه حمله قیلدیلر؛ غربلی لر ایله شرقلی لر آراسندهغی بو صوغش
 یوز یلدن آرتق صوزولدی. شول وقتده عربیلر، ایسکی دن اصلا
 کورنمگان دین غیرت لرنینی و حیمت لرنینی جیه مشلر، طائفلری جینکان قدر
 هسکر و قورال حاضرلامشدر و بر وجود اولارقی دیسار مسلمین گه هجوم
 قیلمشدر. و بلاد اسلامنگ کوبسینه غالب بولمشدر ایدی؛ لکن اول وقت
 مسلمانلرده اختلاف نهاییه سز بولسه ده روح اسلامنگ بقیه سی بتونلای یوق
 دگل ایدی؛ مونه شونگ ایچون بو قانلی صوغش غربلی لرنی بلاد اسلام دن
 چغارو ایله نهایتلنمش ایدی.

غربلیلر، بلاد اسلامغه نه ایچون کلدشیر ایدی ده نه آلوب فایتوب کیتدیلر؟ غربده گی رۇسای دین، سکان شرقنی بیترمک واوزلرنجه بزه تیوشلی دیوب اعتقاد ایلدکلری اراضی شرقیه گه مالک بولمق ایچون اهلانی قوتورتدیلر؛ پادشاهلر، امیرلر، بایلر وهر بر طبقه دن میلیونلرچه خلقلر، یوتلره اییاردیلر؛ بونلرک بک کوبسی، اسلام یرلرنده بایتاق زمان قرارلاندیلر؛ بس بونلره بعضلر بر آره لقلر بولا ایدیکه شول طنوخلقلرده آچولری سونه، عقللره نورلری فایتا وشول سببلی آنلر یعنی غربلیلر، احوال مجاوریننی فرارغه وآنلرک فکرلرینی اورانورگه مجبور بولالر وکوردکلری ایشتدکلری شیلر ایله اثرلانورلر ایدی. رۇسای دین آغزندن ایشلوب آچولرینی قاپارتقان مبالغه لرنک بالغانقلرینی بک آچق بیلا باشلادیلر؛ چونکه بونلر کوردیلرکه: مسلمانلرده علم کوب، شریعت عدل، صنعت بک یغشی وشونک اوستینه آنلر دینلی بولا طوروب هر کیم اعتقادنه هر وبوندن ده اوستون حریت فکر ایله سعت علم، ایمانغه دشمان دگل بلکه ایمانک وسائلندن در. بس بونلر مسلمانلر آراسندن الله ایستدیکی قدر ادبلرنی چیدیلرده شوشی غنیمت ایله فریر العین اولارق مملکتلرینه کیتدیلر. ذاتا بونلر اندلس طرفلرینه سفر قیلوب آنده غی حکیملر وادیلر ایله ده فاتوشمشلر وآنلردن کسب ایلدکلری شیلرنک طادینی اوز ملتلرینه طاندرمق ایستامشلر یعنی عام معرفت طارانتوق ایسایینه کرمشلر ایدی مونه شوشی وقتین باشلاب غربلیلر آراسنده افکار اوسه و علم گه رغبت آرتا باشلادی؛ تقلید باولرینی کبسارگه ده رۇسای دیننک سلطنتلرینی چیکلارگه، دینک تجاوزدن ومعنای دیننی تعریفلرندن قوللرینی طوتارغه ده رتلر فوزغالدی. صوگره اوزاق اوزمادی بونلر آراسندن بر طائفه چغوب دینلرینی اصلاحغه وسداجتینه فایتارورغه دعوت قیلا باشلادی؛ مونه بو طائفه اصلاح یولنک اسلامغه بک آز مخالف نسه لرتوردی؛ حتی اصلاحچیلرنک بعضسی، عقایدده بتون اسلام اعتقادینی قبول قیلوب فقط رسالت محمدیه خصوصنده غینه فارشی کیتدی.

بس آروپا ملتلی-فائد و مرشدلری اسلام بولونندن خبر سز وشولای بولا طوروب اسلام فوشقانچه-اسارتلوندن چیشلورگه وشائلرنی

اصلاحه كرسد بيلر. مونه بوده اسلام صوبينك ارض قابله گه ايرشوى دركه اول يرني تربيه لادیده مونه شوشى قدر نباتلر صاچكه لر جيتشدردى. مونه خلق قان توگو ايچون كيلمش ايدى، استفاده قيلد بيلرده افاده ايچون فاي توب كيند بيلرده؛ رؤسا ايسه، خلقنى قو طور طوب حسه باصحق و طور لوق كسب فيملق ايسنامش لر ايدى، خبانلر لى سيز بيلوب و سلطنت لرى جيمر بيلوب كيرى فاي تديلر. مونه بو ايش، بزم شان اسلام ده بيان قيلد يغمز شيلر دركه بونلر، اسلام ده تفقه ايدن هر بر آدمه معلوم درلر؛ حتى بو كون بو خصوصى آوروپا فلاسفه سندن ده كوبسى بيلوب آوروپانك بو كونگى حالى خصوصنده، اسلامنى اڭ طور استاذ صانامقده درلر.

كيتوروى آسات بر بحث

اسلام، مختلفينى انفاقه دعوت ايچون كلمش و كتابى ده (انّ الذّين فرّوا دينهم و كانوا شيعا لست منهم في شيء) ديمش ايسه، نيگه مله اسلاميه مذهب لر و فرقه لر گه اوز گالانوب بينكان؟ اسلام، موحد ايسه، مسلمانلر نيگه متعدد بولوب كينكان لر؟ اسلام، وجه عبدي فقط خالق السموات والارض جانبنه يونالدرمش ايسه، نيگه انلرك كوبسى، بوزلرينى، فاي تى ده ضررنى ده مالك دگل و خيرگه شرگه كوبدن قادر دگل نرسه لر گه يونالديره لر؟ اگر عقله خطاب فيلوچى، اكوان ده نظرغه اينداوچى و آنى امكان صيدرغان هر بر نرسه ده هر بر اقوچى و بو خصوصه عقد ايمان دن باشقه هيچ بر نرسه شرط فيلماوچى اڭ بر نچى دين، اسلام ايسه، نيگه مسلمان لر، بك آز ايله قذاعت لاند بيلر حتى بك كوبسى (الله تعالى جهلدين و خلقده صنعنده اغفال نظردين راضى بولا) ديوب باب علمنى بتونلاى بيكلاب قويدى لر؟ بونلر، رسل محبت بولا طوروب نيگه حاضر محبت نك ايس ايزى ده قالماش در؟ بونلر، اجتهادده عملده مقتدا به بولا طوروب نيگه حاضر بالقولق و ايش سزلك ده مثال بولور درجه گه توشمشار در؟ كتاب الله مسلمان لرك آره لر نده بولندى فى و اساس اسلام دن بولوبده

ترك قىلغان شىلار ايله بونلرڭ اوزلرى ابتداع قىلغان شىلر آره سنده
 فرق وميزان كورنوب طور دىقى حالده بونلر، نه ايشلاب بو فسادلرغه
 توشدىلر ميكان؟ اگر اسلام، عقللرغه قىلبرگه سن ايتكانچه ياساين
 ايسه، مسلمانلر نىگه بو كون آڭا وصولدن عقل عاجز دىوب اوزلرى
 ئه يتوب طورهلر؟ اگر اسلام، اوزى حقنده بصيرة كه دعوت قىلمش ايسه،
 نىگه آنى بو زمان مسلمانلرى فقط تىقى ودعا ايجون اوفوب ماطاشالار
 بر نرسه آڭلاماىلر؟ اگر اسلام، عقل واراده گه شرف استقلال و بىرمش
 وفواعد عدلنى وضع قىلمش ايسه نىگه مسلمانلر، عقل ايله ارادهنى
 بوزاق آستى نه بوزاق غه صوفدىلر و حاكملرى حكم لرنده ظلم ايله ضرب
 مثل قىلنه باشلادىلر؟ اگر اسلام، قوللرنى آزاد ايتوگه قىزدمش
 ايسه، نىگه آنلر بك كۆب زمان استعباد احرارده عمر اوزدردىلر؟ اگر
 حفظ عهد و صدق و فاء، اسلام نڭ اركانندن ايسه، نىگه آنلر خىانت، يالغان
 افترا ده بو قدر چىكدن اوزمشلردر؟ اگر اسلام چه خديعه حرام و خائن
 مسلمان دگل ايسه نىگه آنلر، حتى اللهغه، شريعتى نه و اولياء سینه حيله
 قورهلر؟ اگر اسلام، فواحشنى ظاهرىنى باطنىنى حرام قىلمش ايسه،
 نىگه آنلر، باشرونده اشكاره ده نفس ده بدنده بو قدر بوزوقلر قىلالر؟
 اگر اسلام، (دين، خاصه نى عامه نى الله ورسولى هم مؤمنلر ايجون نصيحت در
 ايمان كتوروب عمل صالح قىلان و حلق هم صبر ايله وصيت ايتوشان
 كشى لردن باشقه همه انسان غسرا نده در— آنلر امر بالمعروف و نهى عن
 المنكر قىلما دىلرمى، الله طرفندن آنلره ياوزار مسلط بولور ايندگولرى
 نه قدر دعا ايله ماطاشسه لرده قبول بولماز) ديمش و بو بابده بك زياده
 شدت ايلمش ايسه، نىگه مسلمانلر، خيبرده شرده اوگونلاشودن و حقلق
 ايله وصيت ايتوشودن بىزوب بىتمش لردر؟ صاحب. صاحبىنى قويمش
 ولول قويمش سببىنى ده ايجاداشى نڭ مويىننه آطمش در؛ بونلرڭ باشاولرى
 افترا نده و عمللرى افترا نده در؛ بونلرڭ آره سنى هيچ بر حيله و هيچ بر
 قرابت قوشمغان كىبى فرداشى نڭ ايشندن نه بولاچق آنى هيچ بر احد
 و يلايه قارامايدر. نىگه بالالار، آنالرىنى اوتورهلر؟ نىگه قزار، آنالرىنه

عاصی بولالار؟ فتراغه باردملر و اموال اغنیادن تقدیر فیلقان اولوش لر
 و اینای جنس که رحمتلر قابا کیتوب بیتکان؟
 سن ئەیتکانچه اسلام دن بر ککوچوک نور، غربنی یافتورتوب
 شرفده فالغان فوباش و ضرور یافطی لقی آستونده اهل شرفنک ظلمات لا
 بیصرونده بولنمق لقی نی فایسی عقل جایز کورور که کیراک؟ اسلام، علم
 و معرفت که دعوتچی ایسه، نیگه مسلمان لردن اهل معرفت نك کوبسی، عقاید
 اسلامیه نی خرافات و احکام اسلامیه نی ترهات سانایلر؟ ونیگه بونلر، احرار
 افکار دینلان و دین ایله استهزاء فیلوچی بر طائفه گه اوخشاوده لذت
 طابالار؟ ونیگه شریعت متغصص لری و دین باشلق لری، علوم نظریه دن
 کولا کولا قاچار و آنک ایله اشتغال نی دینده هم دنیاده عبث دیوب سانای لر؟
 بونلرک کوبسی، علوم نظریه نی جهل ایله مافطانا و منکر نی فوبدم دیوب
 ساونهدر. مسلمانلردن بررسی، باب علم گه باروب طوقنادیبهی، دینی نی
 ایسکی کیوم کبی کوروب آدم لر آراسنده آنی ظاهر فیلودن اوبیلادر.
 اوزینی دینده متین و اعتقادده ثابت دیوب بیلگان مسلمان لرنک بک کوبسی
 عقلنی بوزوق لاق و علم نی یوق نرسه دیوب اوبیلامق ده در. مونه بوشی لر
 ایسه علم ایله دین آرسنده وفاق یوق دیوب الله نك ده، ملائکه نك ده
 و بتون آدم لرنک ده شهادتی دگلمی؟

جواب

درست بو زمان مسلمان لرنده بو صفتلر همه سی زیاده سی ایله وار. دینده
 بصیرت اهللرندن شیخ عزالی و ابن العاج کبی لر، اوز زمان لرنده غی
 مسلمان لرنک عامه سی نك خاصه سی نك حاللرینی جلدلر طوطوروب وصف
 فیلمش لردر؛ لکن بوندن فاراب اسلام نك و کتابی قرآن کریم نك شرافت
 و علوسینه انکار قیلو اصلا موافق دگلدر عرب لرنک اول قدر درجه لر
 قطع قیلولری، قرآن نك معناسن اگلاب او قودنلری ایچون ایکانلکی
 بزم بو غارغی سوزلریمزدن بک آچق آگلاشلدی. اسلام معفق لری باشقه
 ملت انصافی لری یازغان تاریخ کتاب لرینی قاراغان هر آدم، اسلام نك

کور کام اثری ایاه اعتراف فیلمایونچه حالی بولماسه کبراک. مونه اسلام، شولدر. دین هدایت و دین عقل، مونه شول دیندر. اگر بر آدم، اوشبودینی حسن استعمال فیلسه و شول دین ارشاد قیلغان نرسه لرنی بیرنه جینکرسه، الله تعالی آئی اوزی وعده ویردیکی سعادت که ایرشدیر و ونده اصلا شبهه یوقتر. اجتماع انسانی دو قنورلری، بو دوامنی نجر به فیلوب فارادیلر؛ نجاج اول قنر ظاهر چقدی که حتی صوفورلر ایله ساگرا و لرغده انکار قیلور اوروون فالمدادی. بس ایش بولای بولغاچدین بزئنه یتمهز: بر طیب بر مریضغه بر دواء ویردی سلامتلاندی؛ سوکوره بو طیب، شول علاج ایلدیکی مرض ایله اوزی خسته لندی و بک کوب بلاندی؛ لکن یاننگی شول دوامنی استعمال فیلمادی؛ حتی آنک یانینه، باشقه کشی لر، شول خسته لک ایله مبتلا بولوب کیلدی لرده شول دوامنی ایتوب شفالانوب کیندیبلر. بو ایسه همان حیاتندن امید اوزوب یا که بو خسته لک نی توزانوده سنه الله ننگ تبدیلینی کوتوب یاطا. مونه بونک حالی بک کولکی و بک احمق لقی بیت. مسلمان لرنک بو کونگی حاللری ایسه بوندن زیاده کولکی و احمق لدر. بزم مقصدمز، دین اسلام ننگ قنرتینی اثبات در؛ آنک حالینی بز بوغارینه بک آهق اثبات ایتیک. اما سیرت لری ایله، دینلری ضرری نه محب بولغان بو کونگی مسلمان لر، بز آنلردن بو راده بعث قیلوق اراده سنده دگل مز.

محمد علیه السلام کیلتورگن شیلرنی تصدیق

ایمدی محمد علیه السلام ننگ نبوتی و قرآن نی الله دن خبر و برون لکی دلیل قطعی ایله ثابت بولدیغی سوکونده آنک خبرینی تصدیق و اول کتورگن شی لرگه ایمان ننگ و جوبی اوز اوزی نه معلوم بولوب کینته در؛ بس قرآن کریم ده و شرایطینی جیغان خبر لرده وارد بولغان شیلرنک همه سی نه اوشانو لازم در: بعد الموت بعث، جنته نعمت، جهنمه عذاب، حسنات و سیئانه حساب کبی شیلرنک همه سنی تصدیق واجب در. اعتقاد بابنده فقط صریح خبرده وارد بولغان شی که قصد فیلورغه کبراک. قطعی اوستی نه طنی ایله زیاده اصلا درست دگل در. اعتقادده الله نی تنزیه که و مشابهة مخلوقانندن پاکلک که فارشی هیچ بر نرسه بولورغه نیوشلی دکل. اگر ظاهری شوشی نی

موهم اولان بعض بر خبر متواتر لر کورنسه، آنلری ظاهرندن صرف قیلوب
یامعناسینی علمنی اللهغه طابشوروغه یا که فرائن مقبوله فایم اولان تاویل
صعیب ایله تاویل قیلوروغه تیوشلی در.

اما خبر متواتر ایله وارد اولان شی لر، اگر برکشی که اول خیر ایرشوبده
صحت روایتینی تصدیق ایلسه اول کشی نځ اول خبر مفادینه ایمانی واجب در؛
اگر اول خبر برکشی که ایرشیماسه یا خود ایرشوبده صحتنده شبهه قیلسه،
اول کشی که بوخبرنځ مفادینی تصدیق لازم دگلدر. بو باده اصل: اگر
برکشی، افندمز علیه السلام نځ برشی نی سولاوینی یا که تقریر قیلووینی
بیلا طوروب شول شی که انکار قیلسه، بو کشی اول حضرت اکرم نځ
رسالت و صدقنده طعنه قیلغان کشی بولادر. فرآندهغی و بر مقدار (اعمالده)
سنن متواتره ده کی ضروریات دینیه که انکارده اول رسول اکرم صلی الله
علیه وسلم حقنده طعنه در.

اگر برکشی، قرآن کریم نی و آندهغی شرایع عملیه نی تصدیق قیلدیغی
صوکنده اخبار غیب حقنده کیلگان نصرنی ظاهرنجه آکلای آلماسه و بناء
علیه - حیات آخرت نی، ثواب عقاب نی، وعد ایله و عیدنی و هر بر تکالیف
شرعیه نی اعتقاد شرطی ایله - اول نصرنی اوزی عندنده دلیل ایله ثابت
حقایق ایله تاویل قیلسه، بو کشی نځ ایمانی نه هیچ بر ضرر یوق همان
مؤمن حق در؛ لکن بو کشی که متابعت و تاویل بابنده آنی مقتدابه ای توب
طوطو، هیچ کم که تیوشلی دگلدر. شرایع آلهیه، عقول خواص اشتها قیلغان
شی که دگل بلکه طاقه عامه ایرشکان شی که نظر قیلدیغی ایچون، خصوصی
کشی لرنځ بونداین خصوصی فکرلرده ایمان و کفر که متعلق هیچ بر نرسه سی
یوق در. ایمان دیمک، اللهنی، رسوللرینی و بوم آخرنی تصدیق و یقیندن
عبارتدر. بو خصوصده رسوللار لساننده کیلگان شی لرنی احترام کافی در.

ایمدی بوراده بو علمدن صانالوب یورگن ایکی مسأله قالدی برسی
آخرته اللهنی کورونځ جوازی و ایکنچیسسی اولیاء اللهدن کراماتنځ صدور یدر؛

جواز رؤیة

مسلمان لرا الك دن اللهنى جواز رؤیت حقنك بك دهشتلى نزاع قیلشسه لرده صوئفى كشی لو، اول نزاعغه یول قالماز وجه ایله اتفاقه کیلمش لدر؛ چونکه رؤیتنى جایز کوران اهل تنزیه (اللهنى کورو، بوکوز و بوکیفیت ایله بولمایوب کیفسز تعدیدسزدر) دیدکلرنن مغالفینده بوگا مغالفنگه یول طابمامش لدر. بس الله تعالى اهل آخرتنى تخصیص ایدن یا که دنیادهغى خاصه لرى تغییر قیلنغان بر بصر ایله اللهنى رؤیت، واقع بولسه بولور. بونك وقوعسىنى مخبر صادق خبر ویردیکندن بز آگا اوشانامز؛ لکن نچك بولاچغینى بیلورگه قادر دگل مز. رؤیت گه منکرلرده ایکنچى دورلى بر بصر بلن مى یا که بتونلاى باشقه بر حس بلن مى، دنیادهغى رؤیتگه مساوى بر دورلى انكشافنك حاصل بولاچغینه برده انكار قیلمایلر. بس بونلرك سوزى ده جواز رؤیت ایله قائل لرنك سوزى نه راجع بولادر. دیمك که بونلرك نزاعسى، برى دیگرى نك مقصدینى آكلامغان اقدن کیلگان بوق بر نزاعدر لکن نه ایشلمك کیراك؟ اسلام، هر وقتك شوندا این اختلافنى سه وگهن قوم ایله بلالئوب بیتمشدر.

کرامات

ابوالحسن الاشعرى نك صور اصحابندن ابواسحق الاسفرائینى کرامتنك جوازینه انكار قیلغان وعامه معتزله هم شونى اختیار ایتمکان؛ فقط معتزله دن ابوالحسن البصرى، جمهور اشاعره کبى کرامت نك وقوعسى جایز دیکان. جایز دیکان كشی لر، فرآنده مذکور طرفه عینده عرش بلیقىنى کتورو، حضرت مریم یاننك رزق نك حضورى واصحاب كهف فصولرى ایله دلیل ایستایلر. جایز دگل دیگان كشیلر کرامات جایز بولسه معجزه ایله اشتباه بولور دیرك آیتده کیلگان شیلرنى نامویل قیلار؛ لکن کرامات جایز بولسه معجزه ایله اشتباه بولور دیگان سوزنك هیچ بر اساسى بوق. چونکه معجزه، دعواى رسالت گه والله تعالى دن تبلیغ گه مقرون بولودن اوستون باشقه شیلردن آنك سببلى امنیاز حاصل بولا طور فان بعض بر حوادثنك اکتفانى

قیلورغه نیوشلی در. هم مریم و اصف قصه لرنده بولغان شیلر، بعض بر
 انبیاء رماننک اولدقلرندن و بناء علیه الله تعالی دن تخصیص احتمالی کورنگه نلککن
 مدکور آیت لرده کرامت نك جوازینده دلیل یوقدر. بز بیت اول زمان
 واقعه لرلی نك خصوصاتینی و انبیاءغه نیداین تعلقنی وارلقنی بك آزیبل مز.
 اما اگر اهل کوف قصه سی نه کیلسه ك، الله تعالی آنی اوزینك خلقته کی
 آیاتندن سانای و الله نك مظاهر قدرتینی اعتبارمز ایچون بزه ذکر قیلادر؛
 شونك ایچون بو واقعه، بز سولای طورغان عموم جواز فییلندن دگلدر.
 اما وقوع کرامت نك جوازنده بحث، آنسی نفوس بشریه نك عادتدن طیش
 همتینه، کون کبیر ایل علاقه سینه، اعمال صالحه نك آکا تاثیرینه و آنك عنایه
 آلهیه حاضرلادیکی مقامات کمالده ارتقاسی نه متعلق اولدیغندن بك نیچکه
 بر بحث در؛ بلکه بو علمدن دگل بلکه علم آخرگه مخصوص در. اما اگر
 مجرد جواز عقلی نی فارسه ق، خارق العاده بر شی نك، غیر نبی قولندن
 صدوری، قدرت آلهیه نعتنده بولمق لغینه کیم گینه انکار قیلور میکان؟
 بنمجه هیچ کیم بولمازغه کبراک. فقط شوکا التفات واجب در که بعد ظهور
 الاسلام، معین برولی نك قولنده معین بر کرامت نك وقوعسنى اعتقاد واجب
 دگل دیوب اهل سنتده داخل بتون اهل اسلام اتفاق فیلمش لدر. بس
 دیلاسه نیداین برولی دن دیلاسه نیداین بر معجزه نك صدورینه انکار نك
 هر بر مسلمان غه جایز بولمق لغی، اجماع امت ایل ثابتدر. بوکشی نی آکا
 انکار قیلدیغی ایچون اصول دین گه مخالفت قیلغان یا که سنت صحیبه
 و صراط مستقیم دن چیتکه کیتکان دیوب بولمای در. کوره سز مسلماننر نك
 کرامات حقتدهغی بوکونگی فکرلری ایله بو اصل و بو اساس آراسنده نه
 فکر آیرمه وار؟ بوکونگی مسلمان لر، خوارق عادات نی الك مهم بر صنعت
 صاناب اولیاء الله نی شونك حقتده تنافس و تفاخرگه نسبت قیلار و بعضلر
 اولیاء الله اسمی ایل چغوب کرامات ایله ساتوده ایتلر؛ حالبوکه بونلر ك
 بو ایشندن اللهده اسلامده بار صالحلرده و بتون اهل علمده مبرا و منزهدر لر.

خاتمه

(وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا
 اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ
 بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي وَلَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ
 هُمُ الْفَاسِقُونَ) مفسر لر بو آیتده کی کفرنی کفران نعمت ابله نفسیر فیلالر
 (وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْهَدَىٰ آمَنَّا بِهِ فَمَنْ يُؤْمِنُ بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا
 رَهَقًا وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَمِنَ الْفَاسِقِينَ) فَمَنْ اسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَعَرَّوْا رَشَدًا وَأَمَا
 الْفَاسِقُونَ فَكَانُوا لِحَبَّتِهِمْ حَطْبًا وَأَنْ لَوْ اسْتَفَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَهُمْ مَاءً غَدَقًا
 لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا
 تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا وَاتَّهَ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا فُلُّ
 أَنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا فُلُّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا فُلُّ إِنِّي
 لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ
 وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا عَنَى إِذَا رَأَوْا
 يُوعَدُونَ فَيَسْأَلُونَ مَنْ أضعف ناصراً وَاقل عتداً فُلُّ إِنْ أَدْرِي أَقْرَبُ مَا
 تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يظهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنْ
 ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ
 أَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا).

مونه بو آيتلر بك صريح آكلانالركه مسلمانلرڭ بىغشى استقباللرى،
ياغلى كونلرى وراحت هم طنوچلقلرى، الله كورساتكان طريقغه يعنى
اساس اسلامغه فايتموده وانلرڭ معو وهلاك بولولارى، شول اساسدن
چعوده وكفران نعمته يعنى اعضالرينى عقللرينى الله آنلرى نه ايچون
خلق قبلغان شول اورنلرده ايشلانماز سوزلكده در.

بونڭ اوستينه بو آيتلر، توحيدنى، افندمز عليه السلامنڭ هيچ بر
نرسه گه فادر دگلككىنى، فقط رسالت ايله امتيازىنى وبونلردن باشقه
يوغاريدە تفصيلات ويرلگان معتقدات اسلاميه دن بك كورسنى شامل
ومبىنلوردر. بس بو آيتلرنى تايبيد مدعا مقامنده بو رساله نڭ آخونده كتورو
بك مناسبدر. مونه شيوخ محمد عبده نڭ توحيدنام رساله سينڭ آخرى اوشبودر.
كورديكوزكه بور رساله ده ضروريات دينيه دن بولغان معتقدات اسلاميه گه باشقه
هيچ بر نرسه كورنلاماش واسلام اعتقادى صرف فلسفى مسئله لر ايله برده
فانوشد ير امامش در. بو زمان دينسزلرينه فارشى اڭ فوتلى دليللرنى
جامع اولان كتاب، مونه شوشى كتابدردر. وحى ونبوت ايشلرينى اڭ
فناعتلانورلك طريقلر ايله كورساتكان كتاب، مونه بو كتابدردر. بو
كتابدركه دينسزلرنڭ ظلمات دن اولان استحكاملرينى صاعقه حقيقت ايله
بهروب يقدى، وحى گه منكرلرنڭ اوهام وغبالانينى براهين قطعيه
نورى ايله يافتورتدى وافندمز عليه السلامنڭ نبوت ورسالتينه
فارشى كېلگانلرنى اڭ قطعى بر الزام ايله الزام فيلدى وفرآن
كريم نڭ معجز ايكانلكىنى اڭ آحق يوللر ايله كورساتوب ويردى: شول
درجه ده كه بو كتابنى انصافى ومعاكمه ايله اوقوغان هيچ بر آدم نڭ معتقدات
اسلاميه نڭ حائلغنده وطبيعت بشرگا اڭ موافق بردين ايكانلگنده اصلا
شبهه سى قالماز. والعاصل اعتقاد بابنده بو كونه قدر چغارلمش كتابلر
آر مسنده اڭ مكملى وخصوصا بو زمانغه اڭ موافقى، مونه شوشى (توحيد)
نام رساله در. شونڭ ايچونده بن آنى تاتارچهغه ترجمه فيلورغه بك
كوبدان دن برلى اويلا ب يوريدر ايدم. مونه حمدلر اولسون! حاضر
كيلوب موفق اولدم. بعض بر تفصيلات ويره چك بىرلرده تفصيلات و يوروب
شغلانماسم ده بعض بر معلق نوسلى كورديكم بىرلرينى آچارغه بك زياده

دوروشدم، وكتاب نك الفاظ و حروفینى دگل بلكه آكلادىغم مفهومینى
 ترجمه ایلدم. احتمال بنم آكلووم بعض بر یرده ولکن اهیتمسز بك آز
 یرده عبده نك مقصدینه بر آز خلاف نوسلی چقسه ده چغار. بر مقاله نى
 ایكى اوچ كشي ایكى اوچ نورلی اكلووی، دنیا ده یوق نرسه دگل؛ لکن
 بنم نیتیم كوركام بولغان لقتن شیخ محمد عبده نك روحی انشاء الله بگا
 آچولانماز بلكه بالعكس نازار قرداشلری آره سنده ده آنك مقدس فکرینى
 واساس اسلامغه واقف کتابینى طاراطورغه اجتهاد قیلدیغم ایچون رحمتلر اوفور

صوڭ